93 kop.

M. SZABÓ

Katalini tänav

Magda Szabó

KATALINI TÄNAV

Romaan

Tallinn
Kirjastus «Eesti Raamat» 1982

T (Ungari)
S79

Originaali tiitel:
Szabó Magda
Katalin utca
Regény
Szépirodalmi Könyvkiadó
Budapest 1969

*

Ungari keelest tõlkinud Ivar Sinimets
Kujundanud Heldur Laretei

S 4703000000—480
901 (15)—82 162—82

© Szabó Magda, 1969
© Tõlge eesti keelde. Kirjastus «Eesti Raamat», 1982

Vananemine on midagi muud kui see, millena teda kujutavad kirjanikud, ja ta ei sarnane ka sellega, mis arstiteadus ütleb ta olevat.

Katalini tänava elanikke ei olnud ei kirjandusteosed ega arstid ette valmistanud selleks, millise erilise selgusega valgustab vananemine seda hämarat, vaevu tajutud koridori, mille nad oma elu esimestel aastakümnetel olid läbinud, või kuidas ta loob korda nende mälestustes ja hirmudes, kuidas ta muudab nende otsuseid ja väärtusskaalat. Nad võtsid teatavaks, et neil tuleb arvestada mõnesuguseid bioloogilisi muutusi, et nende keha alustab lammutamistööd, mida ta teeb niisama täpselt ja hoolikalt, nagu ta oli neid nende eostumise momendist peale eelseisvaks teekonnaks ette valmistanud, nad arvestasid ka seda, et nende välimus muutub, meeleorganid nõrgenevad, koos keha muutumisega teiseneb nende maitse, võib-olla ka harjumused ja nõuded, nad muutuvad aplamaks või isutumaks, pelglikumaks, võib-olla liigtundlikuks, ja et koguni magamine ja seedimine, mida nad noorena olid niisama endastmõistetavaks pidanud nagu elu ennast, võib problemaatiliseks muutuda. Aga keegi ei olnud neile öelnud, et nooruse möödumine pole kohutav mitte sellepärast, et see neilt midagi ära võtab, vaid sellepärast, et see neile midagi annab. Mitte tarkust ega selgust, mitte kainust ega rahu, vaid äratundmise lõhenenud Tervikust.

Korraga nad märkasid, et vananemine on lõhkunud nende mineviku, mida nad oma nooruses ja suhteliselt noores eas olid nii terviklikuna ning kompaktsena taju-

nud: Tervik oli osadeks lagunenud, kõik oli selles olemas, ja seal oli ka see, mis nendega kuni tänase päevani oli juhtunud, ainult et teistmoodi. Ruum oli jagunenud tegevuspaikadeks, aeg hetkedeks, sündmused episoodideks, ja Katalini tänava elanikud said lõpuks aru, et kõigest sellest, millest nende elu oli koosnenud, tuli tõeliselt arvesse vaid paar tegevuspaika, paar hetke ja mõned episoodid; kõik muu oli seda habrast eksistentsi vaid täitnud nagu pikaks reisiks valmisseatud kastis laastud, mis hoiavad sisu vigastamise eest.

Ja siis teadsid nad sedagi, et surnute ja elavate vahel on ainult kvalitatiivne erinevus, millel pole suuremat tähtsust, ja ka seda, et igaühel on siin ilmas vaid üksainus inimene, kelle nime ta võib surmatunnil hüüda.

TEGEVUSPAIGAD

Korteriga ei suutnud neist keegi ära harjuda, see ei meeldinud neile, nad võtsid selle lihtsalt teatavaks nagu palju muudki.

Korter oli koht, mis kaitses neid vihma ja päikese eest, mitte enam, see oli ainult mugavam kui ütleme koobas. See oli alati natuke raamas, ehkki proua Elekes püüdis kogu hingest korterit korras hoida, aga tema loomupärane korratus suutis korda jalule seada vaid mõneks minutiks, seejärel kadus näiline kenadus ja harmoonia ikkagi, nagu oleks tema selja taga seisnud mingi saladuslik võim. Külaline võttis kandikult klaasi, mis oli hooletult pestud või siis hoopis pesemata jäetud, mehed, kui nad otsisid tuhatoosi, leidsid selle tikke ja suitsuotsi täis olevat, see oli unustatud tühjendamata. Doonau kaldalt, suhteliselt uue hoone seitsmendalt korruselt vaatasid nad üle jõe teist kallast; uue korteri aknaist võis näha nende endist kodu, mille fassaadi, kui nende maja koos naabermajadega ümber ehitati, katsid kuude viisi tellingud ja mis oli nagu mõni lapsepõlvetuttav, kes oli viha või nalja pärast maski ette pannud ja selle pähe unustanud, ehkki karneval oli juba läbi. Bálint, Irén või proua Elekes jäid tihti rõdule seisma ja vahtisid üle Doonau, ka siis veel, kui Katalini tänava jõepoolsele küljele kerkisid majad; ja kui Elekes või Kinga tuppa tulid, pöördusid nad ringi ja tegid näo, nagu oleks neil rõdul midagi tegemist olnud.

Nad kõik kannatasid selles korteris, mitte ainult maja suuruse, tubade väiksuse ja aia puudumise tõttu, — igaüks omal põhjusel, ja kõige enam Elekes. Peale Kinga

olid Elekesi suhtes kõik nii tähelepanelikud, nagu oleksid nad vananevas inimeses hindama hakanud tema kunagisi nõuandeid, millega ta oma toonaseid õpilasi oli hea ja ilusa poole juhtinud, ja venitasid oma väsitava heatahtlikkusega tema päevi. Elekes oli tohutu tahtejõuga õppinud enda eest hoolt kandma, meisterdas midagi, kleepis ühele kooperatiivile kotte ja karpe kokku, isegi tippis kirjutusmasinaga, kirjutas väikesi artikleid haridusprobleemidest; Irén ütles talle aeg-ajalt, et ta on saatnud need artiklid pedagoogikaajakirjale ja et need on seal ka ilmunud. Elekes, kuigi ta seda ei öelnud, teadis aga, et see, mida tema kirjutab, pole küllalt uudne ega ka küllalt kaasaegne, et ei ole tulnud, ei ole saanudki tulla see väidetud tagasihoidlik honorar, mis talle olevat saadetud, — ilmselt võeti see majapidamisrahadest, anti talle kätte, et ta seda tunneks, ja pandi siis jälle tagasi.

Nende mööbel, välja arvatud mõningane kohendamine, oli suuremalt jaolt endiseks jäänud, kuigi nad olid pidanud siiakolimisel palju asju ruumipuuduse tõttu ära müüma; Elekes istus nüüdki enamasti Cicero all, ta ei teadnud isegi, miks ta seda teeb, laud ja lauasahtlid olid ju Iréni kraami täis. Kaks korda päevas viidi teda jalutama nagu koera, ja ehkki ta igatses päikese ja tuule ja vee lõhna järele, arvestas ta alati, et sellel, kes teda jalutama viib, on vähe aega ja oleks tähtsamatki teha kui temaga Doonau kaldal hulkuda, ja niisiis soovis ta viisakalt varsti koju minna. Irén ostis talle temaga jalutama minnes alati midagi, suvel jäätist, maisi, talvel praetud kõrvitsat, kastaneid, Elekes mugis vastikusega seda, mida ta oli saanud, ja tundis jõuetut häbi. Kinga oli kõigil jalus, Kinga jaoks polnud kellelgi küllalt kannatust, välja arvatud Elekes, aga tüdrukut oli algusest peale rikkunud see, et vanaisa ei näe, mis ta teeb, ka seda mitte, kui ta näitab talle keelt või näi-

tab rõdult möödakäijatele pikka nina, vanaisal polnud tema silmis autoriteeti, ka oli ta tema armastuses liiga kindel, et ta ei vajanud seda: Ta piinas oma tundeavaldustega hoopis Bálintit, kes vaevu vastas tema kiindumusele, ja juhtus isegi seda, et ärritunult kähvas: mingu Kinga parem oma isa vaatama ja ärgu unustagu, et ta on Pali tütar, ja mitte tema oma. Proua Elekes rabeles lootusetult nõudepesuveemeres, ta ei jõudnud iial valmis selles korteris, mille kahes toas elas Irén oma perega ja mis ühest küljest teda surmani närviliseks tegi, sest ta leidis selle õudselt suure olevat, võrreldes sellega, kui nõrk ning väsinud ta oli, ja teiselt poolt kerjuslikult, peaaegu häbiväärselt väikese, kui ta mõõtis seda Katalini tänava majaga, ja kui ta seal ringi käis, registreeris ta alalõpmata kadunud või odavalt äramüüdud asjade ja mööbliesemete puudumist, ja mõnikord jäi ta keset mingit majapidamistööd ilma pööninguta, mitme keldrita, sahvri seinakappideta ja riiuliteta nii nõutult seisma nagu võimetuse kehastus. Blanka puudus tal nii väga, et ta neil päevil, kui võis kirja oodata, aga see tulemata jäi, lausa niuksus kurvastusest, seisis kitsas esikus ja vaatas postiljonile niimoodi otsa, et see pilgu ära pööras, nagu oleks tema süüdi, et see kirjaniru, mida vanamutt ootab, pole tulnud. Proua Elekes mõtles Blankale üha enam ja üha suurema õhinaga, ja üha enam kartis ta hetke, kus Irén töö lõpetab ja koju jõuab. Seda kartsid nad muide kõik, isegi Elekes, kes ei näinud, mis sünnib, aga elas ometi läbi seda, kuidas Irén ilmus lävele, kuidas ta teatas, kui väsinud ta on, kui väga teda täna koolis ära vaevati, ja kuidas ta hakkas otsekohe nagu masin korda looma. Bálint, proua Elekes ja Kinga jälgisid tummalt, kuidas ta käis toast tuppa, lükkas sissepoole või tõmbas väljapoole mõne raamatu, asetas teisiti mõne vaasi. Proua Elekes, kes tundis, et ta on end koristamisega

surmani ära vaevanud, oleks vahel tahtnud tõmmata laudlina laualt ja visata pudi-padi aknast välja, nii vihastav ja alandav oli see päevast päeva kestev võitlus laua või riiulite korrasoleku pärast, võrdsete vahemaade pärast asjade vahel, mille kohta ega järjekorda ta ei suutnud selgeks õppida ka aastate jooksul.

Kui Irén karjus, oli nende reaktsioon erinev. Elekes kuulas tema ebaloomulikku väljavenitatud häält piinlikkust tundes, proua Elekes hingematva ärevuse ja hirmuga, et mis asi see nüüd talle jälle vihastamiseks põhjust andis, Bálint huviga. Irén rahunes alati maha, kui märkas Bálinti ilmet või pilku, nägi teda kuskil nurgas suitsetamas ja vahtimas, peaaegu et lõbutsedes; niisugusel puhul vahetas Irén kohe tooni, mõnikord hakkas nutma ja palus iga kord kõigilt vabandust, alati täpselt samade sõnadega: ta vananeb, on väsinud, on närviline. Et Irén ennast ei valitse, et ta karjub, vehib kätega, viskab tuhvleid jalast, kaebab ja märatseb, see oli nüüd palju suurem vapustus kui Blanka kunagised patuteod; Blankast oli isa alati oodanud, kui just küll mitte seda, millega ta hakkama sai, siis ikkagi midagi kahtlast, mitte päris viisakat. Kinga, kes polnud iial teistmoodi Irént näinud, kuulas hämmeldunult, kui vanaisa või vanaema endisest kodust ja ema lapsepõlvest rääkisid; Irén, kes kontrollis tema koolitükke ja oli korrektne, kuid alati natuke imestav ema, nagu ei suudaks ta teatavaks võtta, et see tüdruk on tema laps, ei sarnanenud põrmugi selle hiilgava kujuga, kes Elekeside mälestustest talle vastu säras.

Bálint, kui ta kodus oli, enamasti igavles ja imestas. Teda üllatas ikka jälle, kui ükskõik see on, kus ta viibib, ja kui mõttetu oli olnud loota, et tema elu irreaalsus katkeb, kui ta Irénіga abiellub. Bíróde maja kraamist oli proua Temes talle vaevu midagi päästa suutnud, Elekeside dekoratsioonid olid aga suuremalt jaolt alles,

ja ikkagi ei tahtnud see ime, mida ta ootas, sündida, ka Iréni ja tema vanemate kodu ei samastunud mingil moel Katalini tänavaga. *Kusagil mujal*-tunne saatis teda ka siin, Iréniga sõlmitud abielust oli ehk ainult nii palju kasu, et ta sai aru, et Irén otsib samasuguse innuga Katalini tänavat nagu temagi, samamoodi leidmata, ja otsivad ka Elekes ja proua Elekes, niisama lootusetult, ainult Kinga elab nende keskel ühegi kahtluseta, heatujulisena, ja ei püüa mingit kaugusest loodetud heli tabada, sest Kinga ei tunne maailmas midagi muud kui ainult seda maja Pestis, ja tegelikult peab ta kahtlaseks ning rumalaks kõiki mälestusi, millega tal isiklikult tegemist pole.

Kusagil mujal-seadus oli karm: see ei kujutanud kunagi seda, mis oli tõeline, ega ka mitte seda, mida ta oleks tahtnud. Vangilaagris näiteks, enne kui ta haiglasse tööle saadeti, ei näidanud see mitte okastraate ja prožektorite kalki valgust, vaid haiglapalatit ja ülikooli. Ta tegi tööd, mida neid tegema pandi, ja vaatas aeg-ajalt mõtlikult oma räpaseid käsi, arutades endamisi, kuidas selliste sõrmedega haiget puudutada või kuidas auditooriumis oma iseäralikku riietust seletada, ei näinud aga mitte kunagi Heldide aeda, majori sadulaid või Cicerot, ükskõik kui intensiivselt ta ka ei püüdnud endise elu elemente meelde tuletada. Kui ta vangilaagrist tagasi tuli, ei tajunud ta Elekeside üürilisena või töökohal mitte seda tuba, milles ta elas, seda vanni, milles ta end pesi, neid haigeid, keda ta ravis, või mugavat voodit, vaid vangipõlvemärke. Ta süstis, tundis aga, et kaevab, ta oli üksi kodus, katsus aga vannitoas ruttu teha, sest ta teadis, et latriini kasutamise aeg on piiratud, ja kuigi ta võis rahulikult magada, äratas teda harjumus, vangilaagri äratuste mälestus. Katalini tänav oli siis veel olemas, Iréni perekond elas veel Elekeside majas, kuigi kaks naaberhoonet olid juba võõraste kätte

läinud, kõik kolm maja polnud veel vanadekodu alla võetud, uued elanikud talusid rahulikult, et ta oma endise korteri aknaist sisse piilus. Aga ta vaatas asjata, maja, ehkki see polnud näiliselt muutunud ja seda oli võimalik koguni käega katsuda, oli, veel alles olles, ära kadunud, ja koos sellega oli ära kadunud ka tänav, ehkki ta mööda seda käis, justkui oleks selle keegi ära viinud nagu taskuräti taskus.

Oma elu kõige harmoonilisemal perioodil, maal elades, püüdis ta taas asjata esile manada seda, mida ta oleks tahtnud. Ta oli terve omaette maja omanik, aga *kusagil mujal* mängis temaga, et ta elab Rákóczi tänavas allüürnikuna ja näeb enda ümber seda, mitte oma uut kodu, ja ta keeras õhtuti raadio vaiksemaks, sest tal oli meeles, et muusika segab Rákóczi tänava korteriperemeest; Blanka heitunud mööbli keskel märkas ta äkki vaikust ja küla omapäraseid õhtu-hommiku hääli. Siin, Iréni juures, olid aga nüüd kõik korraga kohal, vangilaager ja haigla, üürituba, Blanka korter ja maamaja. Aeg-ajalt ta muigas, nähes, kuidas naised püüavad seda irreaalset lava korras hoida, kus teised, võõrad kohad ja tegevuspaigad sisse ja välja jalutavad,— miks nad küll puhastavad ukselinki, kui see on vaid maapind ja okastraat ja prožektor ja kui siin polegi mingit ukselinki ja lukku, on ainult valvur, ja milleks nad poonivad parketti, kui haiglal on kivipõrand, mida on mõttetu poonida, ja mis nad mängivad selle vannitoaga, mis polegi vangile ette nähtud ja mida polegi olemas, ja miks on nii tähtis rõdu ja lillekastid seal, kui korteriperemees seda nagunii ei talu, pealegi kui kõikide potililede saatus Blanka juures on nagunii kurb, ja kuidas on võimalik, et neid on tema maamajas nii palju, kui ta on siin ju ometi alati üksinda elanud, isegi laps on siia toodud, tüdruk, kes hommikusel vastuvõtul tema juurde unustati. Tema elu tegevuspaigad jalutasid kor-

teriuksest sisse ja välja, ja Bálint, kui tal polnud muud teha ja ta oli väsinud lugemast või muusikat kuulamast, lihtsalt lamaskles aeg-ajalt selles nurgas, kus kunagi oli alati Blanka kössitanud, ja vaatas, kuidas nad vahelduvad, ja ta oleks hea meelega neid tervitanud ja oleks tahtnud neilt küsida, et kas nad tunnevad üksteist samamoodi, nagu tema neid tunneb. See aga, mille pärast ta oli siia tulnud, mille pärast ta oli Iréni näituselt üles otsinud, see ainus tegevuspaik, mille kõiki komponente ta tundis nagu oma luid ja närve, see ei tulnud iial siia neisse ruumidesse, ei koos Iréniga ega ilma temata, seda ei toonud tagasi ei rääkimine ega mälestused, ja Irén, nagu selgus, ei tundnud samuti märgusõna nagu temagi — asjata oli ta abiellunud. Katalini tänav oli kadunud koos teise kaldaga, koos proua Temesiga, Heldidega, majori ja Henriettiga.

Kui neil oli aega ja polnud külalisi ja nad ka ise kuhugi ei läinud — (Iréni külalised tähendasid kahele vanainimesele erilist katsumust, nad pidid kauem üleval olema kui tavaliselt, või kui nad saidki õigel ajal voodisse, ärkasid nad ühtelugu külaliste tuleku-mineku või köögist kostva kolina peale üles, kui Irén öösel klaase pesi ja kappi pani, ja tundsid veelgi selgemini, et nad pole oma vanas kodus, — lind on Katalini tänava, kus nemad kunagi peremehed olid, kukile võtnud ja sellega kuskile muinasjutumaale lennanud, ja nüüd tuleb neil kohaneda täiskasvanud Iréniga, kellel pole ei aega ega tahtmist, et oma muutunud mina nende nõudmistega kooskõlastada) —, siis jäid nad veel tihti omavahel vestlema. Elekes istus jäigalt, tähelepanelikult, proua Elekes lösutas surmväsinuna tugitoolis, Kinga puges Bálinti külje alla, vahtis neid sealt, ta leidis nende kõne lõpmata naljaka olevat, sest Iréni perekonnas räägiti alati nii, nagu oleks Elekesil kadunud ka kuulmine, valju häälega, selgesti, lapse jaoks koomiliselt,

Elekesi tundlikele kõrvadele peaaegu väljakannatamatult. Nad istusid koos, sest nad ei suutnud ilma üksteiseta olla, ehkki ka see ühine istumine neid enamasti ärritas, ja Pali mõistis kohe, veel Iréni mehena, kui ta neid esimest korda koos Bálintiga nägi, kui mõttetu on tal siin nende keskel kohmerdada, — need inimesed teavad midagi, mida tema ei tea ja mida ka Kinga ei tea, neil on mingi saladus, mis on temale võõras. Ja kui Irén ta minema saatis, oli Pali kogu nende tutvusringkonnast ainus, kes sai aru, miks temaga niimoodi tehakse, ja keda ei häirinud nii nagu teisi, et Irén vahetas ta välja mehe vastu, kel pole tulevikku, kes on, nagu üldiselt teada, halb arst ja on sattunud sellele alale eksikombel, kes pole isegi eriti ilus, näeb välja tunduvalt vanem kui tema ja keda silmanähtavalt ei põleta mingi metsik armastus Iréni vastu, kelle ta oli muide ükskord juba mahagi jätnud, nagu Irén ise rääkis. Pali teadis, et asi pole mitte Irénis ja Bálintis, mitte ka temas või Irénis, mitte armastuses, vaid milleski, mille nime ta küll ei tea, aga mis ühendab neid inimesi, kes pilluvad üksteisele tähtsusetuid sõnu, nagu mängiksid nad palli, mõisteid, mis on temale või lapsele arusaamatud, aga millest nendel löövad silmad särama ja mis panevad isegi Elekesi naeru pugistama. Kui esimene valus solvumine temas järele andis, siis ta tegelikult rõõmustas, et võib ära minna, et võib neid ilma häbita maha jätta, mängigu seda iseäralikku seltskondlikku mängu ilma tunnistajateta, isekeskis.

Sest kui neil õnnestuski salapärast õhkkonda esile manada, läksid nad ainult korraks elama ja väsisid siis varsti ära. See mäng ei lahendanud ega andnud midagi, see oli ainult nagu iha, millele ei järgne, ei saagi järgneda kallistamine. Neid oli liiga vähe sõnade jälil sügavusest kerkivate piltide raskuse hoidmiseks, puudusid surnud, õhk toas oli lämmatav, see vajus nende nägudele

nagu sissevarisev lagi. Mõne aja pärast tundsid nad kõik, et see on asjatu, ja alustasid järgmine kord ikkagi uuesti, sest kui nad ka seda kunagi välja ei öelnud, lootsid nad, et kui nad üksteisest kinni hoiavad, tugevasti üksteise käed pihku haaravad ja õigeid sõnu leiavad, võib-olla pääsevad nad siis ummikust, jõuavad mingil moel koju, ja tolle ajani peab välja kannatama selle viirastusliku ajutise korteri nii kõrgel, nii lähedal veele, — laskuvad ju linnudki kuskile puhkama. Nad on teel neljakesi, võib-olla viiekesi, sest ka Blanka on olemas ja kirjutab. Ja kui neist ükski kodutee leiab, siis leiavad kodutee kõik, Elekes näeb ja juhib, proua Elekes laseb end lõdvaks, läheb paksuks, õmbleb patju, laiskleb taas, ja Irén ja Bálint armastavad teineteist, Irén on tasane, vaikne, särab, Bálintist aga kiirgab valgust, kindlust, suure arsti nimbust. Ükskord oli Henriett niisugusel puhul kohal, ta ei teinud oma keha neile nähtavaks, aga ta oli seal ja kuulas neid kurvalt, sest ta teadis, et ilma temata ja ilma teisteta ei leia nad iial Katalini tänavat, et nad otsivad asjata. Kinga, kes oli siis veel väga väike, nägi teda ka niisugusel kujul, aga asjata ta seletas, et peale nende on toas veel keegi, vanaisa luges talle salmikese halbadest tüdrukutest, Irén aga andis talle käe peale õrna laksu, et ta ei valetaks, sest see ei ole viisakas, võttis ta siis sülle ja viis magama.

See maja seisis maanina serval, nii kõrgel, et murdlained selleni ei ulatunud. Aga meremüha oli kuulda päev läbi, kord vaiksemalt, kord valjemini, ja see, kes pilgu üle aiarinnatise heitis, nägi kõikjal ümberringi merd, mis lakkamatult kaljust kaldaserva ründas, otsekui oleks tal rahnudega mingid omad, igavesed ja õiendamata arved.

Tema ööd polnud kunagi päris rahulikud, aga suvel ei saanud ta öösiti enamasti sõbagi silmale. Ta ei talunud kuumust. Tema mees, ämm ja teenijad arvestasid juba sellega, lasksid tal päeval magada, niipalju kui ta tahtis, ja kui ta närviliselt ja isutult majas ringi uitas, põikasid tema teelt kõrvale, et teda mitte segada. Suvel kuumaga ta tavaliselt ei jäänudki oma tuppa, vaid läks aeda ja jalutas seal särgiväel ringi, kuni ämm või mees märkasid, et ta on poolalasti, ja sundisid teda midagi selga panema, teades, et niipea kui kuumus järele annab, rahuneb ta kohe ja muutub taas vaikseks ja kuulekaks.

Pühapäevakommetest pidas ta ka sel ajal kinni ja ämm armastas teda selle tõttu veel eriti, sest ta teadis, millist ohvrit tähendab miniale selle kuumaga — ainult sellepärast, et neile meele järgi olla — saare pidurüü selgapanemine, mida traditsioon kirikusse minevatele daamidele ette kirjutas, ja kuidas voolab ta higi selles mustas kleidis, pead katva musta rätiku all. Nad pidid nii harva end Blanka järgi seadma, et andestasid talle ärevad ööd, kui jälle suvi saabus, ja ootasid kannatlikult, et ta jälle endiseks muutuks. Kui nad nägid, et ta on eriti rahutu, siis ei heitnud ka nemad magama,

see ei olnud ülearu suur ohver saarel, kus nagunii magati korrapäratult, kus elu algas varem, lõppes hiljem ja lõunast õhtuni tegelikult seisis. Tema mees ja ämm istusid niisugusel puhul koos ja vestlesid, vanaproua näris mingit maiust, mees segas endale karastavat jooki, toatüdruk korjas Blanka toas kokku ventilaatori alla laiali visatud riietusesemed, viis prouale tuhvlid järele, kui proua oli paljajalu aeda jooksnud, ja lõpuks istus temagi marmortrepi alumisele astmele, härraste jalgade ette, ja jäi huviga Blanka jalutamist vaatama. Ta lausa jumaldas Blankat, kes oli tema vastu parem ja inimlikum, kui ükski teine selles maailmas oli olnud, ta vaatas, kuidas Blanka seisab aianurgas, kuidas ta vaatab alla ja ringi; ja mõnikord palus ta tema eest jumalat, nii kahju oli tal prouast. Aeg-ajalt lõi Blanka oma rüü hõlmad valla, et mere hingus ta nahani jõuaks, ja ta rind välgatas. Niisugusel puhul tegi mees häält, Blanka tõmbas ehmunult hõlmad koomale, hakkas näole tuult lehvitama ja hingeldas. Perekond oli 'natuke solvunud, et ta ei suuda kuidagi nende kliimaga harjuda; nende keele oli ta kiiresti ära õppinud, ta rääkis vigadeta, peaaegu elegantselt; ja ka nende usu oli ta omaks võtnud, ehkki see oleks pidanud raskem olema kui suvekuumuse talumine. Mõnikord nad nägid, kuidas ta läks mööda kivipõrandat läbi usteta ruumide kööki, kus oli hiiglasuur külmutuskapp, avas selle ja võttis sealt peotäie jääkuubikuid. Ta ei pannud jääd kunagi joogi sisse, ta ainult mängis sellega, viis aeda, libistas jäätükikesi kätel ja kaelal või siis pani neid pealaele.

Kui nad märkasid, et ta jääb uniseks, toodi ta ära. Ta tukkus aiarinnatise varjus, ei istunud kunagi pingile, ikka ainult maha, seal ta koogutas lõhnavate põõsaste all, sealt tuli teda tuppa aidata. Ämm vaatas talle armastuse ja huviga järele, sest Blankat lihtsalt pidi armas-

tama, ta oli nii kuulekas ja nii erinev kõigist teistest, keda ämm tundis, ja suhtus temasse aupaklikumalt kui saarel elavad härraskihi tütarlapsed. Blankal polnud elu suhtes mingeid moodsaid vaateid, — kui talle öeldi, et neile ei meeldi, kui ta väljas käib, siis ei läinud ta kuhugi, istus kodus. Vanaproua polnud kaasmaalaste seas kogu oma elu jooksul näinud nii täiuslikult peent daami nagu tema minia, kellest oleks nii selgesti näha olnud, et ta pole iial teinud mingit kasulikku tööd, ilma et see oleks teda vähimalgi määral häirinud, ja kes oleks nii loomulikult ja rikkumatult sündinud ainult kuuletumiseks ja armastamiseks. Ainus asi, mis teda Blankaga seoses häiris, oli see, et minia polnud talle siiani lapselast kinkinud, aga ta lootis, et varem või hiljem valmistab minia talle ka seda rõõmu; polnud ta ju tema pojaga veel kuigi kaua abielus olnud. Nii talusid nad kõik Blanka iseäralikke öid, tema mees loobus suviti, ehkki seda suureks ohvriks pidades, isegi Blankaga regulaarselt magamast. Ja kui ta siiski ei suutnud ennast talitseda, tegi kallistamine teda loiuks ja uimaseks, ta jäi kohe pärast seda magama ja ei näinud iial, kui kurvalt virgeks niisugusel puhul poolenisti magav Blanka jalamaid muutus, ja selle asemel, et nüüd tõeliselt lõtvuda, lamas avatud silmadega, läks siis vannituppa ja laskis endale nii kaua vett peale, kuni hakkas duši all lõdisema. Tegelikult oli Blanka tähelepanu kogu kallistamise vältel mujal kui ta mehe oma, kes end ekstaasis vabaks laskis, Blanka mõtles sellele, kui imelikult higiseks muutuvad nende kehad ja kuidas sellistel puhkudel nätsub ta nahk. Ta ei tundnud muud kui ainult seda, et on kuum, ükskõik kuidas tema kohal ventilaatorid ka ei sumiseks ja ükskõik kui palju ta ka ei jooks,— kergendust tooks ainult liikumatus, täielik liikumatus, ja mitte voodi, vaid aed, aiarinnatise varjus konutamine, kui puhub meretuul.

Päeval oli ka suvel muidugi kõik kergem. Päeval ta kas magas pärast halba ööd, või kui ei tahtnud pikali olla, läks mere äärde ja ujus. Selles kliimas oli harjumatu see, et kuumus ei andnud järele isegi mitte öösiti, ja tundide kaupa unetuse käes vaevlemine tõi ikka ja jälle silme ette pildid, mida Blanka alguses sugugi näha ei tahtnud, ja alles sestpeale ei proovinud ta neid eemale tõrjuda, kui selgus, et nad on seda jonnakamad ja piinavamad, mida enam ta neid eemale peletab. Kui ta poleks olnud muidu nii armastusväärne ja kuulekas ja kui sel saarel, kus kunagi olid sündinud ja elanud jumalad, poleks juba nii palju imelikke asju nähtud, võib-olla oleks ta elu siis raskem olnud, aga mees oli temasse kiindunud ja ämma poolehoid muutis tema positsiooni majas absoluutselt kindlaks. Ämm armastas Blankat võib-olla isegi rohkem kui mees, ja see võis kõrvaltvaatajale olla seda üllatavam, et Blanka jäi siiski, sellest hoolimata, et ta laskis end kõiges suunata nagu laps, et ta kuulas sõna, riietus vanaproua soovi kohaselt kirikusse või külla minekuks või külaliste vastuvõtuks sobivaisse rõivaisse ja võttis omaks nende usu, nende keskel täiesti võõraks. Aga see ei lugenud, ta võeti ka niisugusena vastu. Blanka sarnanes meeldivalt nende kaugelt tulnud naistega, kes ainsatena olid võimelised vanaproua pojas tähelepanu äratama, sest ta ei tundnud õnnetuseks mingit huvi oma tõukaaslaste vastu. Aga vanaproua teadis hästi, et need võõrad naised, kes tulevad jahiga, peavad kabiinis koera, joovad palju ja on rikkad, ainult naeraksid tema kommete ja isiku üle, hakkaksid talle vastu ja ässitaksid ka poja tema vastu üles, ja nii ta siis võttiski omaks Blanka, kes oli niisama blond ja pikajalgne nagu teised kaugelt tulnud heledajuukselised naised, aga oli kodutu, vaene, alandlik, ja nii oli temast rõõmu mõlemal, nii pojal, kes oli saanud soovitud eksoodi, kui ka temal, kes

ta oli saanud sellise minia, kes talle tingimusteta alistus.

Nende maja ümbritsesid palmid, loorberid, mirdid, vanad oleandrid, paraadtrepil, avatud, usteta vastuvõtutoas ja hoone sisemuses peituvas talveaias kasvasid majoolikapüttides kääbuspõõsad. Vanaprouale tegi nalja, et Blanka vanematel oli olnud kaktusekollektsioon, et nad olid jahtinud vaksapikkuste taimekestega, ja Blanka mees lõikas Blanka nime ühte puuks kasvanud kaktusse, et olgu siin siis see tema oma, ja nad naersid ka selle üle, et Blanka kodus oli toodud oleander talveks tuppa, muidu oleks see ära külmunud. Blanka seisis tihti oma kaktuse ees, ka tema lõikas sõnu selle paksu lihavasse lehte. Aga ei tema mees ega ka vanaproua ei mõistnud võõras keeles kirjutatud teksti, ehkki nad võisid seda lugeda, sest nad tundsid ladina tähti. Kui nad talt küsisid, mis sinna õieti kirjutatud on, siis ta vastas, et nimesid. Ja nad hindasid ka seda, tundsid selle üle rõõmu, et ta on truu ja et ta mäletab, ja kui saarel tähistati surnute päeva, andsid nad ka Blankale paki juuspeeni õnnistatud küünlaid, et ta võiks neid saare tavade kohaselt oma surnute altaril põletada. Nad imestasid, kui palju küünlaid ta süütab, kui palju lähedasi surnuid tal on ja kui palju aega ta veedab oma altari ees, aga seegi meeldis ämmale, ta mõtles, et kui teda ükskord enam pole, siis mälestab Blanka niimoodi tedagi.

Kui Blanka — väga harva küll — tegutsema hakkas, siis see ämma ei rõõmustanud, aga ta leppis ka sellega. Talvel muutus Blanka mõnikord harjumatult elavaks, ja kui tema mees oli kohtus või linnas oma büroos, siis imestas kogu maja, mida ta teeb, isegi meesteenijad hiilisid niisugusel puhul tuppa ja piilusid sammaste tagant. See ei kõlvanud kuhugi, et ta istus mehe kirjutuslaua taga, vanaproua ei lubanud teenijatel sellest kel-

lelegi rääkida. Laua taga oli postamendil Blanka äia valge rinnakuju, Blanka istus aeg-ajalt selle alla, tõmbas endale ette mehe kohtuaktid, millest ta sõnakestki aru ei saanud, vedas paberile kriipse, vahtis neid mõttessevajunult. Henriett, kes saarel käis, teadis, et Blanka äia kuju on Blanka silmis Cicero ja et Blanka on nüüd Elekes ja mängib, et ta on kodus ja parandab vihikuid. Henriett oskas lugeda ka seda, mis kaktusele sisse oli lõigatud, ta nägi seal kõikide nimesid, ka oma nime, ja nägi küünalde arvu järgi, mis Blanka surnute altarile oli pannud, et Blanka ei olnud neid süüdanud mitte ainult neile ja majorile, vaid kõigile, keda ta maha oli jätnud, isegi proua Temesile.

Ta oli tihti Blanka juures, sest ta tundis huvi, kuidas kellegi kuju Blanka mällu püsima on jäänud ja kuidas ta mängib nende varjusid keset pronksjalgadega kušette ja madalaid istmeid, kus ainult Blanka mehe tuba oli selline, mida Blanka oli harjunud toaks pidama, aga seal ei sobinud naisel olla. Kui ta käis köögis, kuhu tal samuti midagi asja polnud, siis vaatasid teenijad aupaklikult, kuidas ta askeldab. Blanka oskas suurepäraselt süüa keeta nagu kõik tüdrukud, keda proua Temes oli õpetanud, ainult et kodus ta oli liiga laisk olnud, ja siingi tuli see tal pähe vaid siis, kui ta soovis meenutada ja tahtis tunda enda lähedal proua Temesit. Kodused lõhnad tõid proua Temesi talle kohe tagasi, ehkki Blanka keedetud toitu ei võinud siin keegi peale tema enda süüa, kui maitstigi, siis tõugati kohe eemale, kaevati tooreste vürtside üle ja tunti, et juba üksnes maitsmine paneb kõhu valutama. Kõige rohkem mängis Blanka proua Elekesi, ta õmbles patju, arusaamatu mustriga kohmakaid patju, mis jäid pärast teenijatele, aga need ei osanud nendega midagi peale hakata, sest saarel polnud kombeks istumist patjadega pehmendada, nii palav oli siin, ja peitsid nad vaikselt ära, uudista-

des seejuures neid veidraid mustreid, mida Blanka oli sinna tikkinud. Nad vaatasid kooguga kaevu, teadmata, mis see on, ja mälu järgi visandatud Ketisilda, mille Blanka oli sinna sinise lõngaga välja õmmelnud. Sellest pildist nad ei saanud muud aru, kui et seal on lõvid, sest saarel oli kunagi elanud üks lõvikujuline jumal, ja nad mõtlesid, et see Ketisild on mingi sümbol.

Kui Blanka sirge seljaga, rind ees, kangete põlvedega, nagu mastimänd ringi käis, vaatas uus perekond teda huviga, neil polnud mingit ettekujutust Blanka mahajäetud kodumaast, kust nad võisid teada, millise rõhiga seal kunagi ohvitserid ringi käisid. Blanka õppis mängima ka saare muusikariistu, ja kui neil oli külalisi ja vanaproua tahtis teiste vanaprouade ees oma kuuleka, tasase miniaga uhkustada, sest saare noorikud olid kõik häbematud, riietusid kauge pealinna halbade kommete järgi ja naersid vanade üle, siis oli ta nõus ka esinema. Ta sai alati marulise aplausi osaliseks, kui ta vilepilli puhus ja sellega maailma kõige omapärasemaid meloodiaid esitas, neid, mida ta oli õppinud proua Heldilt, kes oli nii väga armastanud klaveril pentatoonilisi viise mängida. Niisugusel puhul Henriett aina kuulas viirukilõhnalises, eredasti valgustatud salongis, kuhu teenijad tõid pidevalt kohvi ja karastusjooke, ja tundis, et ema on nüüd palju reaalsemalt olemas kui seal, kus ta tavaliselt on: selles hapras, värelevas, lapselikus meloodias kajasid vastu Katalini tänava maja seinad. Ja ka oma isa nägi ta aeg-ajalt Blanka poolt esilemanatuna, sest Blanka mehel, kes oli käinud Pariisis ülikoolis, oli ilus raamatukogu, ka korjas ta välisautoreid, ja Blanka oli hakanud saarel lugema. «Miks sa kunagi tõelist kirjandust ei loe?» oli Held korduvalt lapsepõlves Blanka käest küsinud. Ta pakkus talle klassikuid, Blanka aga põgenes alati naerdes tema eest ja hüüdis, et see on igav, et see ei huvita teda. Elekes tundis

häbi: teda on võimatu suunata, neil ei loe keegi peale tema enda, ainult Irén. Nüüd aga ümbritsesid Blankat kõik isa lemmikraamatute prantsuskeelsed tõlked, ja Held naeratas, noogutas seal keset klassikuid, Henriett nägi isegi tema käsi, mis võtsid raamatu välja ja panid selle lauale. Blanka säilitas isegi paigutuse, raamatute paigutuse nende kunagises raamatukapis, klassikud olid Blanka riiulitel samas järjekorras nagu kunagi Heldide majas.

Henrietti liigutas ka see, kui tihti Blanka tema peale mõtles. Blanka mees tundis välismaalaste erilist kiindumust loomadesse juba ülikooliaastaist, Blanka ämm, kes oli sündinud siin saarel ja oli mandrilgi vaid üksainus kord käinud, tõotuse põhjal kloostris, aga mitte. Ta jäi keeletuks, kui Blanka hakkas hoolitsema hulkuvate loomade eest, kellest saar lausa kihas, ilma et nende elust või surmast keegi oleks hoolinud, ja käsutas kärsitult isegi teenijaid, nähes, et mõnd muula või eeslit söövad sääsed või et nende suu on verine: andku neile juua, nühkigu neid, võtku neil kohe rangid kaelast. Blanka mees oli uhke ka selle üle, selle kummalise harjumuse üle, mida vanaproua ei suutnud mõista, ta teadis, et ka selles suhtes sarnaneb tema naine eurooplastega, ja talus seda ilma etteheiteid tegemata, ainult aeg-ajalt muutus ta närviliseks, kui ta kokkukogunenud näljase koertekarja tõttu suurivaevu majja pääses ja kui aias pikapeale enam Blanka kasside tõttu liikuda ei saanud. Henriett kuulis, et Blanka kutsub kõiki loomi ühe nimega, — kõiki hulkuvaid, näljaseid või haigeid loomi, keda ta oli oma hoolde võtnud ja keda ta püüdis ravida, kutsus ta Henriettiks. Sametise pilguga, jõuetud loomad tõstsid Blanka hüüde: «Henriett!» peale pead, ja Blanka jooksis, viis neile vett, jootis loomi, ämm ja teenijad aga vaatasid seda hämmastuse ja vaimustusega. «Henriett!» näitas teenijatüdruk kanna-

tada saanud koera peale, kes oli jäänud teetolmu, nii nagu auto ta sinna oli paisanud, ja kelle Blanka oli viinud oma autoga saare haiglasse, kus, just välismaalaste pärast, kes peaaegu eranditult saabusid siia koos oma loomadega, võttis suvel alati patsiente vastu ka üks pealinna loomaarst.

Bálintit ja Irént ta ei mänginud, neist ta rääkis. Nemad olid ainsad, kellest ta rääkis, ja ämm, kes kuulas meelsasti kõiki lugusid, ei väsinud teda jälgimast. Henriett kuulas ja imestas, kuidas Blanka kõik ümber komponeeris, mitte ainult oma elu, kodumaalt lahkumise põhjuse ja asjaolud, vaid ka oma kunagise perekonna. Blanka tegi oma isaks majori, ja Henriett, kes käis tihti Blanka uuel kodumaal, ei imestanudki selle üle: saarel ei tuntud pedagoogide vastu mingit lugupidamist, sellest seisusest inimene nagu Blanka mees isegi ei rääkinud kohaliku algkooli direktoriga, kohaliku garnisoni ülema kutsus aga alati külla. Nii sulas Elekesi ja majori kuju avalikkuse jaoks ühte, ja kuna Blankal tuli rääkida ka oma emast, aga oli kujuteldamatu, et ta suudaks aimu anda proua Elekesi korratusega kaasnenud meeldivast armsusest, tema kõikevõitvast võlust, siis pidi Henriett üle elama ka selle, et tundis kirjelduses ära oma ema. Niisiis esines proua Held saarel kahes variatsioonis, ta ei mänginud mitte ainult oma laule, vaid Blanka rääkis üksikasjaliselt ka tema kujust, iseloomust, vaiksest puhtusest. Temast või Heldidest Blanka ei rääkinud, ka mitte proua Temesist, ainult Irénist ja Bálintist, ja poisi ta tegi oma vennaks, see oli lihtsam kui seletada, kes ta on, saarel ei tuntud meessoost sõpra, ainult ühes mõttes. Blanka ämm, kes oli kange vanaproua ega kaevanud mitte iial, kannatas aga samamoodi igasuguste hädade all nagu kõik vanad inimesed, mõtles igatsusega suurele arstile, professorile, kes elab kaugel maal, ja pole sellist haigust, mida ta

ei suudaks ravida. Vanaproua ja tema poja maailmavaate järgi ei sobinud naisel raha teenida, niisiis muundus alaliselt töötav Irén heategevusega tegelevaks ingliks, ta muutus isegi usklikuks, palju usklikumaks kui tegelikult, peaaegu pühakuks, ja lõpuks ta oli nii ümmargune ja täiuslik, et vanaproua mõtles aeg-ajalt, et tuleks ta sealt kodumaalt kuidagi ära tuua ja kõige armsamale vennapojale mehele panna. Ta oli väga rahul ka Blankaga, aga Irén paistis olevat veelgi haruldasem ja veatum.

Henriett kuulas, mida Blanka räägib, ja imestas, et ei vanaproua ega tema poeg ei pane tähele, et Blankal on või võib olla midagi viga. Ta kohkus hirmsasti ära, kui ta oli ükskord jälle nende seas, teenijad kükitasid trepiastmeil nagu tavaliselt, vanaproua jalge ees, ja Blanka mees tuli kohtust koju, ta oli veel mustas rüüs, nii nagu ta kohtuistungit oli juhatanud. Palmid ei liigatanudki selles võimatus kuumuses, suletud silmadega Henriettid lamasid aias, nende rinnakorvid kerkisid vaevumärgatavalt. Blanka pani oma näo vastu palmitüve ja karjus: «Lumi! Jää!» Need olid kerged sõnad, teenijad püüdsid need kinni nagu apelsinid, pildusid neid üksteisele, ka vanaproua püüdis need kinni, naeris ja hüüdis: «Lumi! Jää!», nagu ergutaks ta võistlejaid mõnel spordivõistlusel. Blanka kummardus üle aiarinnatise ja karjus merre: «Katalini tänav! Katalini tänav!» See oli juba raskem, aga siiski suutsid nad sedagi välja ütelda. «Katalini tänav!» ütles Blanka mees ja naeris, ta vaatas uhkelt Blanka peale, kes lõbustas neid sel kuumal pärastlõunal selliste armsate ja naljakate tempudega ja kes tundis nähtavasti ise ka nii suurt lõbu oma emakeele rumalatest, mitte midagi tähendavatest sõnadest, et tema nägu mööda voolasid pisarad.

Ta käis tihti kodus, sellepärast olid paljud tema peale kadedad. Kõigil ei õnnestunud koju tagasiminemine, ja need, kes sellest kõrvale jäid, olid vihased nende peale, kes käisid seal nii sageli, kui ainult tahtsid. Henriett oli algul püüdnud end õigustada, rääkida, kui õnnelik ta selles kodus seal oli olnud, kui teadlikult ta oli juba lapsepõlves kogunud nende majaga, nende eluga seotud mälestusi, aga tema põhjendused ei suutnud kedagi veenda, ja nii ta loobuski seletamisest. Ta nägi, et üks või teine kaaslane vaatab talle niisugusel puhul otsa nagu Sõdur sinise taskulambi valguses. Ja see kohutas teda seda enam, et mõnda aega pärast tema siiajõudmist oli siia ilmunud ka Sõdur ise ja tiirutas siin ringi: alguses oli Sõduri kohalolek lausa häiriv, ja ka pärastpoole ei suutnud ta sellega päris ära harjuda. Kui ta Sõdurit esimest korda nägi, ehmus ta nii, et pistis jooksma, ja alles hiljem, veidi rahunedes ta mõistis, et siin ei saa Sõdur talle enam kurja teha, ja ilmselt polnud see tal kavaski. Ta kohtus Sõduriga korduvalt, ja hiljem taipas ta ka, miks Sõdur talle järele vahib, miks ta tema kannul käib. Sõdur oli kõik ära unustanud, tema mällu oli jäänud ainult Henrietti nägu, ja see nägu, ehkki see äratas temas õudust ja ängistust, tõmbas Sõdurit ka ligi, sest üksindus oli talumatu, ja Henriett oli siin tema ainus tuttav.

Tihti ta isegi kõnetas Henrietti, aga alati nii, et heitis Henrietti ette pikali, sirutas käed välja, toetas lõua kätele, ja niiviisi alt üles vaadates palus: öelgu ta, kuidas ta oma perekonna üles leiaks. Henriett on peaaegu

alati ära, viibib oma vanas kodus või külastab oma vanu sõpru, ilmselt ta teab, kuidas see asi käib. Tüdruk ei vastanud, jooksis minema, et Sõdur teda ei leiaks. Tema oli ainuke, kes oleks võinud Sõdurile ütelda, kustkaudu ja kuidas siit koju pääseb, aga ta ei öelnud, ükskõik kui palju Sõdur teda ka ei palunud.

Keegi ei kontrollinud, kui kaua ta ära on, isa-ema ei küsinud iial, kus ta käib. Selle paiga kombeid ja seadusi tuli tal algusest peale oma kogemuste najal tundma õppida, see oli kohe suur pettumus, olid ju isa ja ema eluaeg kergendanud tal asjade mõistmist. Teda vaevas veel kaua aega, et tema ettekujutused ei läinud pärast siiajõudmist täide, esimene kohtumine vanematega, mida ta oli endale korduvalt ette maalinud, oli näiteks kohutav. Kui ta siia jõudis, ei teinud nad isegi katset talle selgeks teha, millistes vormides tema elu nüüd möödub; esimest korda, sestpeale kui ta nende laps oli, jätsid nad talle nõu andmata, täpsemalt, nad isegi ei mõelnud selle peale, et ta ehk vajab juhendamist. Ja ehkki nad olid teda oodanud, viis Henrietti saabumine neid segadusse, nad ei olnud sel hetkel isegi mitte koos, vaid eraldi, nii Held kui proua Held kumbki oma vanematega. Proua Held mängis, Held millegipärast nuttis, kui Henriett tuli. Tüdruk ei tundnud neid äragi, nemad tundsid tema ära, ja õnnetunde ning kujumuutmise erutuses ei tulnud neil kummalgi pähe Henriettile midagi seletada.

Mitmekujulisus, milleks Held ja proua Held pidevalt võimelised olid, oli midagi nii absurdset, et see välistas selle, et ta alati nende juures oleks tahtnud olla nagu vanasti, ja mõne katse järel peletas see Henrietti nende lähedusest. Kui vanemad temaga rääkisid, olid nad ikka niisugused, nagu tema neid oli tundnud, aga kui neid otsis üles nende oma isa-ema või kui nad ise tahtsid oma vanemate juurde minna, siis hakkasid nad

kohe kätega vehkima, käratsema ja muutus nende kohagi. Held, kes oli nii vähese jutuga, vaikne inimene, hakkas äkitselt virisema või valjusti naerma, rääkis rumalusi, ja niisugusel puhul haaras vanaisa, kelle üle Henriett normaalsetes tingimustes oleks väga rõõmustanud, hambaarstil randmetest kinni, kiigutas teda, ja Held lausa kiljus mõnu pärast, proua Held aga tõukas Henrietti jalamaid kõrvale, niipea kui ta oma vanemaid nägi, ja pistis karjuma: «Mamma! Mamma!», plaksutas käsi, keerutas ringi ja vahel kükitas maha, pani kavalalt mulates käed näo ette ja piilus oma isa-ema läbi sõrmede, mis ajas neid laginal naerma.

Täiskasvanud, kes olid siia sattunud abieluinimestena ja lastevanematena, olid kõik võimelised selliseks kujumuutmiseks, mis oli Henrietti meelest talumatu, ja ehkki ta tundis, et ta on ebaõiglane, pani ta seda ikkagi pahaks. Kui ta märkas, et proua Held ei otsi alati üles mitte Katalini tänava maja, kui ta tahab koju, vaid tihti selle maja, kus ta ise oli olnud väike tüdruk, nagu Heldki oma hoopis teises linnas oleva lapsepõlvekodu, ja et nad külastasid ka niisuguseid inimesi, keda Henriett polnud iial näinud, jäi ta kurvaks ja muutus isegi armukadedaks. Hiljem ta rahunes, ja selle asemel, et ühtelugu oma vanemaid üles otsida, tõmbus kõrvale. Ja kui ta taipas, et tema täiskasvanud tuttavatest ei ole lapsi ainult Sõduril ja et selle tõttu on tema ainuke, kelle nägu ja isikut ta alati muutumatuna näeb, mitte nii nagu teisi, kes oma kuju vahetavad, siis läks ta Heldide, Sõduri ja täiskasvanute juurest koju, oma vanasse koju.

Ta oli nende maja tervenisti üles ehitanud, ja kuna kuuendast eluaastast peale oli tema ellu kuulunud ka Elekeside ja Bíróde maja, siis oli ta üles ehitanud ka naabrite kodu ja lõpuks kogu kiriku ja türgi kaevu vahelise Katalini tänava. Türgi kaev oli sõja ajal pom-

miga pihta saanud, selle kohal oli nüüd pikamaabusside ooteruum, Heldide, Elekeside ja Bíróde maja oli kokku ehitatud, kolmest hoonest oli saanud vanadekodu ja aedade ühendamisel tekkinud väikesesse parki olid pandud pingid ja suured puldanist päevavarjud. Nende all istusid vanamutid ja vanamehed, ja Henriett vaatas neid jahmunult, kui ta esimest korda seal käis. Kolme aia kohal vaatasid teda muruplatsi paarilt lillepeenralt tusased, kastmist vajavad lilled, vanakeste näod olid kuivetunud, nende pilk oli luurav. Nad kõik pidasid silmas üht akent, ühe tagumise toa akent, kus rinnutas halastajaõde ja vahtis taevast, ta ei vaadanud piiluvate vanainimeste poolegi. «See pole ju tõsi,» mõtles Henriett. «See on eksitus. Miks neile seda ei öelda?» Ta seisis tükk aega, ootas, et ehk vaatab halastajaõde alla ja hüüab vanainimestele, et siin elas kunagi noorus, rõõm, tervis, aga seda ei juhtunud. Ühel pingil istus proua Temes ja pomises midagi omaette, Henriett nägi, kuidas tema keha äkitselt pingule tõmbus ja kuidas ta näppas kõrvalistuva ja akent vahtiva vanaeide küpsisekarbist ühe küpsise, ja see ajas talle niisuguse õuduse peale, et ta põgenes. Siis ehitaski ta endale üles oma Katalini tänava, kus polnud mingit bussijaama ja mis ühendas kirikut ja türgi kaevu sel kombel, et vanadekodu asemel oli üksteise kõrval kolm väravat, Elekeside, nende enda ja Bíróde värav. Ta läks keskmisest väravast sisse ja oli viimaks jälle kodus, nii sageli, kui ta vaid soovis.

Majas surises puur. Ta ei kartnud seda häält, ei olnud kartnud ka väikese lapsena, ta teadis, et nad elavad sellest. Henriett oli alati mõelnud puurile nagu mingile loomale, kes annab pidevalt märku sellest, et kõik on kodus, ja kes ka valvab maja. Ta läks läbi esiku, läbi ooteruumi, teretas patsiente. Kabinetti ei tohtinud tegelikult vaadata, kui isa töötas, aga ta vaatas siiski iga kord, nii vaikselt, et ei patsient ega Held ei pannud

tähele, et ta sisse piilub; Henriett seisis ja vaatas isa, kellel oli käes hambapeegel, kuidas ta kummardus patsiendi kohale ja lohutas teda: «See pole valus.» Ta ei öelnud Heldile ilal sõnakestki, ainult veendus, et ta on seal, sulges ukse ja läks ema otsima. Vahel leidis ta ema köögist, siis lõhnas proua Held magusasti, sest ta küpsutas keset suhkrut ja avatud moosipurke, teinekord ema luges elutoas või laulis klaveri taga, mõnikord ta triikis Heldi valgeid kitleid. Henriett jäi ka tema juurde vaid paariks silmapilguks, kui ta kodus käis, ainult et näha, et ka ema on kodus ja et ta silmanähtavalt ei aimagi, et võib ka teistmoodi elada, ja iga kord puudutas Henriett ema nägu, juukseid või käsi, lükkas ta siis endast eemale ja vaatas kaua aega oma näpuotsi, mis säilitasid alles puudutatud keha soojust. «Ei tohi, Henriett» ütles niisugusel puhul proua Held ja naeris, ja siis jättis Henriett ka tema sinnapaika ja kõndis rahunenult läbi need ruumid, kus ta veel polnud käinud. Magamistoas avas ta nagu kontrollimiseks ühe kapi, võttis välja ja pani tagasi mõned käterätid, elutoas vaatas ta, kas ema õmbluslaud on alles, isa toas kohendas ta klassikute sarja riiulil. Salongis otsis ta iga kord kanapee alt välja jalapingi, selle pärast oli ta mingil põhjusel alati mures, ta kartis, et see pole omal kohal, ja noogutas pead, kui nägi, et lambur ja lamburneiu seisavad kullatud puuraami tõmmatud gobeläänil teine teisel pool oja, lambur tervitab kübaraga ja lamburneiul on käes lindiga kepp ja savikann. Köögis heitis ta pilgu nõudekappi, ta tundis alati rõõmu, et neil on nii palju potte, ehkki muidugi miks neil ei oleks pidanud ka potte olema. Ja kui ta oli kindlaks teinud, et kõik on korras, läks ta oma tuppa õppima, sest ta teadis, et kuni tal õpitud ei ole, ei tohi ta minna ei Elekeside ega Bíróde juurde.

Kui ta valmis hakkas saama, siis oli ka Heldil

juba viimane patsient ära läinud ja ta tuli vaatama, kui kaugel ta on. Henriett näitas väljakirjutatud sõnad ette ja isa parandas vead ära, ilma et oleks Buriani kätte võtnud. «Ta aitab mind alati,» mõtles Henriett, «ta teab ja oskab kõike. Mis minust küll saab, kui teda ükskord enam pole?» Ta tõusis püsti, liibus vastu Heldi ja selle liigutusega lõppes tema kojutulekutseremoonia esimene osa: ettevaatlikult puudutas ta ka isa, isa laupa, käsi, rinda. Held naeris, ütles samuti nagu emagi: «Ei tohi, Henriett!» Tüdruk vaatas oma sõrmi, mille otstel oli veel äsjase puudutuse soojus, naeris samuti ja jooksis aeda.

Nende majal oli esikülg tänava poole, nagu ka naabritel, Katalini tänavas jäid aiad lossimäe poole. Need aiad olid kõik piklikud, välja venitatud, enamasti korrapärase tellise kujulised, ja krunte lahutas üksteisest tara, mis oli inimesel tublisti üle pea, isegi major ei ulatunud üle plangu vaatama, ehkki ta oli kõigist pikem. Nende aias õitsesid roosid, ainult roosid, ja teivaste otsas helkisid suured klaasmunad. Elekesidel oli hoolsasti korrastatud, teravalt lõhnavate petuuniate, levkoide ja öökannikeste vaip, majori aias olid enamasti sibullilled, ja keset aeda valvasid vanad kuused ümber väikese basseini, mille keskel maigutas suud pronksist kala, ja et ta suust ei tulnud kunagi vett, siis oli ta justkui lämbumas.

Kuna Henrietti kodu koosnes tegelikult kolmest majast, siis käis ta, kui ta koju tuli, ka naabrite juures kontrollimas. Tüdruk tundis, et tuleks minna tagasi Katalini tänavale ja tulla sinna või tänna läbi värava, aga ta teadis ka seda, et tema ei tohi väravat kasutada, vaid ainult seda teist teed, mis on aia lõpus heki taga, ja et plangus, mis lahutab nende maja Bíróde ja Elekeside majast, on seal kõige taga, põõsaste vahel, kummalgi pool kaks lauda lahti kangutatud; kui neid keegi

aidult puutub, vajuvad nad kõrvale, avaneb auk, ja teispool auku ootavad teda need, kes on oma aias ootel. Kõigepealt lükkas ta kõrvale Bíróde krundi poolsed lauad ja lipsas läbi augu. Bálint oli niisugusel puhul alati aias. Henriett ei ütelnud talle iial, kui veider ta on oma irreaalsel kujul, kui hallipäine, varakult kühmuvajunud seljaga, kõhn; tegelikult see teadmine, et ta tunneb Bálintit peaaegu viiekümneaastasena, Henrietti ei seganud, sest kui ta koju tuli, ootas teda alati tõeline Bálint, kahekümne kahe aastane. Nüüd läks ta kontrollima, kas neil on kõik korras, ja Bálint saatis teda tummalt. Aias polnud kunagi muutusi, pronksist kala sätendas, sätendas ka vesi, kuused tuiutasid tumedatena, mitte rohelistena, peaaegu mustadena, Bálint ei imestanud selle üle, et Henriett käib niimoodi ringi, ka proua Temes teadis seda kommet, ka major, nad olid sellega harjunud. Hallis, niipea kui ta majja astus, tundis tüdruk kohe majori maja omapärast lõhna: nahk, tärpentin ja naftaliin.

Proua Temes seisis alumisel trepiastmel, noogutas pead, naeris. Henriett tundis alati, et ta peab kohe majorit nägema, aga siinses, tõelises olemuses, sest see major, kes neid kõiki kulmuliigutusega talitseb ja keda ka täiskasvanud proua Temes nii kardab, et murrab käsi, kui midagi põhja kõrvetab, see major, kui ta oma kuju muudab, käitub talumatult, viskab end pikali maha, kui näeb oma vanemaid, puistab needusi, tõmbab käe rusikasse, lapserusikasse, väiksemasse kui Henrietti oma, ja ähvardab sellega oma isa, miks see sundis teda sõjaväelaseks hakkama. Ja see tõeline major oli alati ka olemas, kui ta ka parajasti nahkdiivanil magas, ta oli magadeski nii pingul, nii väga mitte-tsivilist. «Ainult sõdur magab niimoodi,» mõtles Henriett. Ja puudutas niisugusel puhul ka majorit, kelle nägu, silmad, huuled, silmalaud olid samuti soojad.

Bálint saatis teda alati kannatlikult, kuni ta lõpetas oma ringkäigu läbi tubade. Söögitoas olid alles kõik üheksa tooli, nende seljatugedesse pressitud piltidel korjasid tüdrukud viinamarju ja korvid olid kuhjaga täis tohutuid kobaraid. Majori majas ei olnud teist naist peale proua Temesi, majoriproua oli surnud enne, kui Henriett Katalini tänavasse kolis, tema kunagises toas jäi tüdruk alati toppama, vaatas Bálintile otsa, kõhkles, kas ütelda talle midagi, ja otsustas siis, et ei ütle, nagunii ei saa ta aru. Salongist jooksis ta ainult läbi, talle ei meeldinud see salong, kus iial külalisi vastu ei võetud, aknaidki avati siin harva ja õhk oli siin alati läppunud, pigem jäi ta kauemaks Bálinti tuppa, nootide ja arstiraamatute keskele, kus peaaegu pool seina võttis enda alla majoriproua portree, maalil seisis ja naeratas noor õbluke naine, selja taga ebaloomulikult suur lahmakas taevast, jalge all muru, ja pildil nõjatus tema vastu pisike Bálint, toetudes ta põlve najale. Puutrepi käänukohalt, konsoollaualt, leidis ta alati oma kompoti-taldriku ja sõi aplalt ära need paar kirssi, mis teda alati ootasid, millal ta ka koju ei tulnud. Kui ta oli ära näinud, et midagi ei ole muutunud, ohkas ta rõõmuga ja läks edasi Elekeside poole.

Tagasi mindi sama teed. Proua Temes vaatas neile pead vangutades järele, sest tegelikult ei olnud läbi plangu käimine viisakas, aga ta ei öelnud midagi, sest see oli majori enda soov, ja major on kõigist targem. Ka Bálint läks niisugusel puhul Henriettiga koos, ka see kuulus asja juurde, et ta Henrietti saadab ja ootab seni Heldide aias, kuni tüdruk lõpetab kontrollimise ka Elekeside juures ja toob endaga kaasa Iréni ja Blanka. Tüdruk kuulis, et majas suriseb endiselt puur, ja jooksis läbi aia Elekeside majaga ühise plangu juurde. Siin oli lahtikangutatud ava juba tohutu, kümme korda suurem kui teisel pool, nagu ta seda oma väikese näpuga

puutus, nii langes pool tara eest ja tema ees oli Elekeside maja. Plangu taga ootas teda Blanka, Henriettile lõi vastu lillede peaaegu brutaalne lõhn. Blanka nuttis niisugusel puhul alati, see ei pannud teda iial imestama, Blanka nuttis sageli, sest temaga juhtus alati midagi. Ja nüüd siis saatis teda Blanka, nii nagu äsja teisel krundil Bálint, komistas abitult tema selja taga puust taldadega sandaalides. Henriett teadis, milline on irreaalne Blanka, ta oli küllalt Blanka kõrval kaljul olnud, kui nende ees vahutas meri, aga ta ei tahtnud mõelda saarele, kus elab irreaalne Blanka. Nad läksid kahekesi, esialgu isa tuppa, onu Elekes istus seal oma raamaturiiuli ees, pea kohal Cicero rinnakuju, ja parandas vihikuid, ei vaadanud isegi üles, nahk tema juusteta pealael helkis marmorina. Henriett rõõmustas alati väga, kui leidis ta kirjutamast või lugemast, kui koges, et Elekes näeb tähti. Elekesi-tädi oli elutoas, õmbles jälle diivanipatja, jumal teab mitmendat, tema ümber oli laiali puuvillane riie, kuskil vedelesid käärid, põrandal veeres sõrmkübar. See Elekesi-tädi, kes talutab irreaalset Elekesi-onu, on kõhn nagu aiateivas, aga see tõeline, padjaõmbleja, on ka ise ümar nagu padi. Korralagedus elutoas on kohutav, ühegi tooli katet pole koli alt näha.

Iréni leidis ta alati söögitoast lauda katmast: Iréni laual oli ka kõige igapäevasem õhtusöök selline, nagu oleks pidu, tähtis juubel. Irén ei vaadanud Henriettile otsa, ta isegi ei tervitanud teda niisugusel puhul; kuni nad ei lähe Heldide juurde ja pole kõik koos, ei kõnele neist keegi, ei kõnele, ei tervita. Irénil on ees põll, tal ei liigu ainuski juuksekarv, ehkki ta kummardub, Irén on ainuke, kelle irreaalne kuju vastab üldjoontes tõelisele; ka vanana, ka neljakümne nelja aastasena astub ta samasuguste sammudega, kiirustab kodu poole ikka selliste mittelehvivate juustega. Tüdrukute toas Iréni

kirjutuslaual on korralikult virnas ülikoolikonspektid, Blanka voodi ees on laiali kooliraamatud ja ümberläinud pinal. Köök ja esik pole muutunud, ka magamistuba on selline nagu alati. Kui ta oli ära näinud, et kuskil pole mingeid muutusi, võis elu peale hakata.

Nüüd tulid ta järel läbi planguaugu ka Irén ja Blanka, nii nagu äsja Bálint. Poiss seisis alati täpselt seal, kuhu ta oli ta jätnud. Ikka veel ei räägitud ja ikka veel ei teretanud keegi teisi, aga kõik teadsid, mida Henriett neist niisugusel puhul tahab. Tüdrukud jäävad kolmekesi paigale nagu kolmnurga nurgad, Bálint läheb kolmnurga keskele, nagu mäng seda ette näeb. *Kirsipuu tuules, suur on ta vari, puu alla istub mustaverd Mari...* Ring, mille nad kolmekesi oma väljasirutatud kätega Bálinti ümber moodustavad, on väike, seal on raske liikuda. *Teda armastan, teda kallistan...* Laulavad vaid Henriett ja Blanka, Henriett, kelle hääl on kõige kõrgem, ja Blanka, kes rõkkab. Puur suriseb koos lauluga, aga ei kata meloodiat. *Haara teda, kallis, tõmba teda, kallis...* Bálint kummardub ja tõmbab Henrietti enda kõrvale. Käed lähevad lahti, kaks tüdrukut ei saa nüüd enam ringi moodustada, nad ainult seisavad ja vaatavad, kuidas Henriett koos Bálintiga keerutab. Irén on vait ja Blanka laulab. Kui ta koju läks, paistis alati ere päike.

HETKED JA EPISOODID

Tuhat üheksasada kolmkümmend neli

Ta ütles alati, et ta mäletab selgesti seda päeva, kus ta Katalini tänavasse kolis, mis ei olnud päris õige, sest ainult oma mälestustele toetudes suutis ta meenutada vaid silda, rongi mürinat, teatavat erutatud hingeseisundit, mõne tema elus hiljem nii tähtsat rolli mänginud inimese nägu ja paari väikest pilti. Kõigest muust oli talle räägitud, ta oli kuulnud seda Heldidelt, Elekesidelt või Bálintilt, kes oli neist, lastest, kõige vanem ja mäletas seda päeva kõige paremini. Lauseidki oli tema mälus tõeliselt ehtsana sellest saabumise päevast säilinud vaid üksainus, oli ju Henriett kõigest kuueaastane, kui nad provintsist Pesti kolisid, kõik muud siis kõlanud sõnad ja lausekatkendid oli alles hoidnud täiskasvanute ja teiste laste mälu.

Kolimise erutus ja korralagedus, mis sellele eelnes, oli nende majas midagi nii harjumatut, et see jäi igaveseks meelde. Et ta peab vanavanemad, kellega ta enne tihti oli kohtunud, maha jätma, see ei tähendanud tema jaoks midagi, Henriett ei teadnud, mis see lahkumine on, ehkki ta nägi, et see teeb tema vanematele tõsist muret, ja kuulis, kuidas nad üksteist lohutasid, et nad hakkavad vanasid tihti külastama ja kutsuvad ka neid endale külla. See, et nad Pesti kolivad, ei öelnud talle midagi, ta ei tundnud kuigi põhjalikult oma sünnipaikagi ja pealinna pilt teda ei ahvatlenud. Henriett oli ka lapsena tõsine, Heldid vaatasid imestusega, kui kurvaks ta muutus, kui kolima hakati. Held ja proua Held olid väikesena lõbusamad olnud, ja oma kunagiste mälestuste põhjal nad arvasid, et lapsed rõõmustavad, kui

maja on segamini pööratud. Aga Henriett seisis nõutult, kui asjade tassimine peale hakkas, ja vaatas töölisi nii suure ahastusega, et proua Held istus keset kõige kiiremat sagimist temaga maha ja surus tema tummalt protesteeriva keha enda vastu. Mööbliesemed liikusid üksteise järel oma kohalt ära, jäid ajutiselt kangialusesse seisma või ujusid otse kõigist ruumidest läbi ja jõudsid kohe tänavale, koorma otsa, keset põrandat olid suured kohvrid ja kõhukad korvid, lõhkemiseni täis igasugust pudi-padi. See vaatepilt ajas talle õuduse peale, kuigi ta teadis, et kui nad siit ära lähevad, siis küllap võtavad nad kaasa kõik selle, mis on nende oma. Isa ei saanud temaga sel päeval tegelda, tal oli liiga palju jooksmist, kolimisele nii ootamatult reageeriva Henrietti eest hoolitsemine jäi täiesti proua Heldi hooleks, kes mõtles murega, mis saab Pestis sellest lapsest, kes oli siin ennast nii hästi tundnud, kellele meeldis see maja, mängukaaslased, kogu ümbrus: Henriett oli siin linnas õnnelik olnud. Aga see mure oli ülearune, Henriett unustas varsti oma sünnikoha, ja kui ta suurema tüdrukuna nägi seda uuesti nädalaringvaates, siis tundis ta linna tähtsamad hooned ja ausambad ära rohkem tänu oma vanemate erutusele.

Et ema oli neid pärast asjade ärasaatmist üksi jätnud ja ette ära sõitnud, et ta oli isaga kaks päeva kohalikus hotellis veetnud, see ei olnud temale jälge jätnud ilmselt sellepärast, et ta sai isaga harvemini koos olla kui emaga, ja kui sai, siis oli see nii suur sündmus, et tegi isegi hotelli kõleduse või restoranis söömise hubaseks ja lõbusaks. Rongisõidu üle, nagu talle räägiti, ta oli juba rõõmustanud ja seda ta ka uskus, sest tähendas ju iga reisimine, et teele asuti eriliste ja ainult vaksalis saadaolevate totrate kingitustega; Held oli lasknud tal visata mündi raudkana-automaadi pilusse ja oli käskinud tal selle sahtlist võtta endale kompvekki-

dega täidetud plekkmuna. Henriettil olid ilusad ja mõistlikud mänguasjad, temale oli räme ja tühine laadakaup meeldivaks üllatuseks.

Silda ta juba mäletas. Kui nad teel Budapesti esimest korda üle silla sõitsid, siis ta ehmus. See oli tema esimene pikk reis, selline, kus sõideti üle jõe, ta tundis esimest korda elus, et on rongiga vee kohal. Ta nägi jõge juba kaugelt, siis nad sõitsid sillale ja kihutasid mürinal metallkonstruktsioonide vahel edasi. Ta kiljatas, puhkes nutma. Ta ei kartnud mitte vett, talle ei tulnud pähegi, et sild võib kokku langeda, teda ehmatas müra, vaguniratastе kolksumine, mida enne silda polnud ja mis kadus kohe pärast silda. Enne järgmist jõge pani Held ta vaguniistmele pikali ja surus veel enne, kui nad raudteesillale jõudsid, oma käed Henrietti kõrvadele. Tüdruk piilus isa käte vahelt välja, kõrvutu, pinevil näoga, aga tundis siiski veel hirmu ja ta pisarad voolasid, ehkki isa käed summutasid suurema osa mürast. Víziválosisse, nende uude kodusse, tuli ka Pestis üle Doonau sõita, ja ehkki auto, millega nad sõitsid, ei mürisenud, pani Held tal kindluse mõttes ka siin kõrvad kinni. Kui Henriettile sellest hiljem, kui ta juba suurem oli, räägiti, läks ta peegli ette ja vaatas end kinnisurutud kõrvadega. Ta laskis käed kohe alla, selles liigutuses oli midagi groteskset, aga ka heitunut. «Selline on hirm,» mõtles Henriett, «nägu, millel pole õuduse tõttu isegi enam kõrvu.»

Millal ja kus oli esmakordselt juttu Bíródest, seda ta ei mäletanud, ehkki see nimi seostus tema mälus millegi väga põhilisega, ilmselt võis Held rääkida Bíródest kohe pärast seda, kui oli tekkinud kavatsus Pesti elama asuda. Henriettile ei öelnud midagi niisugune sõna nagu maailmasõda, ehkki ta teadis, et isa oli olnud sõdur, Heldi ja majorit ühendavaid sidemeid hakkas ta mõistma tunduvalt hiljem, alguses teadis ta

ainult niipalju, et kõrvalmajas elab isa hea sõber ja et kui tore see on, et neil just tema kõrvale õnnestus maja osta. Majori ja Heldi sõprust, kohe pärast küpsuseksameid rindele läinud Heldi erakordse sõjameheande ja julguse tähtsust, mis tõmbas talle leitnant Bíró tähelepanu, suutis ta rekonstrueerida alles palju hiljem, ja enne neljakümnendaid aastaid ei tundnud ta suuremat huvi ka selle vastu, mis autasu isal on. Hiljem muutus kuldne kangelasmedal sümboliks, eksistentsi seina löödud naelaks, mis hoiab kõigi nende elu ja ohutust, ja kui see ükskord järele annab, kukuvad nad kõik alla.

Elekesidest ei võinud ta vanas linnas kuulda, sest nendest ei teadnud siis, kui kolimise plaan päevakorrale kerkis, ka Held ise rohkem kui ehk seda, mida talle oli rääkinud Bíró, kes tema majaostmise asja ajas, kui ta oli otsustanud, et kolib Pesti, ja kellega ta oli ka pärast sõda sõbraks jäänud. Bíró oli öelnud, kes on teine naaber ja kuidas ta rõõmustab, et nad võivad edaspidi koos elada.

Seda Henriett ei mäletanud, sedagi oli talle alles hiljem räägitud; seda aga, kui auto keeras Katalini tänavasse, juba küll. Ta nägi kirikut, kiriku ees naise kuju, naine seisis rattal, ja ta nägi kitsast tänavat, kus majad olid ainult ühel pool, teisel pool hooneid polnud, oli ainult madalate jämedate vahtrate rivi, mille vahekohtades sädeles Doonau. Majad olid teistsugused kui need, millega tema oli harjunud: kiitsakad, endassesulgunud ehitusmälestised lossimäe külje all, millest ta veel ei teadnud, mis see on, aga vaatas seda imetlusega, sest see oli nagu pilt muinasjuturaamatust. Päris tänava lõpus oli väike hoone, tal polnud aimugi, mis see võiks olla, seal, kus nad siiani olid elanud, polnud ta näinud euroopagi tänavakaevu, rääkimata siis türgi omast. Võis olla varasuvi, sest vahtrad õitsesid, Henriett tundis õite lõhna.

Kui nad uue maja väravast sisse astusid, leidis ta sealt ema ja Margiti. Isa laskis tal käest lahti, Henriett jooksis proua Heldi juurde. Ta tundis nii suurt rõõmu, et ei rääkinudki talle sillast, ehkki see elamus temas veel küdes, — see ime, et neil on jälle maja, veel ilusam, veel avaram kui endine ja et ka Margit on olemas ja et ta saab olla jälle ema lähedal, vaimustas teda. Siis mälestuste niit katkes ja jätkus teisest kohast, aga ikkagi veel samal päeval: ema seisis kangi all, aga tema kõrval ei olnud enam Margitit, vaid üks võõras naine. See teda eriti ei üllatanud, Heldide juures käis alati palju rahvast, rohkem ehmatas teda see, kui lohakalt riides see teine naine oli. Imestades vaatas loomupäraselt korralik Henriett hooletult selgatõmmatud, mitte kuigi puhast kleiti ja lotendavaid sukki. Ja mis teda veel enam jahmatas, oli see, et kui ta majja tagasi läks, nägi ta, et tema toast, tema enda toast tulevad välja kaks last, üks tumedajuukseline ja üks blond, seisavad seal kodusemalt kui tema ise oma lävel, ja mõlemal on käes tema mänguasi.

Need näod ja riided on meelde jäänud juba täie selgusega. «Siin on su sõbrannad!» ütles ema. Henriett seisis tummalt ja vaatas sõbrannasid, kellest ta midagi ei teadnud, aga see elamus, et nad on olemas ja võtavad teda vastu, täitis teda kindlustunde ja rõõmuga. Mõlemad olid temast vanemad, suurem, tõmmu, oli aeglaste liigutustega graatsiline vaikne tütarlaps, väike oli elavam, ta sarnanes väga lontis sukkadega naisega. Maja, mis oli siiani pöörelnud ülimas ebakindluses värskete muljete koses, jäi äkitselt seisma; seda hoidsid oma õlul nagu kaks karüatiidi need kaks last, tumedajuukseline ja blond. Tumedajuukseline oli peaaegu niisama tõsine nagu Henriett, blond oli nagu sisalik. Henriett polnud elu sees nii liikuvat olevust näinud.

Arglikult, nagu oleks ta omaenda majas külaline, pii-

lus ta oma toa poole, mille uksel seisid võõrad lapsed. Tõmmu astus kohe kõrvale ja pani mänguasja käest ära, võttis ka blondi käest mänguasja ja pani ka selle ära; kui Henriett oma tuppa läks, läksid nad talle järele. Henriett hakkas raputama vaksalis saadud plekkmuna, see kõrises; ta ei olnud sealt veel midagi välja võtnud, polnud seda isegi mitte avanud, tegelikult ei oleks ta seda tahtnudki avada. Muna oli võlumuna just nii, et selle munes raudkana, ja polnud teada, mis seal sees on. Väiksem kahmas selle tal käest, hakkas seda kangutama, tal õnnestus see oma väikeste osavate kätega kohe ka avada ja kirjud kompvekid veeresid ta peopesale. Blond pistis ühe kohe suhu, siis, nagu taibates äkki, et ka Henriett peab midagi saama, toppis ühe kommi Henriettile suhu, muna aga andis tõmmule. Tõmmu ei võtnud kompvekki, pani hoopis plekkmunapooled jälle uuesti kokku, andis Henriettile tagasi, väikesele aga ütles: «See on tema oma.»

Seda tuletati talle ikka ja jälle meelde, seda stseeni, mis oli iseloomulik kõigile neile kolmele, ka seda, et täiskasvanud, kes kõrvaltoast neid jälgisid ja kellega oli nüüd liitunud ka üks kiilaspäisusele kalduv, prillide ja vuntsidega mees, lohakalt riides naise abikaasa, hakkasid naerma. Proua Held kiitis tõmmut last, et milline hästikasvatatud tüdruk ta on, tüdruku nägu ei liigatanudki, seevastu blond naeratas nii, nagu oleks teda kiidetud. Proua Held tegi muna uuesti lahti, kallas selle sisu taldrikule ja andis Henriettile: pakkugu ringi. Henriett ei armastanud tegelikult kompvekke ega muid asju, mis olid liiga magusad, muna oli talle huvi pakkunud just selle tõttu, et seda ei pidanud tingimata võtma kui maiustust, ja nüüd, suus see kõditavalt magus asi, mille blond talle peale oli sundinud, hakkas Henriett taldrikuga ringi käima. Ema polnud öelnud, kellele tuleb pakkuda, ja ta arvas, et ju siis ka täiskasvanutele. Kui

ta nende poole hakkas minema, helises uksekell, Margit läks ust avama, ja siis astus tuppa üks mees, kes kandis mundrit, ja temaga koos väga elegantne punasejuukseline naine ja veel kolmas laps, üks poiss. See poiss oli nende hulgast kõige vanem. Henrietti vedas kaasa saadud korralduse hoog: kui mundrikandja oma kaaskonnaga sisse astus, pakkus ta ka neile kompvekke.

Nüüd oli toas palju inimesi, ja kõik tundsid üksteist, Held ja mundrikandja embasid teineteist, hoolitsetud välimusega naist kutsuti proua Temesiks. Sellest episoodist ja sellest, et ta külalistele kompvekki pakkus, oli talle vaid räägitud, aga mida ta ise mäletas, oli see, et poiss ja tüdrukud olid korraga ta kõrvalt kadunud, nad olid mõnest sellisest uksest välja lipsanud, mida Henriett ei teadnud, ta ei olnud ju saanud veel uues majas ringigi vaadata. Margit võttis kapist konjakiklaasid välja, täiskasvanud istusid juttu ajama, tema aga aina seisis, tähelepanu oli nüüd temalt ära pöördunud. Mõne aja pärast viis Margit ta toast välja, öeldes, et mingu ta teistega mängima, lapsed juba kindlasti ootavad, ja näitas talle kätte aeda viiva ukse. Siis nägi Henriett nende aeda, kus õitsesid roosid ja kus keset peenraid seisid kolm last, tõmmu, blond ja poiss, seisid ja ei liigutanud end, ühes kohas, nagu oodates midagi. Küll mitte teda, Henriett tundis seda kohe, kui ta väga arglikult nende juurde läks, aga nad olid valmis teda enda hulka võtma; blond võttis tal käest kinni ja raputas seda, mitte pahatahtlikult, sõbralikkusest. Tõmmu küsis, mis ta nimi on ja kui vana ta on. Henriett vastas talle.

«Mina olen Irén,» ütles tõmmu. Väike ei öelnud midagi, ainult naeratas ja ütles siis, et temal polegi nime. Henriett jäi uskma, ta ainult imestas.

«Tema nimi on Blanka,» ütles poiss. «Ta on loll.»

Henriett pilgutas heitunult silmi. Blanka keerutas ja naeris, nagu oleks talle meelitusi öeldud, näitas siis poisi poole ja trallitas: «Bálint.»

«Noh, hea küll,» ütles poiss, «kas mängime, või lähete koju?»

Henriett seisis aiakastmiskraani juures ja vaatas, kuidas nad äkitselt laiali lendasid nagu liblikad. Nad mängisid mingit keerulist kullimängu, Henriett ei olnud iial hästi joosta osanud, ka oli ta arglik, kohmakas, blond aga oli nagu põrguline, kiire ja häbematu, pani poisile jala ette, kui see oli teda juba kätte saamas, poiss kukkus oma põlve marraskile. Kui ta püsti tõusis, virutas ta blondile vastu pead, blond vingatas. Suurem, tõmmu, jooksis ilusasti, graatsiliselt. Henriett aina seisis ja vaatas, et tõmmule ei jõua iial keegi järele. Ta ei teadnud, mida ta tunneb, ta oleks võinud seda alles tükk aega hiljem sõnastada, aga tükk aega hiljem ta enam ei elanud.

Mäng lõppes niisama ootamatult, nagu oli alanudki, lausa lennult, nagu mõte jõuab inimese teadvuseni. Poiss katkestas mängu, jäi seisma, ja kuna ei olnud enam kedagi taga ajada, siis jäid seisma ka tüdrukud.

«See mängigu ka,» ütles poiss ja vaatas Henrietti poole. «See on nende aed.»

«Me võime ka meile minna,» pakkus blond. Tõmmu oli vait.

«Ei,» ütles poiss, «kuskile me ei lähe, sest mu isa on siin. Henriett tuleb ka mängu. Kas sul teist nime pole? Sul on jube nimi.»

Ta sosistas, et ei ole, ja tal oli hirmus häbi. Ka see jäi tal meelde, see häbitunne, ja see tuli kord ka tagasi, aga tagurpidi, nagu kõik ajas tagasi tuleb, värske elamus ja mälestus, tallad vastamisi, nagu peeglile asetatud klaas oma peegelpildiga. Siis oli tema nimi Mária Kis.

«Noh, ükskõik. Tule mängima!»

Ta läks. Ta püüti kogu aeg kinni, ja see viis teda mõne aja pärast endast nii välja, et ta puhkes nutma. Poiss lõpetas kohe tagaajamise, seisis ja mõtles, tõmmu vaatas teda viisakalt nagu nõutu arst, kes on küll veel haige juures, aga teab, et ei saa teda enam aidata. Väike võttis tal ootamatult kaela ümbert kinni, et teda lohutada, aga see oli ebameeldiv, tal olid väikesed higised rohmakad käed ja ta tegi valu.

«Tuleb midagi niisugust võtta, mida see ka oskab,» ütles poiss. «Ta on väike ja koba.»

«Kirsipuud?» küsis blond.

«Seda tobedat kirsipuud.»

Henriett ei tundnud seda mängu, teised õpetasid talle. Ta leidis selle imetoreda olevat. Viis jäi tal kohe meelde, ja kuigi tema hääl oli väga vaikne, laulis ta puhtalt, blond laulis vaimustusega, helisevalt. Tõmmu ei laulnud, poiss ka mitte. Nad keerutasid, keerutasid, niikaua kui jaksasid, kui tema sattus keskele, tõmbas ta alati Bálinti sisse, Bálint aga tõmbas ainult tõmmu tüdruku. Korraga lapsed märkasid, et nad pole enam üksi. Nagu ooperis, finaalis, kui kõik tähtsamad tegelased on laval, olid köögiukse ees mundrimees, punasejuukseline, hoolitsetud välimusega naine, Henrietti isa, räpakas naine, prillidega kiilaspea ja proua Held. Proua Held hakkas nüüd nende poole tulema, ja tulles kummardus ta ühe roosipõõsa kohale, nuusutas punast õit ja ütles vaimustunult:

«Siia me jääme elama kuni surmani.»

See oli ainus lause, mis Henriettile sellest päevast meelde jäi. Ja sellelgi polnud mõtet, sest ta ei teadnud, mis on elu, ja ta ei teadnud, mis on surm.

Mida te meist teate? Ja temast? *Temast?*

Ei midagi.

Või kui, siis ainult pealiskaudseid, tähtsusetuid andmeid, mis vastavad isegi tõele, aga mitte nii, nagu teie seda mõtlete. Tunnistajad, kes võiksid rääkida, kas vaikivad või on surnud. Bálint näiteks teab tõde, aga Bálint vaikib, ta ei räägi temast mitte ainult teile, vaid ka minule mitte. Blanka teab ka, Blanka teab kõike, ainult ühte asja mitte, aga Blanka on kaugemal kui tähed. Heldid, Henriett ja major on surnud, proua Temesit kannab tema enda lainetus, proua Temes ujub mälestusteta nõtruses, tema silmade ees virvendavad pidevalt voogavatel lainetel suured tordid, ta ei saa vanadekodus küllalt palju magusat. Proua Temes ei tunne enam iseennastki, kõnelemata sellest, et ta meid mäletaks.

Ehkki ta nägi meid kõiki päevast päeva, ja proua Temes oli tark naine; mida ta ei teadnud, seda ta ilmselt taipas, järeldas või küsis Bálinti käest. Meie maja elanikest polnud tal raske ettekujutust saada, isegi kui ta meiega koos ei elanud, ja mitte ainult sellepärast, et me elasime naabruses, vaid sellepärast, et me olime üsna lihtsad võrrandid, vähemalt näiliselt. Mu ema oli nii ilus ja nii kujuteldamatult korratu, isa oli nii tõsine, nii range, Blanka nii sõnakuulmatu, impulsiivne, mina nii distsiplineeritud, viisakas. «Sinu pärast ma ei karda, Irén,» ütles mulle kord proua Temes, kui ma teda kangi all peatasin ja talle oma tunnistust näitasin. Ma vaatasin talle otsa, mulle polnud tunnustusest

või headest sõnadest kunagi küllalt, ma ootasin, et ta mind kiidaks, paitaks. Mul polnud aimugi, et sellist inimest maailmas ei olegi, kelle pärast ei maksaks karta.

Miks ta ei ütelnud, et su isa pärast ma muidugi kardan, et su ema pärast ma muidugi kardan ja kardan ka su õe pärast? Ta oli ju kuulnud läbi plangu mu ema kiljumist ja kaebeid, kui nad isaga tülli läksid, ta oli ju küllalt kuulnud ka mu isa argumente ja vaigistavaid sõnu. Kord ma küsisin nende mõlema käest, ujedalt ja aupaklikult, nagu ma nendega alati rääkisin, lapsenagi mõistes, kui näotu on niisugust asja vanematelt küsida, et miks nad küll abiellusid. Ma ei tea, missugust vastust ma ootasin, ilmselt ma otsisin seletust sellele, kuidas olid kokku sattunud kaks nii erinevat inimest ja kuidas nad olid oma kooselus saanud ilmale tuua veel kaks lastki. Mind lõi tummaks, kui nad mõlemad vastasid: me armastasime teineteist. Armastus, arutu, paare kokkupõimiv, teineteise juurde tõukav, pole mulle mitte iial, mitte üheski kirjandusteoses nii usutav olnud nagu nende kahe abielus, nende truus kooselus; riukaline antiikjumal, kes haavab kokkusobimatuid surelikke ja siis naerdes edasi lendab, oli minu silmis täiesti usutav kuju, kui ma temast hiljem lugesin: ma ei ole tundnud erinevamaid ja teineteist sügavamalt armastavaid inimesi kui mu vanemad. Ma elasin koos nendega ja jälgisin neid, tajusin ka akustiliselt nende erinevat loomust, ema paristavat lobisemist, lõkerdamist või kiljatusi, isa ilusasti vormitud lauseid, tasakaalukat, aeglast kõnet. Aga seegi ei lugenud, see isegi sellises asjas ilmnev erinevus, ja ei lugenud ka kannatused, mida nad tahes-tahtmata teineteisele põhjustasid. Need õnnetud armastasid teineteist.

Mind pani alati, juba lapseeas imestama, kui valesti nad mõlemad mind mõistsid. Usinus, ambitsioonid, kohusetunne ja enesedistsipliin, mis mind igal sammul

iseloomustasid, tähendas nende mõlema jaoks vaid seda, et mina olen neil õnnestunud, mina olen täiuslik, olen see ainus, keda nad võivad maailmale ja iseendale saavutusena ette näidata, pärast piinlikke stseene. Näete, see on Irén, kelles on ühendatud meie mõlema parimad omadused, kes on nii hoolas ja täpne nagu isa, kes tõotab tulla niisama veetlev nagu ema, ilma ühe kohmakuse ja teise kergluseta. Iga mu edusammu võtsid nad nii, et ma tahtsin sellega neile rõõmu valmistada, et iga mu kiiduväärt tegu on pühendatud neile, et ma püüan nende mitte just kerget elu kergendada. Mõnikord ma lihtsalt imestasin, kui me õhtulauas istusime, Blanka enamasti äranutetud näoga, sest isal oli päevaseks noomituskõneks aega enamasti ainult õhtul, ema natuke määrdunumas ja veidike kergemeelsemas kleidis, kui see koolidirektori abikaasale oleks sobinud, isa piinlikult puhtaks harjatud ülikonnas, hoides kõigil oma taldriku taga silma peal nagu kateedris: kas nad siis iial selle peale ei tule, et *mina* tahan kuhugi jõuda, sõltumata sellest, kas see neid rõõmustab või mitte. Kui neil mingil psühholoogiliselt mõistmatul põhjusel tekiks selline absurdne mõte, et ma teen neid õnnelikuks sellega, et ei õpi või petan neid, ka siis ma püüaksin samamoodi, sest ma valmistun täiskasvanuks ja iseseisvaks saama, nagu oleks see omaette karjäär, mina tahan ükskord oma maitse järgi elada. Ma teadsin juba väikese tüdrukuna, mis see «minu maitse» on, mitte lõputu trall ja logelemine, mitte maailmatuma suur kommipood, mina tahtsin Bálintit, Bálintit koos Bíróde majaga ja selle vaikusega, mis ümbritses teda ka siis, kui ta parajasti meiega mängis ja mängu sees millegipärast karjuma pistis, seda sisemist vaikust, millele ma siis, lapsepõlves, ei teadnud veel nime anda, aga mille järele ma igatsesin. Kui ma olen väga hea, väga tark, õpin väga hästi ja käitun alati laitma-

tult, siis major kindlasti rõõmustab, kui Bálint minuga abiellub, ja minustki saab sobiv abikaasa sellisele kuulsale arstile, nagu seda on Bálint, kui ta suureks saab. Kui kõik alati minuga rahul on, siis major ja proua Temes võib-olla ei panegi pahaks, et meil nii tihti tülitsetakse, et ema on selline, nagu ta on, et Blanka nii palju vingub ja nii tihti peksa saab. Ma olin laps ja kujutlesin, et kõik minu elus tähtsat rolli mängivad isikud jäävad alatiseks minuga ja jälgivad, kuidas me Bálintiga elame, ja saadavad meid ka läbi argipäevade, nii nagu Blanka ja Henriett kannavad laulatusel minu loori, et vähemalt kordki elus laulatust lähedalt näha, sest nendega ei abiellu ju keegi, kuigi Heldid arvavad, et Henriett on maailma naba, ja kuigi ema armastab Blankat minust rohkem.

Et ema Blankat rohkem armastab, seda polnud raske märgata, ehkki ta Blanka, kui see teda vihale ajas, korralikult läbi peksis, mitte nagu lapse, vaid nagu täiskasvanu, justkui oleks Blanka tema õde, ja mitte tütar. Ma ei olnud Blanka peale armukade, ma armastasin teda ka ise väga, juba sellest hetkest peale, kui mulle teda näidati ja ma panin endas paika selle kujuteldamatu kogemuse, et mul on õde sündinud. Blanka oli ideaalne kaaslane, isa nägi temaga hirmsat vaeva, enne kui sai ta niikaugele, et ta oma koolitükid vähemalt sedavõrd ära õpiks, et ta istuma ei jää, tema kõrval hiilgasin mina tõesti oma usinuse ja töökusega. Ja ehkki mind talle alatasa eeskujuks seati, võivad vist ainult koerad sellise mõistetamatu truuduse ja õnnetundega otsa vaadata sellele, kelle juurde nad kuuluvad ja kes neist suurt lugu ei pea, nagu Blanka minule. Isa oli minu peale ütlemata uhke, samuti ema, kes jagas endas seda tunnet hirmuga, et kunagi võib-olla hakkan mina teda korrale kutsuma, aga kumbki neist polnud minu peale nii uhke nagu Blanka.

Isa oli suurepärane pedagoog, hiljem ei ole ei passiivsed ega aktiivsed kogemused koolis minu lähedusse toonud enam kedagi, kes oleks olnud nii kirglik kasvataja nagu tema. Kui sel erialal on kangelasi, siis oli seda minu isa, sajakordselt sügavam, tõelisem isiksus kui mina, mina olen ainult usin, koolitatud, teen korralikult ja laitmatult oma tööd, aga kui mind suunataks midagi muud tegema, siis ma teeksin laitmatult sedagi. Isale ei olnud kool mitte töökoht, vaid tempel, mitte igapäevane leib, vaid õhk. Ta nägu läks alati pilve, kui selgus, et tõed, millesse ta uskus, igapäevases elus ei kehti, ta sattus segadusse ka siis, kui lihtsamad, naiivsemad teesid paika ei pidanud: kui jänes polnud arg ja rebane polnud kaval. Hiljem, kui ma juba ise õpetaja olin, taipasin ma äkki, miks ta ei minetanud meie rahutus kodus korrakski kannatlikkust. Kasvataja, kes temas alaliselt töötas, tundis tegelikult rõõmu ülesandest täita see pisitilluke aju, mis mu kaunil emal oli, mingi sisuga, ja sundida teda nagu koolilast, et ta oma juukseid mitte ainult sisse ei keeraks, vaid vahetevahel ka peseks, ja et ta ei käiks puhastamata kingadega.

Aga mitte sellest ma ei tahtnud rääkida. Vaid kiitusmarkidest. Tollal me magasime veel vanemate juures magamistoas, alles hiljem saime Blankaga omaette toa. Öökapil põles ainult väike lamp, selle valgusel ma nägin, millegipärast üles ärgates, et isa käib mööda tuba ja tõmbab sahtleid lahti. Ema sahtlites valitses alati võimatu korralagedus, tegelikult oli ainult Blankal ja minul aimu sellest, kus ema midagi hoiab, sest me armastasime sahtlites tuhnida ja leidisime sealt alati midagi rabavat, meile tundmatut, põnevat. Ema, teades, et isale ei meeldi, kui midagi laokil on, toppis isa lähenevaid samme kuuldes kõik, mis kuskil vedeles, esimesse ettejuhtuvasse sahtlisse või riiulile ja unustas

kohe, kuhu ta midagi oli pannud. Ja hiljem ta muidugi ei leidnud ühtegi asja üles, tõmbas kõik põrandale, me sumasime väljapuistatud asjade seas, enamasti siis, kui oleks pidanud juba kuhugi minema hakkama. Isa pahandas temaga, manitses teda, palus, meie aga hüplesime nende ümber nagu kaks hiirt, ja kui ema oleks käitunud nii nagu isa õpilased koolis või nagu Blanka, kes näitas, et ta kahetseb, kui ema oleks andnud isale õiguse, oleks isa kohe leebunud, sest tegelikult ta ainult seda ootas. Aga ema polnud suuteline leppima isa kasvatustaotlustega, ta irvitas isale lausa näkku ja teatas, et tema on täiskasvanud, et kui isale ei meeldi, kuidas ta maja peab, siis otsigu talle osavam teenija kui Róza, ñäe, majori juures saab proua Temes kõigega hakkama ja proua Heldil on Margitist ka nii palju abi, või siis hakkas karjuma, et isa on oma korramaaniaga talumatu, ja siis algas see mõrtsukalik näitemäng, kus üks osatäitja kiljus, vehkis kätega, teine tõendas, argumenteeris, meie aga nagu asjast huvitatud tumm koor ainult vaatasime. Lõpuks leidis mõni meist alati üles selle, mida otsiti, ja siis nad võisid minna, ja nende õlgade hoiust oli näha, kui nad koos minema läksid, et tegelikult see, mis juhtus, ei loe, torm oli möödas ja isa oleks võib-olla isegi õnnetu olnud, kui ta oleks oma eesmärgi saavutanud ja edaspidi oleks tal olnud kodus taltsutada ja kasvatada ainult Blanka ja tal poleks olnud tähtsamat ja raskemat ülesannet kui väikese lapse painutamine.

Sel ööl otsis ta särginööpi. Ta vaatas kõikvõimalikesse paikadesse, käis öölambi valgel edasi-tagasi, ta juba teadis, et õmblussahtlisse ei tasu vaadata, seal on kirjapaber ja kõrvata tass, mille peaks kokku liimima. Ma tõusin istukile, vaatasin teda, ta ei märganud mind, käis aga ringi. Ema nägu ma ei näinud, ainult tema paljaid õlgu ja selga, ta oli ilus ja rahul-

olev isegi magades. Seksuaalsetest asjadest ma palju ei teadnud, aga seda ma tajusin juba siis, et öösel nad suudavad pakkuda teineteisele mingit õnne, mis on suurem ja kaalukam kui päevane kibedus. Blanka magas, tema nägu ei olnud palju näha.

Ma ei tea, miks mind haaras selline kaastunne ja õrnus isa vastu, mida ma pole tundnud ei varem ega hiljem oma elus, isegi mitte praegu, kus ma tean, kuidas ja mis moel ta elab ja mida see talle tähendab, et ta ei näe. Võib-olla oli selles süüdi öö ja vaikus, et ma aimasin, millises üksinduses ta tegelikult elab ja kui rasked mõtted tal peas tiirlevad.

«Köögis,» sosistasin ma lõpuks, kui ta hakkas uuesti üle vaatama magamistoa kord juba läbiotsitud sahtleid ja ma tundsin ängistust, sest ma teadsin, kui palju ta töötab ja kui väsinud ta võib olla, «köögis, kaalukausis.»

Ta laskis vasakus käes oleva särgi rippu, vaatas mulle otsa, noogutas tummalt paar korda. Ta ei kiitnud mind, et ma teda aitasin, ei ütelnud midagi, ilmselt ei tahtnud ta magajaid segada, pani kaks kätt põse alla kokku, andes märku, et ma magaksin. Ma ei jäänud magama, ma ootasin, millal ta tagasi tuleb, kartes, et Róza on õhtul särginööpe märganud, need kuhugi ära pannud, ja siis ta ei leia neid. Aga ei. Kui ta tagasi tuli, olid tal peos paberitükile õmmeldud nööbid, ta otsis välja nõela ja niidi ja asus nööpi ette õmblema.

Ma tõusin voodist üles, ka mina ei ütelnud midagi, läksin tema juurde, võtsin talt särgi ja nõela käest. Ta seisis mu kõrval ja vaatas, kuidas ma õmblen, ma olin veel väga väike, aga väga osav, niisama korralik, täpne, metoodiline nagu tema. Mu käte napid liigutused öölambi valgel panid varju seinal aeg-ajalt võbelema. Oli vaikne, ema ja Blanka hingamine väreles vaevu kuuldavalt me ümber. Isa seisis, mina õmblesin, puhas särk,

ema ajab selle, mis ta teinud on, Blanka kaela, see võtabki süü omaks, kannatab ära ka peksu, millega teda karistatakse, sest pärast saab ta alati midagi, õuna, šokolaadi, paela. Ema ja Blanka mängivad kokku, ainult mina olen ausalt mina ise.

«Oled rõõmus?» sosistas isa ja tema näol oli ikka veel see peaaegu-naeratus. «Sa olid täna öösel nii tubli.»

Ma ei vastanud, ta võttis vaikimist vastusena ja kustutas tule ära nagu alati, et ma ei näeks, kuidas ta riidest lahti võtab. Ma olin veel ärkvel, kui kuulsin ta hingamisest, et ta magabki juba. Nii kergesti, ilma ülemineku ta jääb magama Kinga. Toas värelesid vaid hingamised. Ma olin nii õnnetu, nagu võib olla vaid üks laps. Paber oli mu kõrval toolil, kuhu ma ööseks pidin panema teise päeva puhtaks harjatud riided ja puhta pesu, ma võtsin selle kobamisi ja viskasin maha.

Järgmisel päeval ma viisin ta õpetajale, sain vastu margikese, pistsin selle kotti, kus ma neid hoidsin, kõigil õpilastel olid ühtemoodi kotikesed, emad olid need teinud vastavalt näidisele; minu koti oli teinud isa, kui ma alles esimeses klassis käisin. Blanka, kes igavuse pärast vahel harva mängis, et ta mind jäljendab, võttis seda minu käes nähes välja ka oma koti. Tal oli viis kuldset marki, jumal teab, mismoodi ta need oli saanud, ühelgi aastal polnud tal neid nii palju olnud. Ma mõtlesin isale, nüüd juba leebemalt kui öösel, kuidas ta oli pidanud vaeva nägema, enne kui sai Blanka niikaugele, et see viiel korral hästi vastas, või kuidas ta oli pidanud talle südametunnistusele koputama, kuni ta end kokku võttis ja eeskujulikult käitus.

Blanka ladus oma margid välja, moodustas neist mustri, luges nad vaimustunult ja uskumatult üle, kas neid tõesti on nii palju. Mind haaras raev, kibestus, ja ma karjusin ta peale, mida meie vahel väga harva juhtus, et mis ta vihastab mind, mis ta keksib oma

näruste markidega, kui ta midagi ei tea ja kui kogu tema töö on null, mina aga ei saa sel aastal esimeseks, ehkki ma nii pingutasin; mul ei õnnestu nii palju marke koguda, kui vaja oleks.

Blanka oli sellega harjunud, et teda sõimatakse, ta ei vastanud, korjas oma asjad kokku ja kadus minema. Sel päeval ma õieti ei näinudki teda enam, ta läks Heldide poole, kust teda tuli koju hõigata, aga ta ei tulnud. Ema läks talle järele, andis talle laksu vastu tagumikku, siis ta ulus. Kogu õhtu oli ta halvas tujus, siis äkki muutus ilma igasuguse üleminekuta lõbusaks, tegi jälle nalja, müras, puges korraga mulle külje alla ja külvas mind suudlustega üle. Ma lükkasin ta käed eemale, sel õhtul ma ei suutnud teda taluda, ehkki ta hirmsasti püüdis minuga ära leppida, ja kuskil oma sisemuses ma isegi tajusin, et ta ei ole selles süüdi, mille pärast ma ta peale pahane olen. Sel õhtul oli meil veel üks kokkupõrge, sest talle oleks nagu kurat sisse pugenud, juba ta kippus mu koolikoti kallale, ja see viis mind alati endast välja; nagu isa, nii ei kannatanud ka mina, et keegi puutub minu asju, mis olid alati nii korras ja puhtad. Ma tõmbasin ta oma koti juurest eemale, ta ehmus, kiljatas, isa küsis, mis meiega lahti on, mis käitumine see on. Siis tekkis lõpuks vaikus. Ema proovis peegli ees salli, vaatas, milline ta välja näeks, kui ta oleks hispaania tantsijanna, pistis juuksed suure kammiga üles pealaele kokku. Blanka vaatas teda vaimustusega, meil isaga, ma usun, oli natuke piinlik.

Järgmisel päeval me andsime oma margikesed õpetajale, tulemused mind ei huvitanud, ma teadsin, et mina pole esimene. Kui aga viimase tunni ajal siiski minu nime nimetati, haaras mind mingi arutu rõõm, selline tunne, nagu täiskasvanute maailmas võib olla purjusolek, ja ma lootsin hetkeks, et neil on minust kahju hakanud, et õppenõukogus leiti, et pole tähtis, mitu

marki Irén Elekesil on, ta on alati esimene olnud ja on seda ka nüüd, ilma margikestetagi. Ma läksin õpetaja laua juurde. Mu kõrvus kumises.

«Kuidas sa oma asjadega ringi käid?» naeratas õpetaja. «Oioi, Irén!»

Ma jäin talle otsa vahtima. Ta nägi, et ma ei saa aru, millele ta vihjab, vangutas pead ja puistas mu ette mu kotikese sisu, mis iseendast kahte lehte langes, nagu oleksid seda korrastanud nähtamatud käed. Üks osa marke jäi lauale siledana, sätendavana, teine hunnik oli rasvane, šokolaadine, tindine, rebenenud. Minu puhaste kiituste seas vedeles viis ilget kuldset margikest.

«Sa oled juhuslikult kaasa võtnud ka oma väiksema õe omad,» ütles õpetaja. «Ärge mängige kiitusmarkidega!»

Ta lükkas puhtad ja räpased margikesed kokku ja andis need mulle tagasi. Sel õppeaastal tuli esimeseks Klári Kálmán, temal oli kõige rohkem margikesi. Tund venis aeglaselt, kunagi varem polnud tund nii aeglaselt veninud. Vahetunnil ma läksin esimesena klassist välja, otse Blanka klassi. Õde seisis nurgas, selg ukse poole. Ta ei või vahetunnil välja minna, ütlesid tema klassiõed, teda karistati, ta rikkus jälle korda. Unustas oma margikesed koju.

Ma läksin Blanka juurde. Ta vist tundis, et keegi läheneb, sest ta pööras ringi. Kui ta nägi, kes tuleb, lõi ta nägu särama ja ta naeratas. Mitte keegi ei osanud naeratada nii nagu Blanka.

Isa oli mind õpetanud ennast vaos hoidma, lapsenagi ei juhtunud iial, et ma oleksin enesevalitsuse kaotanud või et minus poleks töötanud enesekontroll. See oli esimene kord, kus viha oli minust tugevam. Ma kahmasin margikesed, kiskusin nad tükkideks ja viskasin nad siis Blankale näkku, vastu rindu, jalgade ette.

«Loll,» karjusin ma, «mis mu koolikott on, nukumaja

või? Mis sa topid sinna oma määrdunud lipakaid? Nagu mul veel vähe muret oleks!»

Ta ei vastanud, vaatas mulle vaid otsa ja ta silmad täitusid aeglaselt pisaratega. Ta ei pööranud pilku ära — ta vaatas mulle etteheitvalt, väga nukralt otse silma. Ma põimisin oma sõrmed kokku, sest mu käed värisesid. Siis ma juba teadsin, mida ta oli lootnud, miks ta oli oma kiitused minu kotti poetanud, ma teadsin ka, et ta ei pane kunagi midagi tähele ja et tal ei tulnud meeldegi, et iga margikese peal on omaniku nimi, klass ja põhjus, mille eest see on antud, ja et ma ei oleks saanud mingil juhul tema näruse viie kiituse abil esimeseks tulla.

Me seisime vastamisi, ma ei teadnud, mida ütelda. Tema klassiõed kisasid, üks tüdruk jooksis välja õpetajat otsima, koridorist oli kuulda, kuidas ta hüüdis, et suurem Elekes karjub ja loobib prahti maha.

Nüüd tundsin mina, et keegi seisab mu selja taga. Blanka silmad ütlesid, kes see on, ma ei pidanud ümber pööramagi, ma teadsin. Ainult seda mitte, mis edasi saab.

«Mis siin juhtus?» küsis isa. «Mis siin oli?»

«Ma tahtsin petta,» ütles Blanka pikemalt mõtlemata, pööras meile mõlemale selja ja laskus nagu kirikus missa ajal nurka põlvili. Põlvitamine oli meie koolis kõige suurem karistus. Isa ei küsinud midagi ei temalt ega minult, võttis mul õlgade ümbert kinni ja surus ka minu Blanka kõrvale põrandale, margikeste tükkide keskele. Ta seisis veel natuke aega meie selja taga, ja siis ma kuulsin, kuidas uks tema järel sulgus. Mind ei olnud kunagi varem vaja olnud karistada. Ma nutsin häbi pärast, nii et ei näinud isegi mitte seina, ei näinud Blankat. Aga teda ma siiski tajusin, sest natukese aja pärast kummardus ta minu poole ja suudles mind.

Tüdrukud pani riidesse proua Held, Bálintit abistas proua Temes. Riided polnud enam võõrad, nad olid nendes juba mitu päeva proove teinud, ta oleks need ka ise selga saanud, aga mängu juurde kuulus ka see, et riietumisel tuli teda aidata. Elekes jooksis erutatult ühest ruumist teise, ja kui alguses oli lastest ärevil olnud ainult Henriett, siis nüüd nakatas rambipalavik vähehaaval ka teisi osalisi. Kui neil kostüümid juba seljas olid, tõi proua Held huulepulga ja kulmuvärvi, värvida võis neid juba koos ja ühes ruumis, pärast Iréni huuli kohe Bálinti suud. Huulepulga maik oli poisile vastik, tema esimeseks reaktsiooniks oli huulevärv kohe maha püĥkida, mida muidugi ei võinud; tüdrukud nautisid seda protseduuri.

Salongis, kus oli Elekesi poolt koolist toodud poodiumidele ehitatud lava, ootasid etenduse algust proua Elekes, Held ja sünnipäevalaps, ühes Róza ja Margitiga. Major vaatas heldinult Elekesi, kes aeg-ajalt toast läbi jooksis ja, nagu oleks ta klassis, manitses publikut varuma kannatust ja säilitama rahu ja vaikust; ta oli nii liigutav oma lakkamatus püüdes tagada ettenähtamatu elu stabiilset kulgu, kui mitte muuga, siis sellega, et tähistas kõiki tähtpäevi. Elekesil oli paksus ruudulises kaustikus tallel rohkesti omakoostatud tervituskõnesid, Aradi kangelaste mälestusele pühendatud, lindude ja puude päevaks kirjutatud või siis usupühade ja perekondlike sündmuste puhuks sobivaid luuletusi ja stseene. Sellest peale, kui Heldid siia kolisid, tähistati nüüd juba kõigis kolmes majas kõigi perekonnaliikmete

nime- ja sünnipäeva Elekesi maitse kohase pidulikkusega. Sel päeval oli kord kapteni käes. Algul, kui Elekes selle kombe sisse tõi, lugesid lapsed vaid tervitusvärsse või mängis mõni neist klaverit või laulis, aga nüüd, kus nad olid suuremaks kasvanud, pidas Elekes neile jõukohaseks ka suuremaid ülesandeid, ja juhtus, et nad kandsid ette terve väikese näitemängu, viimati just Heldi nimepäeval, kui Elekesi näidend rääkis — juba Henrietti osavõtul — heast hambaarstist. Henriett oli kannatav patsient, kellel hea hambaarst Irén valu ära võttis, muretsevad vanemad Blanka ja Bálint deklameerisid teineteisel käest kinni hoides ilusa salmi, mille Elekes oli kirjutanud ohvrimeelsest tohtrist. Kapten oli kindel, et nüüd nad saavad näha sõjaväega seotud patriootlikku etendust, ta oli selleks juba ette valmis. Tegelikult ta vihkas seda, et ta oli sõjamees, see oli tema õnnetus, et ta kunagi sunniviisil sellele alale oli sattunud, aga ta oli juba ammu loobunud mõttest seda Elekesile selgeks teha. Elekes oli vihjetelegi selles suunas reageerinud nii jahmunult, nagu oleks ta kuulnud midagi obstsöönset, nii et kapten oli kohe teemat vahetanud, ei tasunud sõbra sisemaailma pahupidi pöörata millegi sellisega, millega see ei saanud nõus olla, sest kui Elekesi vagurasse hinge oleks mahtunud selline tunne nagu kadedus, siis oleks ta ilmselt kaptenit tema ilusa, orbusid ja leski kaitsva mehise elukutse pärast kadestanud.

Selle päeva, kapteni kolmekümne viienda sünnipäeva unustasid hiljem kõik ära, ainult Bálint mitte, ja ka Bálinti teadvusse ei jäänud see pilt tervikuna. Mälestus sellest koosnes viiludest nagu apelsin, ja tema elu erinevatel hetkedel tõusis esile erinev viil.

Pidulik osa algas kellahelinaga. Tegelased seisid poodiumil, proua Temesi poolt linadest kokkuõmmeldud eesriide taga, kui Elekes astus eesriide ette ja pidas see-

kord ise peokõne, mis oli hämmastav selle tõttu, et liigutas koguni kaptenit ennast, kes segaduses silmi pilgutas ja maha vahtis. Elekesi sõnadest kiirgas nii palju soojust, kiindumust, süütust, mis mõjus kaptenile; kui ta kuulis, et talle palutakse Jumala õnnistust ja Elekes soovib talle, et kaitseingel kunagi ta kõrvalt ei lahkuks, lõid Margit ja Róza risti ette, nagu oleksid nad kirikus, Held aga pööras end ja surus kaptenil kätt. Proua Elekes näris erutatult kompvekke, ta ei jõudnud ära oodata, millal ta oma lapsi näeb, ka proua Held istus juba nende kõrval ja vaatas üksisilmi linadest tehtud eesriiet. Ta oli Henrietti sinna jätnud, oli näinud, et Henriett on mõlemast suuremast tüdrukust veetlevam, liigutavam, ja ehkki teda ei saanud kuidagi panna esinema sellises rollis, kus peab rääkima, siiski lootis proua Held, et tal on juba lihtsalt tänu oma olekule kõige suurem menu.

Lapsed kuulasid kõnet eesriide taga. Sõnadel ei olnud mingit tähendust, kuulsus, mehisus, au ei ütelnud neile midagi, peale Bálinti, kes oli neist kõige vanem ja kaldus kõige enam abstraheerima. Praegu ta tundis, et on arusaamatu, miks ta peab arstiks õppima, kui sõjamees olla on nii suur au, ta ootas kärsitult, et etendus juba peale hakkaks ja et ta võiks vähemalt siin, laval, välja kuulutada seda, mida muidu on võimatu öelda, et kui õnnelik ta oleks, kui ta peaks kodumaa eest surema. ja kui tore see on, et talle on mõõk kätte antud. Irén oli krooniga harjumatult, peaaegu rabavalt ilus. Elekes oli tundnud, et kui Irén esineb Hungaria rollis, siis ei või ta kanda lihtsat rahvariiet, ja nii oligi tüdrukul seljas inglikostüüm, aga ilma tiibadeta, pikk, voltidega, lumivalge. Elekes oli talle vööle sidunud kividega kaunistatud vöö ja pähe pannud kuldsest paberist Püha Istváni krooni, mille ta ise oli teinud ja ise ka suure vaevaga võltspärleid ja värvilisi klaasikilde täis kleepinud. Henriett, paaž, ei pööranud pilku eesriidelt. Isegi niimoodi,

teades, et tal pole vaja midagi teha, tuleb ainult, riigivapp käes, Iréni jalge ees põlvitada ja talle otsa vaadata, tundis ta, et kardab hirmsasti. Ka Irén oli natuke mures, sest tema osa oli pikk ja Blanka käitumist laval ei võinud kunagi ette teada, Irén närvitses selle tõttu, et Blanka võib tal teksti segi ajada. Ainus, keda see situatsioon pigem innustas ja lõbustas ja kes oma poisiriietes ülemeelikult niheles, oli lapselikult välja arenemata, prullaka kehaga Blanka. Lokid, millega proua Held oli püüdnud tema siledaid juukseid ilusamaks teha, hakkasid juba välja minema ja ta muudkui vehkis kätega, kui isa rääkis, Bálint pidi tal käsi kinni hoidma, kuna ta kartis, et Blanka lööb läbi eesriide oma püssitoruga Elekesi, kes ikka veel kõnet pidas ja siis pärast aplausi puhkemist lõpuks taganes, muutus kõnemehest lavastajaks, hüppas kõrvale, tõmbas eest ära eesriide, mis libises kergelt mööda kahe vastasseina pildikonksude külge tõmmatud traati ja kattis ta kinni, nagu oleks ta Laatsarus, kannatlik ja oma surilinaga täiesti rahul Laatsarus.

Pilt, mis vaatajaile avanes, kutsus kohe välja aplausi. Irén istus toolil, vaade publikule suunatud, käed riidevóltidel, juustel säramas kroon. Tema jalge ees põlvitas Henriett ja hoidis vastu täielikult, peaaegu ebaloomulikult liikumatu Iréni põlvi liibudes riigivappi. Proua Heldi süda hakkas tuikama ja ka Held unustas, millise huviga ta oli laste etendust oodanud, nii hale hakkas tal oma tütrest, kellest ta teadis, et tema puhul veab suurepärane pedagoogivaist Elekesi pidevalt alt, sest asjata ta sunnib Henrietti ikka ja jälle avalikkuse ette astuma, tüdruk vaid kannatab, kui peab esinema, tema ei tunne ennast laval kunagi kindlalt. Ta surus abikaasa kätt, ja niimoodi, selle liigutusega, ütlesid nad teineteisele, kui kahju neil tütrest on ja kui hea oleks talle lavale järele joosta ja ta sealt ära tuua, koju viia, sest

laps kardab. Vapp Henrietti käes võbeles pidevalt, mäed ja jõgesid märkivad jooned virvendasid.

Kapten vaatas Iréni-Hungariat ja märkas imestusega, et juba teist korda täna haarab teda mingi mõistmatu meeleliigutus. Elekes ei eksperimenteerinud kunagi millegagi, tema idee oli alati ühemõtteline, kui neist etendustest mõnikord ka midagi enamat kiirgas, siis polnud see tema kavatsus, vaid juhus, mingi ettenägematu efekti mõju. Irén istus sel kiiruga kokkuklopsitud laval, peas püha kuninga kroon, jalge ees värisev paaž, kes oli hirmu pärast surnukahvatu, ja oli nii armetu ja mahajäetud nagu veel võib olla. Väike paaž pigem rikkus muljet, kui et ta oleks sellele mõjuvust lisanud, Hungaria istus seal kohutavalt kaitsetuna ning üksinda ja kapten otsis pilguga Elekesi, et lugeda tema näolt, kas ka tema märkab, kui sünge ilme tema lavastus on võtnud, aga õpetajat varjas eesriie, näha oli vaid proua Temesit, alalist etteütlejat, lava vasakus nurgas, käes tekst.

Püha krooni all ja hirmust lõdiseva paaži kõrval täielikus üksinduses istuva Hungaria kuju ei masendanud aga vaatajaid õnneks kuigi kaua, sest eesriide tagant tormas välja Blanka, ja see poisiriietes laps, käes väike püss ja vöö küljes paun, lahendas kohe pinge, keerutades oma kitsastesse pükstesse surutud trullakat keha. Tüdruk oli sel päeval eriti heas vormis ja ei unustanud erandlikult ka oma teksti ära.

Blanka mängis vaenlast, Hungaria vaenlast. Ei olnud nimetatud, mis ilmakaares ta elab, ta oli kõikide aegade vaenlane, kes kodumaad ähvardab, ja ta sihtis oma püssiga Hungariat. Lapsena oli Blanka üldse kileda häälega, ja nüüd ta nautis, et võib vabalt karjuda, täiskasvanud naersid tärisevat teksti, mis Elekesile sugugi ei meeldinud, sest tema oli seda stseeni nagu kogu näidenditki tõsisena mõelnud. Blanka hakkas Hungariat

teotama, esitas talle igasuguseid alatuid süüdistusi, teatas, et võtab ära tema vapi ja krooni, sihtis oma püssiga ka paaži, ja Heldi süda tõmbus jälle kokku ja kadus ka see hetkeline elevus, mida Blanka ootamatu ilmumine oli põhjustanud, sest nüüd olid Henriettil valged juba huuledki; oli näha, et ta ei suuda taluda isegi seda, kui teda mängult ähvardatakse.

Aga siis tõusis püsti Irén. Ta tõusis ilusasti, väärikalt, deklameeris ilusasti ka värssides kirjutatud teksti, milles lükkas tagasi kõik vaenlase süüdistused ja palus kõlava häälega abi, et päästa oma kilpi ja krooni. Ta hüüdis igasse ilmakaarde: «Appi!», ja kapten tundis jälle, et tal on valus lavale vaadata, et see mäng on õudne: näha laval Hungariat, Elekesi lavastajaideele vastavalt inglirüüs, aga paljajalu, kuidas ta igale poole pöördub ja südantlõhestavalt abi palub. Proua Temes oli oma vihiku alla lasknud, Irénile polnud vaja ette ütelda, proua Elekes, kes imetles oma tütarde välimust ega pannud tähele ühtegi sõna sellest, mida Irén või Blanka seal vatrasid, nägi ainult, kui tublid nad on, ja näris valjusti kompvekke. Proua Held oli pingul, ta vaatas oma last, mitte Iréni. Ja siis lõpuks astus sisse Bálint.

Kõik tundsid, et nad pole iial näinud ilusamat poisslast, kui oli husaarimundris Bálint, ja osavamat mõõgakeerutajat. Ka tema tekst oli värssides, see kõlas ilusasti, kui ta lohutas Hungariat, et ärgu see kartku, sest ta võitleb tema eest, ärgu muretsegu ka oma kilbi pärast ega krooni pärast ega tuleviku pärast, sest siin on tema, kes on valmis tema eest surema, Elekes nägi eesriide tagant, et Irén naeratab ja vaatab niimoodi Bálintile otsa, ja see üllatas teda, sest Irén oleks pidanud vaatama ainult vaimustunult, aga Irén naeratas, ja ta nägu muutus tõsiseks alles siis, kui ta märkas, et Bálint ei näe, ei taju, et ta temale naeratab. Bálint ütles oma teksti ja teadis, et see kõik on õige, et Elekesi

värsiread väljendavad täpselt tema äsjasündinud mõtteid, valmisolekut kangelassurmaks ja usku, et kui ka ei keegi teine, siis tema suudab kodumaad päästa. Irén aga ei näinud husaari, vaid Bálint Bíród, kellest ta lootis, et see märkab, kui eriliselt kaunis ta täna on, krooniga, ja millise suure tüdruku mulje ta selles pikas kleidis jätab. Bálint jälle tajus midagi muud, seda, et pikas valges rüüs, vööl sädelev vöö, seisab tema ees kodumaa, ja mitte Irén Elekes, ja nii ta muudkui deklameeris, laskus siis ühele põlvele, nagu teda oli õpetatud, ja pani oma mõõga Hungaria ette. Niimoodi, ühel põlvel, oli ta nägu päris ligidal Henriettile, ta nägi tema pärani suud, mis oleks tahtnud nagu abi järele kisendada, nagu poleks tal õhku, ja ehkki ta armastas Henrietti, oleks ta talle hea meelega vastu kõrvu andnud, sest mida ta maigutab siin oma suud nagu see kala seal aias, aga siis ta tõstis pilgu ja vaatas Irénile otsa.

Ja nüüd ta nägi, et see on Irén, ja unustas isa sünnipäeva ja patriootliku näitemängu, unustas sellegi, mida ta deklameeris, ja need kaks pilku krooni ja husaarimütsi alt ei lasknud enam teineteisest lahti. Bálint ei teadnud, et Irén tunneb sedasama kuuma füüsilist iha mida temagi, ta ei teadnud ka seda, et see, mida tema sel hetkel tunneb, on füüsiline iha, et see on esimene selline moment nende elus, temal mõõk käes ja Irénil kroon peas, kus ennast tunda annab midagi niisugust, mis hiljem määrab kindlalt ära nende kahe suhted. Ta tundis ainult, et nüüd oleks hea siia Iréni lähedusse jääda, ja mitte jätkata mängu, ja mitte ka midagi rääkida.

Aga jätkata tuli, sest Blanka sihtis nüüd ka teda oma püssiga, hakkas ka tema peale karjuma. Tüdruk oli sel õhtul kirjeldamatult naljakas, Bálint tõstis oma mõõga, hüppas püsti ja tahtis Blankalt püssi ära võtta, enne kui see teda või Hungariat tulistab, ja Blanka oleks

pidanud oma relva talle ka ära andma, nagu osa ette nägi. Aga Blanka ei andnud. Ta nägu venis äkki pikaks, tõmbus vihast valgeks, Elekes ja proua Temes hüüdsid talle summutatud häälega juhendeid, aga asjata, ja Bálint hüppas siis elus esimese täiskasvanuliku vihaga talle kallale. Ta oli tüdrukust tugevam, tõmbas tal püssi käest, ja Blanka hakkas kibedalt, vihaselt nutma. Elekes tahtis just eesriide eest välja pugeda, et tütrele aru pähe panna ja manitseda, et ta kohe järele jätaks ja surnult Bálinti jalge ette langeks, et see saaks oma saapa tema rinnale panna ja, parema käega mõõka hoides, vasakuga Iréni poole näidates, oma teksti lõpetada, millest sünnipäevalaps jalamaid mõistaks, et ungarlane on maailma parim sõjamees, aga sinnani ei jõutud, või siis mitte nii, nagu oli mõeldud. Henriett vajus ilma ühegi sõnata, ilma ühegi oigeta kokku, tal hakkas rambipalavikust halb.

Etendust ei lõpetatud, Henriett toibus küll proua Heldi süles otsekohe, aga mäng oli sellega lõppenud, proua Elekes klohmis veel kostümeeritud ja grimeeritud Blanka sealsamas läbi, Bálint ja Irén jäid koos lavale. Irén võttis krooni peast, proua Temes tõmbas eesriide ette, nad seisid, lahutatud vaatajaist ja kõigist teistest, patustest, minestunutest, ainult kahekesi. Ja Bálint tundis jälle seda nimetut, hirmsat ja häbiväärset miskit nagu äsja, läks näost tulipunaseks ja tormas lavalt minema.

See etendus tuli tal hiljem kolmel korral meelde, tema elu kolmel erineval tähtsal momendil, viimati 1952. aastal, kui algas tema distsiplinaarküsimuse arutamine ja talle hakati küsimusi esitama. Blanka istus tema lähedal, toanurgas, tema aga, selle asemel, et küsimustele keskenduda, vaevas oma pead, et ehk tal tuleb meelde Blanka tekst, ja kaadriinspektor jäi talle üksisilmi otsa vahtima, kui ta lõpuks suu lahti tegi ja ei ütelnud seda, mida oodati, vaid hoopis värsirea: «Ma ründan

sind, sinust jagu saan, käed-jalad sul otsast ära löön.» Esimest korda mõtles ta sellele näitemängule aga Henrietti surma puhul, kümme aastat hiljem, kui oli see etendus, kui ta õhtul lõpuks haiglast koju jõudis ja nuttev proua Temes ta plangu taga oleva tooli juurde viis, et ta võiks üle plangu vaadata; niimoodi, toolil seistes, nägi ta kruusasel teel tütarlast, kes seal lamas, kael kõveras, eredas kuuvalguses, nagu nende lapsepõlves Iréni jalge ees. Varsti pärast seda tuli tal see kunagine lavapilt uuesti meelde. Siis oli ta Budapesti langemise ajal sõjavang, ja hakates astuma vangide kolonnis, mõtles ta Irénile, kes oli tema mõrsja ja kellel polnud aimugi, mis temaga sel momendil toimub. Aga see Irén, kellele ta mõtles, ei olnud tema ise, sale tõsine üliõpilane, vaid üks valge kleidiga, sädeleva vööga nähtus, ja peas oli tal püha kuninga kroon. Konvoeerija ei saanud aru, mis tal mõttes on, sest ta jäi äkitselt seisma, kattis näo kätega ja seisis, kuni teda edasi tõugati. Ja keegi ei teadnud, et ta näeb nüüd ka juba iseennast, purlases mundris, väikese mõõgaga, husaarimüts peas, ja majorit, kes oli juba langenud, ja Heldisid, kes olid ära viidud, ja Henrietti, kes oli tapetud, ja et ta murrab pead selle kallal, kuhu võisid njilašid Püha Istváni krooni viia.

Tuhat üheksasada nelikümmend neli

Ma olin alati varatõusja, sel päeval aga ärkasin ma veel varem kui tavaliselt.

Blanka oli teki üle pea tõmmanud ja magas ega märganudki, kui ma temast mööda hiilisin. Ma jäin akna alla seisma ja vaatasin meie aeda ja valgust. Sel aastal me olime juhuslikult peaaegu kõikidest lilledest ainult punaseid sorte istutanud, aed leegitses, varajased päikesekiired tundusid selle leegitsemise taustal rohelistena, ja mitte kuldsetena. Ma olin Bálintisse nii kaua ja nii kirglikult armunud olnud, et kihluspäeva kättejõudmine äratas minus kahesuguseid reaktsioone, ma ei tundnud mitte ainult seda, kui väga, kui peadpööritavalt õnnelik ma olen, vaid ka seda, et kõik, mis tänasel päeval juhtub, on tegelikult maailma kõige loomulikum asi, sest mille muuga olekski võinud lõppeda see lausa lapseea teadvuseta järgust pärinev armastus, ja on loomulik, et niimoodi õitsevad lilled, et niimoodi lõhnab aed ja et niimoodi paitab valgus mu nägu ja et hommikuks on järele jäänud eilsest saadik tibutav vihm, on see ju minu päev. Akna alt ma läksin peegli juurde ja vaatasin oma nägu, mis samuti kiirgas nagu aed ja taevas sel hommikul, ma olin ilus, noor ja õnnelik.

Meie abiellumisel, kui me perekonnaseisuametis kulunutena ja vananenutena teineteisele otsa vaatasime, tuli mul see hetk meelde. Me tõmbasime suitsu ja ma mõtlesin sellele, kui imelik see on, et ka käsi annab tunnistust aja möödumisest, — kui suureks ja tegelikult inetuks on mu käed muutunud. Me kutsusime kaks tunnistajat — üks oli minu direktor, teine Timár — itaalia

restorani. Kui me esmakordselt mehe ja naisena lauda istusime, puhkes Bálint äkki naerma. Ja naeris luksudes, lämbudes, mõlemad tunnistajad vahtisid teda hämmastunult. Timár täitis tema klaasi, pakkus, et joogu, pakkus nii, sellise liigutusega, nagu oleks tal selge, et see inimene on väga palju läbi teinud, ilmselt ei ole ta murdlainetusest päris tervelt välja tulnud. Minu direktor vaatas mulle murelikult otsa, tema pilk ütles, et abiellumisel ei ole viisakas irvitada. Ta lõi pilgu maha, ja siis purskasin ka mina naerma, ja me istusime teine teises laua otsas, vaatasime Bálintiga teineteist ja naersime. Ma ei mäleta, mis ilm oli, tundub, et ka siis oli ilus ilm.

Rózat enam majas polnud, ja see tegi meele kibedaks. Ma armastasin Rózat, ja oli valus, et ma pidin temas pettuma. Róza oli meid kõiki palju aidanud, ta oli meie mõlema eest hoolitsenud sündimisest saadik, ema mähkmed olid nii lõdvad, et me neist alalõpmata välja kukkusime, või unustas ta meid uuesti mähkimata; kui me nutsime, arvas ta ikka, et meil valutab kõht, ja valas meile sisse kummeliteed, seda ta andis, aga mähkmeid ei vahetanud. Ka mina kartsin väga õhurünnakuid, aga kaugeltki mitte nõnda nagu täiskasvanud, tegelikult ma alati imestasin, kuidas saab nii koledasti väriseda. Mul oli raske ette kujutada surma, eriti oma surma. Róza aga kartis nõnda, et tegi seda, milleks keegi teda võimeliseks ei pidanud, sest ta mitte ainult ei armastanud meil elada, vaid lausa jumaldas ema, vaatas tema tempe ja meeleoluvaheldusi nagu mingit haruldast tsirkust, — ta jättis meid maha. Tema lahkumine majast tähendas aga seda, et me pidime nüüd kõike tegema ise, see tähendab isa ja mina, kuni isa polnud sõjaväkke võetud; hiljem, kui temagi mobiliseeriti, siis ainult mina. Ema,

kes vannutas meid kõige puhtsüdamlikumalt, et jätku me aga kõik tema hooleks, ei teinud kas mitte midagi, või kui tegi, siis nii, et tema järelt koristamine nõudis rohkem vaeva kui see, et ma ise selle töö oleksin ära teinud. Blanka me pidime kodustest töödest, niipalju kui võimalik, vabastama, tal seisid ees küpsuseksamid ja ta pidi need korralikult ära tegema, sest töökoht juba ootas, samas haiglas, kus ka Bálint oli oma arstielu esimeste kuudega algust teinud. Blanka lappas kohutava paanikaga eksamipileteid ja konstateeris, et see, mida ta ühel päeval õpib, on teiseks päevaks ära unustatud, ja minul polnud südant temalt veel abi oodata.

Major tuli meie kihluseks rindelt kolmepäevasele puhkusele ja jättis oma tentsikugi sinna, nende poolt võttis ettevalmistustest osa proua Temes, Heldide poolt, kellel olid hoopis teised probleemid ja kes juba ammust aega ei tohtinud teenijat pidada, ainult Henriett. Eelmisel päeval me olime töötanud hilise öötunnini, ema, see igavene unimüts, oli nii ärevil, et tal on mehelemineja tütar, et ta valvas diivaniserval koos meiega, vaatas meid ja vahel hõikas, mida ta soovitaks, enamasti midagi võimatut, aga ma olin seda kuulates niisama õnnelik, nagu ema hõigates. Isa oli sel õhtul ennastunustavalt õnnelik, täiesti rahul, natuke liigutatud, aeg-ajalt vaatas ta sisse meie tuppa, kuhu me olime Blanka raamatute taha saatnud, aeg-ajalt istus ta ema kõrvale puhkama. Kui me lõpetasime, siis saatis ta Henrietti Heldide väravani, Heldi-onu poleks tütart muidu meile lubanud. Öö ja ka õhtu oli Heldidele raske aeg, ja ehkki Heldi-onu ikka veel kaitses maailmasõja-aegne autasu, siiski ei lubanud ta Henrietti päevalgi majast välja.

Ma seisin akna all, vaatasin aeda. Nüüd ma juba tean, milline hetk see oli, siis ma seda ei aimanud, inimene hakkab alati alles hiljem mõistma, et aega oleks tulnud venitada, niipalju kui annab. Mina ei venitanud,

ei hoidnud tagasi, kiirustasin takka, tahtsin, et ta kiiremini mööduks, sööme juba hommikust, jookseme missale, siis tuleme koju, istume laua taha pidusöögiks, mis just Heldide pärast on lõunasöök, ja mitte õhtusöök, ja olgu minu ümber kõik need, keda ma armastan, sest et täna on minu suurpäev, sellest tähtsam on minu jaoks veel ainult see päev, kus ma mehele lähen. Alaku kõik peale.

Ja algaski.

Need, kes sel päeval mu ümber olid, jäid mul kas igaveseks või pikaks ajaks meelde nii, nagu ma neid siis nägin, sisseastumise või ilmumise järjekorras. Blanka, kuidas ta üles vaatab, haigutab, taipab siis, mis päeva hommik see on, sirutab käed minu poole, mina jooksen tema juurde, suudlen teda, ta ümmargune lapselik nägu on üks suur naeratus. Ma teadsin, et mitte ainult mina, vaid ka Blanka ja Henriett olid kunagi Bálintisse armunud olnud, ma ei pidanud seda ohtlikuks, ma isegi ei vihastanud selle peale. Bálint oli selline, et äratas tundeid, kui ta seda ka ei tahtnud: temasse pidi armuma. Need silmad, mis sel hommikul mulle otsa vaatasid, polnud ei kadedad ega kurvad, Blanka poleks õnnelikum olnud ka siis, kui ta oleks ise mõrsja olnud. Hiljem ma olen ärkavat Blankat korduvalt meelde tuletanud, nii nagu ma olen korduvalt meelde tuletanud ka sisseastuvat proua Temesit, mina avasin talle ukse, ta seisis, hiiglasuur pann käes, ja naeris, ta oli minu meelest nii tugev, lõbus ja rahustav. Kõik praegused proua Temesi näod on ebausutavad — nuttev, hirmunud, tühi, uuriv või ablas. Siis ma veel ei teadnud, kui kaua enne oma tõelist surma mõned inimesed surevad, mul polnud aimugi, et nende viimane reaalne nägu märgib nende viimast reaalset päeva.

Ema. Võib-olla siis ma nägin esmakordselt, milline ta on, kui ta end kokku võtab. Sel päeval ta oli korralik, oli

ilusasti vannis käinud ja hirmsate pingutuste hinnaga oma juuksed ja riided korda teinud. Kui ta minu juurde tuli ja seisma jäi, siis naeratas ta näost mulle vastu paha laps, pisikene plika, kes teab, et temaga on alati häda, aga vaadake nüüd, kui puhas ja püüdlik ta on. Hommikust sõi ta väga kenasti ja hoolikalt, ei ütelnud ühtegi lollust, ei midagi jahmatamapanevat, nagu harjutaks ta juba lõunasöögiks, et mitte majorit ära hirmutada ja et kellelgi ei tekiks tunnet, et Elekesi tütar pole siiski Bíró pojale paariline.

Isa vaatas teda aeg-ajalt hämmeldunult, uhkelt, peaaegu armunult. Isa meeldiv vagurus lahenes sel päeval vaikseks elevuseks, ta teadis nüüd, et tema tütar ei seisa mitte ainult eduka, vaid ka õnneliku elu lävel, et tütrega on nüüd kõik korras. Ma usun, et isa ootas alateadlikult üha midagi, mingit taevast tulevat, jumalikku heakskiitu väljendavat tunnustust sellele lõputa tööle, mida ta oli teinud, ja sel päeval, minu kihluspäeval, tundis ta, et on selle kätte saanud. Heldisid, kui ma neid näen, siis ainult selja tagant, sest ma avasin hilja akna ja märkasin hilja, et nad on meie majast juba möödas. Heldi-onu sihvakas kogu, kohev hele juus, Heldi-tädi väike sale keha. Ma kummardusin välja, tahtsin neile hõigata, et tulgu nad kiiresti tagasi, ärgu jäägu lõunale hiljaks, ja siiski ei teinud seda. Ma koristasin, mul oli tolmulapp käes, rätik peas, see kõik ei sobinud mõrsjale. Ja iial ei näe ma enam, ükskõik kuidas ma ei proovi, millised on nende näojooned, ma näen ainult nende kogusid, kuidas nad lähevad, käe alt kinni, Katalini tänava kiriku suunas, üha kaugemale meie majast, ja kui ma neid unes näen, siis lähevad nad samamoodi, selg minu poole; unes ma alati hüüan neid, aga nad ei kuule ka siis, ainult lähevad ja kaovad lõpuks mu silmist.

Bálint ja Henriett saabusid korraga.

Nüüd ma ei saa enam aru, miks mitte juba varem ja miks just nimelt siis jõudis mu teadvusse, et ma olen Henrietti peale armukade, oli ta ju siiakolimisest peale kuulunud ka Bálinti juurde, mitte ainult meie juurde. Et Bálint teda kunagi ei löönud nagu Blankat või mind, selle üle ma ei imestanud, Henriett polnud selline, keda võis lüüa, ta oli liiga vaikne, liiga kartlik, vaiksem meist kõigist. Blankat oli lausa nauding kolkida, jalast näpistada, tagumikule laksu anda, Henriett ei äratanud meis iial selliseid tundeid. Bálint oli vahel minulegi liiga teinud, aga mitte kordagi enam pärast seda näitemängu, milles ta husaari mängis, me ei osanud sellele veel nime anda, miks ei ole hea, kui me teineteist sikutame või piiname, täpsemalt, miks see on nii kohutavalt hea, aga me olime sellest loobunud, ja me ei proovinud enam iial kakelda. Hiljem, kui me juba mõlemad teadsime, et oleme armunud, püüdsime teineteist nii harva kiusatusse viia kui võimalik.

Siis, kui nad mu ees seal seisid, Henrietti näol tõsine naeratus, mõistsin ma äkitselt, et tegelikult tema juuresolu häirib mind. Häirib, sest ta on hädas, sest teda tuleb hoida, sest Bálint seisab tema kõrval nagu ihukaitsja, ja mina ei saa selle kohta midagi ütelda, hoolitsegu aga pealegi Henrietti eest sel hullul ajal. See, et nad koos tulid, oli loogiline, Heldisid ma nägin lahkumas, Henriett ei tohtinud üksinda välja tulla, ilmselt oli Bálint talle järele läinud ja ta siia toonud. Aga see ei teinud mind õnnelikumaks. Ma ei tea, kui arusaadav see on, mida ma tundsin, sest ma armastasin Henrietti. Kui ta poleks tulnud minu kihluspäeva hommikul koos Bálintiga, siis ma ei oleks tundnud midagi ebameeldivat, ma poleks reageerinud tema juuresolule teistmoodi kui alati, — et millises kohutavas olukorras nad vaesekesed on ja et kuidas ma saaksin olla tema vastu lahkem ja parem, sest kui üldse kellegi jaoks, siis

Henrietti jaoks küll pole sellised elamused loodud. Ma armastasin teda, aga siis, sel päeval ja Bálinti seltskonnas ta kuidagi vihastas mind, ma leidsin, et ta oleks võinud kodus vanemad ära oodata ja siis koos nendega siia tulla, miks pole tal nii palju taktitunnet, et lasta meil Bálintiga meie kihluspäeval koos olla, kas või viis minutitki, aga nii, et meil poleks külalisi.

Praegu ma juba tean, et ta kartis, ja tean ka seda, et Bálint kartis tema pärast. Ükskõik, mitte ainult tegusid, vaid ka tundeid ja reaktsioone ei saa uuesti läbi elada ja ümber teha. Henriett suudles mind, sosistas midagi, ilmselt soovis õnne, hoidis oma nägu tükk aega vastu minu nägu, mina võtsin tal õlgade ümbert kinni. Mu sisemuses polnud aga soojust, oli ainult mingi närviline pingulolek. Siis astus Henriett kõrvale, ta oleks meil justkui silmist kadunud, kadusid ka isa ja ema ja polnud näha proua Temesitki, kes oli meil varahommikust peale uksest sisse-välja jooksnud. Sel hetkel ma ei registreerinud seda tillukest müra, mis märkis ukse sulgumist viimase väljuja järel, alles hiljem, palju hiljem, kui ma kümnendat korda, sajandat korda püüdsin rekonstrueerida, mis sel päeval siis ikkagi juhtus, tuli mul äkki meelde sulguv uks ja punane kleit, mida ma nägin veel korraks vilksatamas: Blanka ajas kõik toast välja ja mina võisin lõpuks ometi Bálintiga kahekesi jääda.

Tedagi ei näinud ma enam iial sellisena nagu siis, ja mitte iial enam ei tundnud ma tema vastu seda, mida ma tundsin sel hetkel. Nüüd ma juba tean, et see oli meie abielu ja kooselu, need mõned minutid, mis me seal kahekesi veetsime, teineteise vastas seistes, teineteist puudutamata, ainult teineteisele silma vaadates, nooruse ja armastuse karmidele ja valulistele seadustele järele andes, teineteise poole nihkumata, ainsatki välist märki, liigutust või tegu varjamata. See ja nii palju oli

meie elu, palju enam kui ükskõik milline öö pärast seda, kui minust sai tema abikaasa. Me elame juba aastaid koos, kui me embame teineteist, siis on see isegi hea, aga keegi, kes meis elab, endine Bálint ja endine Irén, istub sealsamas voodiserval ja lõbutseb, nii nagu ta lõbutses pulmalauas, tunnistajaid segadusse viies. Ei tea, kas Bálintile on kunagi pähe tulnud see, mis minule korduvalt, et ta ei ole tegelikult mitte minu teine mees, vaid kolmas, ja et mina olen tal tegelikult teine naine, mitte esimene, ja et kuuekümnendate aastate algul, kui me lõpuks abiellusime, ei sõlminud abielu mitte vallaline mees ja lahutatud naine, vaid kaks leske, kellest ühel oli lühikest aega olnud üks, teisel aga kaks abielu, kaks leske, kellel ei olnud enam illusioone, ei olnud enam midagi oodata ja kes ei tahtnud lihtsalt üksinda asuda sellele teele, mis viib surma poole ja mida mööda on üksinda halb käia. Ja kuigi nad ongi aeg-ajalt teineteise käte vahel ja saavad omavahel hästi läbi, siiski mäletab kumbki salajas oma esimest elukaaslast, seda tõelist, unustamatut, seda Bálint Bíród, kes suri koos Henriettiga, majoriga ja Heldidega, ja seda Irén Elekesi, kes samuti siis suri, kuidas *see* oskas armastada, milline oli *selle* naeratus, ja jääb siis sõnatuks, ja teine teab seda, ainult et temagi on juba väsinud selle tõttu valu tundmast, et abikaasa tuletab meelde esimest abielu, ja kuna ta on nüüd juba tark ja ei ole enam noor, siis ta ei sega teist mälestustes. Kui ta aga on sel päeval eriti tugev, siis võib ta teisele omal kombel kättegi maksta, hakates ka ise äkitselt meenutama ja endamisi korrutama, milline kohev juus sul oli, ja kuidas sa nüüd üha kiilaspäisemaks muutud, millised suured sinised silmad sul olid, ja nüüd sa ei näe ilma prillideta enam korralikult, kui andekaks me sind pidasime, ja kui tühine sa tegelikult oled, millisel seletamatul kombel ma sind armastasin, ja praegu seob

mind sinuga ainult see, tõsi küll, surmani ja lahutamatult, et meie mälestused Katalini tänavast on samad.

Major jäi hiljaks.

Major ei olnud kunagi hiljaks jäänud, aga need olid muidugi erakordsed ajad ja me ei teinud sellest suurt numbrit, et ta kell üksteist veel polnud tulnud, nagu ta oli lubanud. Heldisid me pidime oma lõunasöögiga ju nagunii ootama, sest nagu Henriett ütles, oli tema isa läinud mingisse ametiasutusse ja võtnud kaasa igasuguseid pabereid ja tunnistusi, et ehk saab kuidagi Henrietti vanavanemaid aidata. Ja muidugi, ametiasutuses tuleb alati oodata. Ma oleksin tahtnud, et nad juba tuleksid, sest pärast lõunat me pidime kihlasõrmused sõrme panema. Henriett toimetas vaikselt meie ümber, ja nüüd mind segas jälle see, et ta on nii taktitundeline, miks ta poetab end nii tihti kord ühte, kord teise tuppa, vaatab ema tehtud diivanipatju, nagu poleks ta neid kõiki näinud. Kuueteistkümneaastane tattnina, kas ta arvab, et meil on nii suur suudlemise isu, et me ei suuda ära oodata, kuni ta koju läheb?

Kella kaheteistkümneni me vestlesime rahulikult, Bálint ütles, et major pidi komandantuuri minema, Blanka unistas sellest, et äkki hangib ta möödaminnes kuskilt midagi joodavat, sest seda oli meil kõige vähem. Ema imetlusväärne hommikune distsipliin veel kestis, isa võttis raamatu ja istus Cicero alla lugema. Proua Temesil oli köögis tegemist, ta kutsus Henrietti endale appi, Blanka õppis vihaselt, kõva häälega meie toas, me jäime salongi kahekesi. Siis me juba suudlesime, õnnelikult, kirglikult, mu keha oli nagu tules.

Henriett tuli vaid korraks sinna, küsis Bálintilt, mis ta arvab, miks tema vanemad juba ei tule. Bálint pomises midagi, algul ei saanud ta küsimusest arugi, alles kui Henriett minema hiilis, hüüdis ta talle järele, et võib-olla võtab mõne dokumendi kinnitamine või sellest

koopia tegemine nii palju aega. Mu süda peksis nõnda, et ma suutsin vaevu hingata, nii suur oli mu võidurõõm, et ma olin Bálinti hetkeks pimedaks ja kurdiks teinud.

Kell oli juba üks läbi ja Heldisid polnud ikka veel näha, ainult major ilmus viimaks kohale. Ka see oli rõõm, ehkki ma ei saanud aru, miks ta annab endast nii veidral kombel märku. Sest ta ei tulnud meile sisse, ei andnud isegi uksekella, ta läks oma koju ja helistas telefoniga, et saatku ma Bálint koju.

«Midagi on juhtunud,» ütles Bálint. «Ma jooksen koju ja vaatan.»

Ma jäin teda jõllitama. Ta jookseb koju? Jätab mind siia? Nüüd? On ta isa hulluks läinud? Henriett seisis Bálinti kõrval, ja kui Bálint ukse poole hakkas minema, läks temaga kaasa. Bálint märkas, et tüdruk tuleb talle järele, jäi seisma ja raputas pead.

«Ei, Henriett,» ütles ta, «sina mitte, ainult mina. Jää siia, ma tulen kohe.»

Ta läks välja, ja tuppa jäi maha vaikus, see ebameeldiv vaikus, mis tekib siis, kui kohalejäänud millestki aru ei saa. Ma ei tea, kes mida mõtles, aga mina mõtlesin, et Bálint läks ära, ei jätnud hüvastigi, diivanilaual on kihlasõrmused, millal me need juba ükskord sõrme paneme, ja veel mõtlesin ma, et kindlasti on sel kõigel mingi loomulik seletus, võib-olla valmistavad nad koos isaga mingit üllatust. Siis tuli mul meelde, et täna olen mina tõeline majaperenaine, ma läksin Henrietti juurde, tahtsin teda kallistada, paitada, sest ma nägin, kui rahutu ta on. Aga tema taganes mu eest, vaatas läbi akna aeda ja kuulatas, kas sealt ei kosta midagi.

Mu ema enesevalitsus sai otsa. Mingi korrast kõrvalekaldumine oli päevakava segi paisanud ja ta tundis, et võib-olla ta ei peagi ennast enam vaos hoidma. Ma nägin, kuidas ta lükkas vasaku kinga jalast, torkas

selle siis aga isa pilgu peal tusaselt jalga tagasi ja tõusis isegi püsti, sest proua Temes, kes meie jutust oli taibanud ainult niipalju, et major on tulnud, on siinsamas ja helistas, ja kes tõlgendas seda nii, et ilmselt tuli major koos Heldidega ja nüüd võib toidu lauale tuua, ilmuski kanasupitirinaga ja pani selle söögitoas keset lauda.

«Loe seni,» ütles isa Henriettile, «ära seisa niisama. Noor tütarlaps peab alati midagi tegema.»

Ta ulatas Henriettile «Krahv Monte-Cristo». Proua Temes askeldas edasi, tõi puhvetikapile salati valmis. Blanka võttis sealt ühe lehe, niisama, oma käega, viis selle Henriettile, aga see raputas pead, ta ei tahtnud. Ainult meie kahekesi seisime, tema ja mina. Isa hakkas lugema seda raamatut, mida ta äsja Henriettile oli pakkunud, ema sirutas käe selja taha, Blanka poetas sinna salatilehe, isa ei märganud midagi. Proua Temes kadus uuesti kööki.

Bálinti ja majori helistamine torkas meid kõiki nagu nõelaga. Tavaliselt oli meil Blanka uksehoidja, nüüd aga jooksis Henriett avama. «Kui virk,» mõtlesin ma. «Kui kiire tal on.» Ja alles kolmandaks ja lausa vastu tahtmist mõtlesin ma: «Kuidas ta kardab!»

Nad tulid tuppa kolmekesi, ja äkki oleks nagu taevas selgeks läinud, kõik naeratasid, kogu tuba elavnes, me rääkisime kõik korraga. Kõigepealt major suudles mind, Bálint ja Henriett seisid tema kõrval, teine teisel pool, Henrietti nägu säras, ta jumaldas majorit. Bálint vaatas mulle otsa, mitte kellelegi teisele, ainult mulle. Ta ütles midagi oma pilguga, aga ma ei saanud aru, mida. Hiljem ma juba sain, aga siis polnud sel enam tähtsust.

«Kahjuks ma ei saa lõunale jääda,» ütles major. «Hakake aga peale! Hirmus küll, aga pole midagi parata. Me läheme Henriettiga ära, vanemad ootavad teda.»

Henriett läks näost valgeks. Major võttis tal õlgade ümbert kinni, rääkis ainult temale.

«Ära ole rumal, mida sa kardad. Ma kohtasin neid tänaval, nad olid kokku saanud ühe hea tuttavaga, see viib teid kohe kõiki enda juurde maale. Kuidas sul veab, kui ka teised saaksid minna! See alatine pommitamine on siin nii hirmus. Noh, lähme, auto ootab sind.»

Mina jäin uskuma, miks ma poleks pidanud uskuma jääma. Ma ei saanud ainult aru, miks Henriett nii imelik on, nii liikumatu, ja mul käis peast läbi, et ta ei võta siis ikkagi minu kihluspeost osa.

«Jäta pruudiga jumalaga,» ütles major. «Meil on kiire.»

Ma seisin, ootasin, mis saab. Heldid nähtavasti siis koos meiega ei lõunata, sest nad sõidavad maale, major ka mitte, sest ta saadab Henrietti, siia jääb ainult paar inimest. Meil on liiga palju toitu tehtud, jääb ka homseks.

Blanka tormas Henrietti juurde ja suudles teda. Seda oleksin pidanud tegema mina, aga mina vaatasin ainult, kas Bálint jääb siia, ja kui ma nägin, et ta ei lahku toast, ei lähe koos isaga, alles siis ma jooksin koos proua Temesiga Henriettile järele ja suudlesin teda. Ma ei tea, milline ta oli, kui ta ukselt meie poole tagasi vaatas. Seda tema nägu ma enam ei mäleta.

Isa vangutas pead, ema lükkas lõplikult kingad jalast, õnnelikult ja kergendatult, et ei tule ei majorit ega Heldisid, kes teda alati natuke häirisid, kuna olid nii siivsad, ja hakkas midagi ümisema. Blanka hakkas proua Temesi juhatusel lauda ümber korraldama, tõstes sealt ära liigseid katteid. Mina vaatasin Bálintit, kas ta võtab lõpuks sõrmuste karbi kätte. Ei võtnud, ta isegi ei vaadanud sõrmuste poole.

«Heldid viidi ära,» ütles Bálint. «Isa nägi. Kõik viidi

ära, kes selles asutuses olid. Kahjuks tuleb ka Henriettil minna. Isa viib ta neile järele.»

Ema peatus, sukkades, nii nagu ta magamistoast tagasi tuli, tuhvlid kukkusid tal käest. Isa läks näost kahvatuks, ta silmad täitusid pisaratega. Proua Temes toetus puhvetkapile, hammustas huulde, ta näole tekkisid suured laigud. Mina lihtsalt seisin, püüdsin kujutleda, et onu ja tädi Held on ära viidud, et ka Henriett peab neile järele minema, aga sellest ei tulnud midagi välja.

Ja siis puhkes Blanka korraga nutma. Isa võttis tal ühe käega ümbert kinni, paitas teda sõnalausumata. Minagi peaksin nutma, mõtlesin ma, Bálint ootab, et ma nutaksin, ma tundsin, et ta ootab seda, kunagi, tükk aega hiljem ütleski ta mulle, mida ta siis minust oli mõtelnud, kui nägi, et ma lihtsalt seisan ja mul pole silmi millegi muu kui vaid kahe sõrmuse jaoks. Aga mina ei suutnud nutta.

«Mis kihlus see on?» luksus Blanka. «Vaesed Heldid, ma armastasin neid nii väga, aga neid oleks võidud ära viia ka mõni teine kord, kui just pidi viima. Mitte Iréni kihluse päeval.»

Bálint pöördus tema poole ja virutas talle mõlemalt poolt vastu nägu. Ema kiljatas, nii ootamatu oli see liigutus, nii hirmuäratav. Isa lõi silmad maha, proua Temes läks sõnatult kööki. Mina vaatasin Bálintile otsa, ainult Bálintile, ma ei suutnud mõistatada, mis on tema pilgus. Blankat siis juba enam toas polnud.

Kui see hetk saabus, siis see tuli teistmoodi, teisel ajal ja vähem dramaatiliselt, kui ta oli kujutlenud. Et see tuleb, seda ta teadis, olgugi et ta sellest ei rääkinud, ta imestas, et teised seda ei näe niisama selgelt, et major, kes on nii tark, et Bálint, kes teda nii väga armastab, et proua Temes, kes on nii kaine mõistusega, on nii vähe tundlikud selle suhtes, mida pole näha, mida ei saa käega katsuda, mida inimene ainult tunneb. Henriett imestas väga, kui üks või teine temaga oli, temaga rääkis, talle süüa tõi, teda lõbustada või lohutada püüdis, miks nad ei märka, et see, mis veel ees on, on nii tühine, et selle pärast ei tasu majoril endale nii suurt riski võtta, teostus, tehniline külg ei ole ju ometi nii tähtis kui asi ise. Kuidas küll keegi ei märka, et ta on juba surnud.

Ta ei küsinud ei majorilt ega teistelt midagi ja nägi nende kergendatud ilmest, millist rõõmu ta neile sellega valmistab ja kuidas see, et ta nii vaikne on, neis mingit kahtlust ei ärata. Nad olid teda alati sellisena tundnud, kuulekana, sõnavõtlikuna. Te ei uurinud neilt, kus see saladuslik koht on, kuhu ta siiski koos vanematega minna ei saanud, sest need olid selle maal elava hea tuttavaga ootamatult varem teele asunud, aga kus nad teda turvalisuses ootavad, kuni ka tema saab ohutult linnast lahkuda — see on tõesti vaid päevade küsimus, millal nad kokku saavad. Kui ta tahab, siis kirjutagu neile, soovitas major enne rindelesõitu, küll Bálint toimetab kirjad kätte. Henriett tänas ja ütles, et ta ei soovi kirjutada.

Heldid olid viimaste nädalate jooksul läbi mõtelnud kõik võimalused ja olid kokku leppinud ühe sõna suhtes, mis, kui nad üksteisest lahku satuvad, ilma igasuguse eelneva läbirääkimisetagi ütleb sellele perekonnaliikmele, kelleni see jõuab, et teised või see, kes selle saadab, on elus ja turvalisuses. Major seda sõna ei ütelnud, ei teadnud, ja niisiis mõistis Henriett, et tema vanemad on ära viidud. Tal oli kahju Bálintist, et see nii hirmsasti pead murrab, millega tema tähelepanu köita, kui ta tema proua Temesiga kahekesi jätab, tihti isegi ööseks, sest vahetevahel pidas töö haiglas Bálintit isegi öösiti kinni. Ja ka proua Temes ei saanud kogu aeg temaga olla, mõnikord seisis ta tundide viisi sabas, midagi ei olnud saada, Henriettil aga oli keelatud aeda minna, ainult ühel juhul võis ta korterist väljuda, millal, selle oli major talle täpselt ära seletanud, enne kui ta rindele tagasi läks.

Henriett ei tundnud igavust, vastupidi, talle tundus, et aeg tormab. Mõnikord ta vaatas närviliselt kella, mis näitas üha rohkem, alles äsja oli hommik, ja juba jõudis õhtu kätte. Kui Bálint erandlikult kodus oli, mängisid nad kaarte, vestlesid, kuulasid raadiot, Bálint mängis klaverit, nad tuletasid meelde kõik seltskondlikud mängud, mida sai mängida kahekesi või koos proua Temesiga kolmekesi; kui nad proua Temesiga kahekesi jäid, pani proua Temes teda keetma või küpsetama. Ta mängis või töötas, nii nagu sooviti, aga kumbki neist tegevustest ei pakkunud talle sellist rahu nagu see, kui ta sai jääda üksinda, kui keegi ei tahtnud oma juuresolekuga päeva tema jaoks kergemaks teha ja ta sai lõpuni läbi mõtelda selle, mis tähendas talle suuremat lohutust kui proua Temesi uudised, võõrkeelsed raadiosaated, millest ta aru sai, aga mida ta kuulas nii, nagu ei käiks need tegelikult tema kohta, vaid teiste kohta, või koguni Bálint ise. Bálintiga koos olles oli ta võimetu

mõtlema millelegi muule kui sellele, mida noormees soovis, tähtis oli aga, et tal oleks iga päev korduvalt aega läbi korrata seda, millest ta ammutas rahu ja jõudu — oma surmasid.

Nii lohutav oli teada, et ta tegelikult on surnud loomulikku surma, ja mitte nii, nagu ta ilmselt sureb, kuueteistkümneaastasena; tõelisse loomulikku surma, nagu on enne teda surnud teisedki noored tüdrukud. Kui Heldid kaalusid põgenemise või ellujäämise võimalusi, istus Henriett tummalt nende kõrval, vaatas tagasi oma mälestustesse ja nägi end suremas aias, Elekeside aias, kus ta suri püsti nagu sõdurid ja liikumatu näoga nagu julged. «Bálint abiellub Iréniga,» ütles Blanka ja tantsis rõõmu pärast ühel jalal, tema jäi tummalt Blankale otsa vaatama, peos käekell, mida ta just oli tahtnud käe peale tagasi panna, aga see liigutus jäi pooleli, ta seisis nagu iseenda portree, käes aeg. Ja ta imestas, miks ta imestab, kui oli selge, et see ükskord juhtub, nii nagu oli selge seegi, et ainult tema armastab Bálintit, ja Bálint teda mitte, see tähendab, et armastab küll, ainult et mitte nii. Teisiti, nii et sellest ei piisa tema ellujäämiseks. «Ma olen surnud,» mõtles ta siis imestusega. See andis talle tükiks ajaks mõtlemisainet, et kui lihtsalt see läks, kui sõltumatult sõjateadetest, seadustest, päevast päeva kehtimapandud korraldustest. Isa uskus oma maailmasõjas saadud autasusse, ema rääkis Jumalast, tema oleks tahtnud neid lohutada, et kui ükskord ei aita enam ei autasu ega palve, siis ärgu nad tema pärast väga nutku, sest tema ei ela ju ammu enam.

Kui nad väikesed olid, mängisid nad sageli koos, ikka selliseid mänge, mida sai mängida aias, õues, sest see oli vanemate meelest tervislik, tema tahtis alati mängida kirsipuumängu, mille mõttetu võlu haaras teda ka siis, kui tegelikult oleks tulnud sellepärast juba piin-

likkust tunda. Bálint vihkas kirsipuumängu, aga jäi mõnikord siiski nõusse, tema sattus keskele ja võttis alati Iréni enda kõrvale, nemad Blankaga seisid kahel pool ja plaksutasid, kui Irén ja Bálint keskel keerutasid. Henriett teadis, et kõik tulenes sellest, ja kõik see, mis temaga veel juhtub, oli ära otsustatud juba enne Hitlerit, juba seal, aias, kirsipuumänguga, milles Bálint valis alati enda kõrvale Iréni.

Ka teist korda kannatas ta surma välja tummalt ja väliste reaktsioonideta, ja see peibutas mõttega, et võibolla pole ka lõplik nii väga hirmuäratav. Kui major ta enda poole viis, kus ta tegi, nagu helistaks ta kellelegi, ja teatas siis, et mingi arusaamatuse tõttu on Heldid varem ära läinud ja tema jäägu nüüd majori juurde, kuni läheb järgmine auto, siis ei tulnud tal isegi pisaraid silma, ehkki ta armastas oma vanemaid kirglikult ja mõistis kohe, et nad on üksteisest lahku sattunud, et ta ei näe neid enam mitte iial. See, mida ta tundis, ei lahenenud pisaratesse. «Nad tapetakse ära,» mõtles ta, kui ta lõpuks majori tuppa üksi jäi, «lõpuks nad ei karda enam ja neile ei tee ka enam midagi vaeva, aga koos nendega olen surnud ka mina, sest ainult nemad teavad, milline ma tegelikult olen, kui ma end siiski lõdvaks lasen. Kui ma olen selline, nagu Irén ja Blanka mind iial pole näinud, sest ma pole julgenud end neile lõpuni näidata, ma olen kogu aeg tundnud, et kuivõrd nad ka minu ellu ei kuulu, nad on mingi ringi sees, millest mina olen väljas, ja selline, nagu mind pole näinud ka major ega Bálint, sest ma olen end nendega koos olles ju alati kokku võtnud, ma olen tahtnud, et nad tõstaksid mind oma turvalisusse ja peaksid enda juures nagu kodutut koera; ma olen end neile ju aina oma vaiksel moel pakkunud, sest ma olen Bálintit nii ütlemata kombel armastanud.» Ta suhtus Heldide kadumisse nii, nagu oleksid nad tõesti kuhugi sõitnud, kuhu

temagi varsti läheb; aeg-ajalt oli ema ette sõitnud, kui nad suvitama läksid, oli Balatoni ääres elamise valmis seadnud. «Nad ootavad,» ütles Henriett endale ja arutas mõttes tundide kaupa, kus ja kuidas ta nendega uuesti kohtub.

Imelikul kombel hakkas ta nutma alles kolmanda surma ajal. See oli tema kõige tähtsusetum surm, see ei muutnud asja, see ei öelnud talle ka midagi uut, ja ikkagi mõjus see niimoodi, võib-olla sellepärast, et see oli kahest eelmisest naiivsem ja just oma naiivsuse tõttu brutaalne. Major oli talle seletanud, kuidas proua Temes märku annab ja mida ta sel või teisel puhul peab tegema; kui ta kellahelinast märkab, et proua Temes avab kellelegi ukse ja räägib pärast seda aias purskkaevu juures peatudes valju häälega toiduainete hankimise raskustest, siis jooksku ta majoriproua toast pööningule, sest see, kes tuli, tunneb ehk huvi mõne toa vastu, posti aegluse üle kaebamine või õhuhäire tähendab söekeldri söehunnikute tagust peidupaika, kui aga proua Temes seletab midagi apteegist või haigusest, siis tuleb tal kaduda aeda heki taha, mis on olnud juba nii kaua lõikamata, et näeb välja nagu põõsastik, ja sealt tuleb tal hiilida oma endise aiaga ühise kõrge tarani. Bálint on siin ja ka Heldide krunti Elekeside krundist lahutavas taras lahti kangutanud nii mitu lauda, et Henriett läbi mahub, ühesõnaga kui proua Temes räägib apteegist või haigusest, tuleb tal heki tagant, mis on kõigis kolmes aias ühtemoodi tihe ja kõrge, Bíróde juurest oma endise aia kaudu Elekeside keldrisse minna.

Ta oli majori pool olnud vahest nädala, kui helistati, ja proua Temes seisatas ühe tundmatu naise ja mehega purskkaevu juures. Ta nägi neid kardina tagant hästi, kuulis ka nende juttu, nad otsisid tube pommitamisel peavarjuta jäänuile. Proua Temes viitas paari sõnaga

toiduainete hankimise raskustele, teatas seejärel, et majori maja on kõigist kohustustest vabastatud, mees ja naine ütlesid aga, et nad kirjutaksid tubade arvu siiski üles, sest äkki tuleb kunagi, sundolukorras, siia siiski keegi majutada. Henriett jooksis majoriproua toast, kus ta elas, mööda puutreppi üles, ja hakkas juba minema pööningul tema jaoks määratud peidupaika vanade laevakohvrite taga, kui jäi äkki seisma. Jäi seisma ja unustas ära kõik, mis tal oli kästud teha, sest pööninguaknast ta nägi nende aeda. Ta nägi ülalt hästi tagumist, aiapoolset ust, kurgipurki trepil, tema silme ees rohetasid pooleks lõigatud kurgid, nende peal veel leivaviil, nii nagu ema tol päeval oli jätnud. Tagapool, kahe plaatani vahel, kõikus tuules kiik. Aed oli tühi, kastmata peenrad kuivad. Ta seisis ja nuttis nii, et kartis, et seda on alla kuulda, püüdis hirmuga endast võitu saada, aga pisarad aina voolasid äratundmisest, et kurgid ja kastekann ja kiik olid teinud tema jaoks äkki reaalseks selle, mis oli juhtunud, et pole enam kodu, pole korterit, pole kedagi, isegi ta nimi pole tema oma,— kui küsitakse, kes ta on, siis ta nimi on Mária Kis, kelle isa on Antal Kis ja ema Nóra Müller. Tol korral, kui ta kuulis Bálinti kihlusest, kui ta mõistis, et ilmselt ei näe ta enam kunagi ei isa ega ema, oli see olnud liiga brutaalne tunne, see ei saanud pisarais väljenduda. Nüüd, oma kolmanda surma hetkel mõistis ta asjade jõudu ja nende kokkuvõtvat tähendust.

Sel päeval, kui see hetk kätte jõudis, polnud Bálintit, ta oli lubanud alles ööseks haiglast koju tulla. Major oli öelnud proua Temesile, et ta peab elama täpselt nii nagu alati, tehku kõik oma käigud, mida ta oli teinud normaalsetes tingimustes, ja proua Temes läkski toidukaarte ära tooma. Henriett püüdis lugeda ja kuulas raadiot. Proua Temes tuli alles tüki aja pärast ja oli tujust ära, ta toimetas tükk aega tummalt, Henriett juba tun-

dis ta harjumusi, kui proua Temes rahmeldas korteris sõnatult, siis ta oli närviline, millegi pärast ärritatud. Henriett nägi, et ta püüdis Bálintile helistada, sai haigla ka kätte, aga Bálintit mitte. Ta katsetas kolm korda, Henriett kuulis seda hästi, ehkki ta kuulis samal ajal ka midagi muud, pealegi lähedalt, mingit müra, kolinat, mütsumist, nagu loobitaks kuskil mingeid suuri asju maha. Lõpuks tuli proua Temes tema juurde ja rääkis, mida ta oli näinud, kui ta oli läinud kaartide järele. Sõjavägi või mis oli ilmselt Heldide maja oma käsutusse saanud ja nüüd viiakse mööblit ära, visatakse kõik aeda, ta oli valvurilt, kes väravas seisab, küsinud, mis plaanid neil selle majaga on, see oli vastanud, et siia tuleb sidumispunkt, ajutine haigla, linn on pommitamise tõttu hooldamata haavatuid täis.

Tummalt vaatas Henriett talle otsa. Ta imestas, et tunneb teda kuuendast eluaastast peale, ja sedavõrd ei oska tema peaga mõtelda, et nad sedavõrd reageerivad kõigele isemoodi. Hästi, ta saab aru, et nüüd tuleb midagi muud välja mõtelda selleks puhuks, kui tal tuleb majast põgeneda; kui Heldide maja tehakse sidumispunktiks, siis ei saa ta ilmselt edaspidi tõsisema ohu korral läbi oma aia Elekeside juurde minna. Aga kas pole see ükskõik? Küll Bálint ütleb, mida teha, ta lubas ju nagunii, et ei jäta Henrietti kauaks siia majja. Proua Temes murdis pead, kas see tüdruk ei saa aru, mis on juhtunud, või on tal juba kõik niivõrd ükskõik, et teda ei huvita enam miski. Viigu Bálint ta siit ära juba täna öösel, — kui ta mõne pommi või mürsu puhul on siiski sunnitud majast välja minema, siis kukub sisse ka veel rindel olev major. Katalini tänavas tunnevad Henrietti kõik.

Henriett läks toast välja. Kui ta puutrepini jõudis, võttis ta kingad jalast, et proua Temes ei kuuleks, kuhu ta läheb, hiilis üles pööningule, kus ta sel päeval kord

juba oli käinud, ja vaatas alla. All sõelusid sõdurid, ja kogu nende mööbel oli aias, rooside keskele pillutud, voodid, lauad, kapid, toolid, üksteise otsas, parajasti sorteeriti sahtlite sisu, raamatuid, pesu. Henriett nägi ka oma riideid, koolikotti, tema elu kõik tähised olid aias tema ette laiali laotatud. Ühes tugitoolis vedelesid Heldi valged kitlid, isa arstiriistade kappi ta ei näinud, ilmselt oli kabinet selliseks jäänud, nagu ta oli.

Ta seisis liikumatult, vaatas oma mineviku osiseid, mõtles sellele, et kõigil neil on oma ajalugu, ja see, kes seal asjade keskel tuhnib, ei tea midagi, asjad võõrale ei vasta. Sõdurid töötasid kiiresti, peaaegu professionaalselt, keegi ei pistnud midagi taskusse, kõik asjad liigitati kuuluvuse järgi, tool tooli kõrvale, pilt pildi juurde, väiksemad esemed korvi, voodipesu, ihupesu jälle omaette hunnikusse. Henriett mõtles lõhnadele, patjade heale lõhnale, kitlite tärgeldamis- ja puhta pesu lõhnale, ja käterättidele, käterättide puudutusele. Kõik lagunes, jagunes koostisosadeks, maja pudenes ta silma all tükkideks, aga keset neid tükke, ainult selle jaoks äratuntavalt, kes seal kunagi oli elanud, oli olemas kõik, mis kunagi oli juhtunud, ja kõik, kes seal olid elanud. Proua Temes ei otsinud Henrietti, ta arvas, et tüdruk loeb, ja keetis õhtuks süüa, Henriett jäi nii kauaks üles, kui all tööga valmis saadi ja sõdurid ära läksid. Selleks ajaks oli juba pime; kui ta kööki õhtust sööma läks, põles all juba elekter. Nad sõid parajasti kompotti, kui kuulsid uksekella, helistati kaks korda, see oli perekondlik märguanne, mõni proua Temesi sugulane.

«Mine oma tuppa!» ütles proua Temes. «Võta oma kompotitaldrik kaasa. Tee kiiresti!»

Ta läks kuulekalt, loksutas puutrepil kompotti maha. Käänakul, enne kui ta oleks majoriproua tuppa astunud, ta jäi seisma, et kuulata, kes tuli. See oli proua Temesi

onutütar, alati kauaks jääv lobisev külaline, Henriett tundis tedagi sellest ajast peale, kui ta Katalini tänavas elas. Ta pani taldriku trepikäänul konsoollauale, läks edasi, uuesti pööningule, aga sealt ei olnud nüüd enam suurt midagi näha, ehkki kuu oli taevas.

«Lõhnad,» mõtles Henriett. «Patjade vahel, kitlitel, riietel. Ainus mälestus Lajos Heldist ja Anna Nagyist.» Vaevu tajutav kühm kanapeel, kus nad alati olid isaga koos teineteise kõrval lugenud, üleshargnenud froteerätid, ta langetab pea, märjad juuksed vajuvad ette, ema hõõrub neid, et juuksed kiiremini kuivaksid, hõõrub, naerab. Ta oli surnud, aga surnunagi soovis ta veel kord näha paika, kus ta kunagi oli elanud. Ta jooksis puutrepist alla ja läks läbi tagaukse aeda.

Majori maja oli täiesti pime, rulood püüdsid kinni iga valguskiire. Ta teadis, et ei proua Temes ega tema onutütar ei näe, kui ta jookseb mööda kruusast teerada kalaga purskkaevuni ja sealt hekini. Taevas kummus kuuvalgusest kumavana ta kohal, puude ja heki pitsmuster joonistus selgesti välja. Ta jõudis hekini, vupsas selle taha, lippas tarani, leidis üles lahtikangutatud lauad. Lükkas need kõrvale, puges august läbi, ja kui oli juba oma aias, oma lillede uimastavas lõhnas, oma puude varjus, kükitas maha ja pani käed näo ette.

Lõhnad. Veel üks kord, viimast korda, ja siis mitte iial enam niimoodi, ainult oma sisimas, nagu inimene näeb und. Ta hakkas minema, jõudis mööbliesemeteni, ka selle hunnikuni, mida ta oli otsinud, kitliteni, ta leidis ka padjad ja käterätivirna üles. Ta laskus asjade ette põlvili, surus oma näo vastu käterätte ja hingas sügavalt sisse, nagu lämbudes.

Kui ta lõpuks põlvitamast püsti tõusis, komistas ta jalapingi otsa, millel ta kunagi nii tihti oli istunud ja millel olid teine teisel pool oja lambur ja lamburneiu; lamburneiul käes lindiga kepp ja savikann, lambur

tervitab teda kübaraga. Ümberläinud jalapink kolksatas, müra oli vali.

Selle peale välgatas kangi alt valgus, välgatas ainult hetkeks ja kustus kohe, see oli sinine valgus, varrega taskulambi sinine valgus. Hüüe, mis sellele järgnes, oli pikk, selge ja ühemõtteline. Henriett isegi mitte niivõrd ei ehmunud, kui üllatus, hüppas püsti ja hakkas vasakpoolse tara poole jooksma. Sõduri hüüe kõlas veel kord, Henriett kuulis, et ta jookseb kangi alt välja, ja mõtles täiesti kohatult, kui hea see on, et sellesse mahajäetud majja on pandud valvur, vähemalt vargad ei vii siit midagi minema. Maja peab alati valvama.

Ta jõudis hekini. Ikka veel kartis ta vähem, kui oleks võinud arvata. Nüüd Elekeside juurde, Irén oli talle alati lahtiolevas keldris koha valmis seadnud. Sõdur vaatab, otsib ja võib mõtelda, et kuhu ta küll kadus. Sinine valgus välgatas uuesti, aga ei tabanud teda, sõdur seisis juba aias. Henriett oli nüüd tara juures ja surus neid kahte lauda, mis Bálint tema jaoks Elekeside poole lahti oli kangutanud. Siis jäi tal süda seisma. Lauad ei liikunud, need olid teiselt poolt naeltega kinni löödud.

Ja kui ta, unustades, et peab kogu aeg heki taga liikuma, arutult aeda tormas, et jõuda Bíróde tarani, kust kaudu ta siia oli tulnud, siis ta juba teadis, et oli eksinud, sest ta polnud surnud ei esimesel, teisel ega kolmandal korral, ta teadis, et elab ja ka tahab elada. Ja selleks ajaks, kui ta seda mõistis, oli ta juba surnud. Teda tulistati kuuvalguses, rambipalavikus, halvasti sihtides kaks korda, aga tabati juba esimese kuuliga.

Ma olen juba rääkinud, millised me olime, ja sellest te võite aru saada, miks Bálint ja major ütlesid ainult minule, kus Henriett on, ja miks jäid meil kõik seda uskuma, mida major ja Bálint tahtsid neid uskuma panna, et Henriett läks oma vanematele järele ja lahkus koos nendega linnast. Ema ei olnud võimeline midagi saladuses pidama, ta oli selleks nii võimetu, et me peitsime oma jõulukingitused alati Heldide juurde, sest ema, niipea kui ta aimas, et me oleme talle midagi ostnud, hakkas oma sünnipärast laiskust unustades kohe otsima, ta oli suuteline kõik pahupidi pöörama, et aga jalamaid näha, mida me talle kingime, ja rikkus sellega meie jõuluõhtud ära. Blankaga oli teine lugu, Blanka kartis. Ta kartis nii hirmsasti sõda ja seda, et keegi võib talle midagi teha, et me ei julgenud riskeerida, et ta midagigi teaks, Blanka armastas küll Henrietti, nagu oleks see tema lihane õde, aga keegi ei võinud kindel olla, et kui teda pinnitakse või ähvardatakse, et ta siis nutma ei hakka ja lihtsalt sellepärast, et teda rahule jäetaks ja ei piinataks, ei ütle, kuidas lugu on, nagu alati hetk hiljem mõistes, et see, mida ta tegi, maksis kellelegi elu. Isa ei saanud samuti millessegi pühendada. Sellest ta sai aru, et Heldide suhtes tuleks teha erand, ta leidis olevat õige ja loomuliku ka selle, et major nende huvides nii palju püüab ära teha, aga see, et ei tohi kedagi ära peita, sest vastav korraldus keelab seda, ja et seaduste, isegi ilmselt ebamoraalsete seaduste kirjatäht kohustab, kuna need on ikkagi seadused, see oli temasse nii sügavasti juurdunud nagu luud lihasse.

Isa jälgis neil aegadel õudusega, mis sünnib, ja ei kristlasena ega sellise tegevusala esindajana, kes õpetab ühiskonnaliikmetele moraali, ei suutnud ta fašismi ideedemaailma omaks võtta, kuid see, et võimule, ülemustele tuleb igal juhul kuuletuda, see jäi talle kohustuseks, olgugi kibedaks kohustuseks. Selleks, et isa jäigad normid puruneksid kildudeks, oli vaja Heldide surma ja Henrietti hukkumist, isa ei suuda praegugi veel endale andeks anda, et see toimus alles siis, kui tal polnud enam võimalust kedagi aidata.

Meie kihluspäeva õhtul tuli Bálint meile tagasi. Seda pidasid kõik loomulikuks, sest ükskõik kui kurb see päev ka poleks olnud, et Heldi-onu teened meie sõpru enam ei kaitsnud ja et nad pidid oma kodust teatavaks ajaks ära minema mingisse koonduslaagrisse — nagu isa teadis, uskus ja tõele vastavaks pidas —, siiski me panime sel õhtul oma kihlasõrmused sõrme. Me läksime aeda, seekord ilma Blankata, Bálint valis välja akendest kõige kaugemale jääva pingi ja sosistas seal, mida ta mulle usaldada tahtis: Henriett on neil, jääbki neile, seni kui õnnestub talle kuskil koht leida. Major läheb homme rindele tagasi, proua Temesit võib usaldada, nende maja, ohvitseri maja ilmselt ei tülitata, Henriett võib seal rahulikult peidus olla. Kui ta saab, tuleb ta ehk hiljem kiirabiautoga Henriettile järele, viib ta haiglasse ja paneb ta palatisse kui Mária Kisi; kui Heldid ei oleks läinud täna nii vara kodunt minema ja oleksid ära oodanud isa, kes muidugi ei käinud komandantuuris, vaid hoopis võltsitud dokumente toomas, ja kui nad ei oleks sattunud sellesse õnnetusse ametiasutusse, kust kõik kohalolijad ära viidi, siis oleks õnnestunud neidki päästa. Ta ütles, et läheb öösel Heldide majja, kangutab tarast nii nende poole kui ka meie poole paar lauda lahti, et kui mingil põhjusel juhuslikult ka nende maja läbi otsitakse või kui maja tabab pomm, siis saab

Henriett läbi aedade meie juurde joosta ja meie keldrisse peitu pugeda. Seadku ma Henrietti jaoks korda keldri tagumine ruum, kus iial keegi ei käi ja mida me oma lapsepõlvemängudest nii hästi tunneme, ja ärgu ma nii kaua, kui ta Henrietti kuhugi mujale pole viinud, ülikoolis käigu, istugu alati kodus ja oodaku, äkki tuleb mul teda aidata, ja seda kõike pealegi veel nii, et meie perekonnaliikmed midagi ei märkaks.

Ta rääkis selgesti, aeglaselt. See, mis ta ütles, ei olnud mingi peigmehesosin, vaid käsk. Ma kuulasin teda, aga mu mõtted jooksid samal ajal oma rada, tiirlesid selle ümber, et mulle ei saa siis niigi palju osaks, see üksainus õhtu, kogu see päev tervikuna, juba jälle on jutt Henriettist, tema päästmisest, ja et Bálint isegi ei suudle mind. Et ta on minusse armunud, seda ma teadsin juba aastaid, ja ikkagi ma tundsin, et praegu purunes midagi meie vahekorras, ja vihastasin samal ajal enda peale, miks ma olen nii alatu, et mu mõtted selle ümber tiirlevad, kui Heldid on ära viidud ja jutt on Henrietti elust, miks ma küll olen kade, et Bálint on ta oma hoole alla võtnud. «Ta armastab ju mind,» lohutasin ma ennast, ja hiljem me ka suudlesime, aga midagi jäi nagu puudu, sest meie selja taga olid Heldide varjud ja ma mõtlesin sellele, et Henriett hakkab nüüd elama majori majas koos Bálintiga, proua Temes elab hoopis teises maja otsas, ülal korrusel on vaid Bálint ja Henriett, ja et mis seal juhtub. Ei midagi. Ma tundsin, et ei midagi, ma olin neis mõlemas kindel, nad mõlemad armastasid mind. Aga nüüd ma juba tean, et ma panin Henriettile kõige enam pahaks seda, et ta oli suutnud Bálintis äratada midagi sellist, mida mina iial ei suutnud, midagi, mis oli sõltumatu ihast ja armastusest.

Minu mõrsjaöö oli küllalt ärev, ma ei suutnud maha rahuneda. Blanka vesistas natuke ja jäi siis magama,

mina ei heitnud tükil ajal isegi mitte pikali, nõjatusin aknalauale ja vaatasin välja aeda nagu hommikul. Ma mõtlesin sellele, et Henriett magab Bálintiga ühe katuse all enne kui mina.

Major — ma ei kutsunud teda iialgi isaks, selleks polnud mul võimalustki, ta langes ju paar nädalat pärast meie kihlust — sõitis järgmisel päeval minema, Bálint oli peaaegu hommikust õhtuni haiglas. Mina, nagu ma olin lubanud, loengutel ei käinud, valetasin isale, et mul pole loenguid, et õhurünnakute tõttu õppetöö seisab. Blanka tuupis küpsuseksamiteks, päevad möödusid aeglaselt. Henrietti ma nägin üksainus kord, ja siis ka niiviisi, et tema sellest ei teadnud.

Sel päeval seadis vihmale, õhtu oli iseäranis sume, pilved katsid kuu kinni. Ma läksin pärast õhtusööki aeda, lükkasin kõrvale need teatud lahtikangutatud lauad ja pugesin Heldide mahajäetud majja. Ma ei tundnud hirmu, ainult kurbust, vaikuses ja pimeduses polnud Heldide maja mulle reaalsem kui kunagi tunduvalt hiljem turismimatkal Pompei. Ja kui siis mingi vaim, ingel, keegi, kes peab ju ometi inimest tema teel saatma ja talle häid või halbu mõtteid sisendama, *hea* vaim oleks sosistanud mulle kõrva, et mine kohe koju, ja ehkki see on keelatud, räägi siiski oma isaga, sest su isa on aus inimene, olgugi et tema tahet halvab selline harjumatu kogemus, et seadus, millega ta oma elu ja päevad on sidunud, on seadusetu, ütle talle, et major ja Bálint peitsid Henrietti ära, siis oleks praegu kõik võibolla teisiti, on isegi võimalik, et me elaksime Bálintiga paremini, kui me elame, sest nüüd ma juba tean, et meie kõigi jaoks olenes kõik Henrietti surmast. Aga minu selja taga seisis halb vaim ja sundis mind, et ma läheksin majori aeda ja vaataksin, mis seal sünnib, sest sellest saab minu kodu, kui me abiellume, ja mitte Henrietti kodu, ja Bálint peaks juba ammu minu juures olema, aga

ta pole ilmunud, ehkki kui ma haiglasse helistasin, siis öeldi, et ta on ammu koju läinud.

Ma lükkasin kõrvale lauad ka Bíróde taras, need nihkusid eest ja ma olingi heki taga. Proua Temes oli siin vist kastnud: heki taga oli maa märg ning pehme. Ja esimene, mida ma nägin, oli Bálint, ta istus kaevu kiviraketisel peaaegu pimeduses ja Henriett istus tema kõrval. Ma jäin seisma ja ootasin. Ma ei tea, mida ma tahtsin. Inimene ei tea alati, mida tahab.

Õhtu oli nii pehme, et tundus, nagu võiks õhku, tuult ja varjusid pihku haarata. Majast ei olnud midagi suurt näha, mõnikord ma näen nendest täiesti mustadest, pimendatud aegadest und, näen unes kõiki neid nähtamatuid aknaid, ja nutan aeg-ajalt. Sellisel puhul äratab Bálint mind üles, raputab mind õlast. Ta ei küsi kunagi, miks ma nutan, ja mina ei ütle ka kunagi. Milleks?

Nad rääkisid vaikselt, aga ma kuulsin siiski nende hääli. Proua Temesit polnud nende juures, ma teadsin, kus ta on, sest ma kuulsin ta laulmist: ta laulis köögis, ruloo taga. Hetkeks ma imestasin jälle selle üle, et proua Temesile saab Henrietti usaldada, minu kodustele mitte, aga valu tegi see alles hiljem.

Nende varjud sulasid kokku, nagu oleksid nad üksainus keha. Bálint rääkis, jälle kutsus ta Henrietti nii, nagu me kunagi ammu, nagu väikesest peast hüüdsime teda, kui tahtsime teda narrida, ma ei tea, miks see talle ei meeldinud, kui me ütlesime: «Henrik.» Nüüd nimetas Bálint teda jälle Henrikuks, ja ma tundsin, et nüüd pole Henriett sellepärast vihane, see teeb talle pigem nalja, ta võtab seda nagu hellitusnime. Kui Kinga sündis ja ma olin veel värske ema, mõneks ajaks maailmast ja kõigist elusolenditest sõltumatu ning õnnelik, siis rääkisin ma oma rinnalapsest tütrega niimoodi, sellise häälega nagu Bálint tookord Henriettiga. On selline kõne, mille sõnades on täis- ja kaashäälikuid ainult kombe

pärast ja mis on tunnetest nii raske, et sel pole vaja mõttekas olla.

«Henrik,» kostis hämarusest, «rumal Henrik paneb selga oma ilusa sinise kleidi, ja siis me võtame ta kaasa ja näitame talle kõike, läheme temaga Salzburgi, kuulame Mozartit, ja rumal Henrik istub seal esimeses reas ja plaksutab, ja siis läheb rumal Henrik Pariisi, vaatab pilte ja skulptuure, ja rumal Henrik läheb igale poole, rumalal Henrikul on siis ilus valge kübar ja lakk-kingad, ja kindad seotakse talle kaela, sest rumal Henrik on veel väike ja kaotab kõik ära, ja kui ta kindad ära kaotab, siis ei lasta teda Roomas paavsti juurde, kes aga ootab rumalat Henrikut oi kui väga ja ütleb talle kohe, nagu teda näeb: «Preili, kui ma võiksin abielluda . . .»»

Ma ei saanud aru, mida Henriett selle peale vastas, ma kuulsin vaid seda, et ta hakkas naerma, ja ei tundnud enam mingit uudishimu. Minuga ei olnud Bálint kunagi niiviisi rääkinud, mind ta ainult suudles või silitas mu rindu. Selle hetkeni, kus ma kuulsin neid purskkaevu juures, ei teadnud ma, et sellest, mis Bálint mulle annab, on mulle vähe ja et ma tahan ka seda, mida saab temalt Henriett. Ma läksin läbi Heldide aia tagasi koju, seal mind juba otsiti, ma pomisesin neile midagi, istusin elutuppa ja ootasin, millal ta lõpuks meile tuleb ja mida ta ütleb. Ta tuli kell üheksa, ma mõtlesin, et rumal Henrik on nüüd ilmselt söödetud, nüüd nad võib-olla mängivad proua Temesiga doominot, et rumala Henriku meelt lahutada. Ma jooksin vastu, me suudlesime esikus. Ma nii palvetasin, et ta ei valetaks, öelgu, et tuli kodunt, alustagu sellega, et Irén, ma ei tahtnud Henrietti täna kuidagi üksi jätta, ma lohutasin teda vaesekest natuke aias. Ta vaatas mulle otsa, nagu vaagiks, nagu püüaks otsustada, kui kõrgelt mind hinnata, suudles mind siis uuesti ja ütles, et tal oli haiglas

raske juhtum, ta istus siiamaani haige juures, praegu alles jõudis koju. Ma noogutasin mõistvalt. Ta sõi õhtust koos meiega, ma vaatasin, kui näljane ta oli, ja mõtlesin, et küllap ta annab oma toidu rumalale Henrikule, Henrikut pole ju lõppude lõpuks ametlikult olemas, Mária Kisil puuduvad toidukaardid.

Saage jumala pärast õigesti aru: ma armastasin Henrietti, ja veel: ma tahaksin, et ta elaks. Elagu tuhat aastat ja tasugu elu talle kõige eest, vanemate eest, ilgete korralduste eest, selle nimetu miski eest, mille tõttu Bálint mulle täna valetas ja temaga seal suud maigutava kalaga purskkaevu juures istus ja talle lubas, et viib ta Salzburgi ja et paavst temasse armub. Aga saage aru ka sellest, et mu mõtete taga oli veel teinegi mõtete rida, nende mõtete jada, mis elasid minus nii sügaval, et ma ei näinud endas nii alla põhja, ja mis ka ise teadsid, et on parem, kui nad jäävadki väljendamata, kui nad ei jõuagi iial mu teadvusse. Aga nad olid seal, panid kõike tähele ja ootasid.

Sel päeval, kui Heldide maja tühjaks tehti ja üks sõjaväeasutus selle endale sidumispunktiks võttis, sai Blanka minu käest kohutava sauna. Ta oli jälle midagi minu asjadest kandnud ja ära lõhkunud, ja see pinge, mida ma tundsin Henrietti ja Bálinti vahekorra pärast, häbi, et ma ei suuda olla mõistvam, et ma kadestan seda õnnetut last, keda ma pealegi veel armastan, nende paari inimliku sõna pärast, mida ta Bálintilt kuuleb, pääses nüüd valla. Sukki sai ainult kaartidega, Blanka oli läinud eelmisel päeval lõpupilti tegema, ta oli tahtnud ilus olla, ja nii oligi ta siis pannud jalga minu parimad sukad, mida ma olin kandnud esimest korda oma kihluspäeval, «minu tagantjärele loaga», nagu ta luksus, «sest temal ei olnud ainustki tervet paari», trammis oli talle aga jala peale astutud ja ta tõi sukad tagasi suure auguga. Ma nägin seda alles hommikul, kui ma

tahtsin nad jalga panna, sest muidugi ei julgenud ta neid mulle näidata.

Inimene läheb endast välja alati mõttetute asjade pärast, sest on ju selge, et ma ei nutnud mitte oma sukki nii kibedasti taga, et isa kohkunult vaatama jooksis, mis mul viga on. Blanka vahtis mind tummalt, ta huuled hakkasid värisema ja silmad läksid äkitselt suureks; kui ta kartis, siis läksid ta silmad alati suureks. Ta pakkus mulle oma väikest rahakotti, milles vaevalt midagi oli, aga see vähene oli ka kogu tema varandus, pakkus mulle, et võtku ma karistuseks ära tema viimased fillerid; ta oli nii patukahetseja näoga, üsna rahunenud, kui ütlesin talle, et võtku ta end kokku, ma ei talu enam seda korralagedust ja räpasust, mis tema ning ema tõttu meie majas valitseb, Róza läks ära, kõike teeme mina ja isa, ema ma ei või kamandada, aga kui tema tahab minuga rahus elada, siis ärgu mind enam ärritagu. Ta on nii räpakas, et temaga on võimatu koos elada. Proovigu õppimise vahel kas või puhkuseks mõnikord natuke kraamida, ärgu jätku kõike minu teha, ja kui ta tahab, et ma unustaksin, mida ta mu sukkadega tegi, hoolitsegu selle eest, et ta ümber valitseks kord ja puhtus, vastik on vaadata, et ta tänagi oma pesu aeda laiali riputas nagu mõni mustlane ega häbenenud kahe põõsa vahele nööri tõmbamast ja sellele kombineesid laotamast, sest ei viitsinud pööningule minna. Koristagu need hilbud aiast, muidu ma ei tea, mis ma nendega teen. Ta kadus, midagi ütlemata.

Me sõime koos lõunat ja siis ta pidi minema ühe kooliõe juurde, kellega koos nad õppisid füüsikat, ja ta polnud veel koju tulnud, kui ka mina paariks tunniks ära läksin, see oli esimene ja ainus juhtum, kus ma Bálinti juhtnööride vastaselt kodunt pikemaks ajaks ära läksin; ma käisin õhukaitseõppustel ja ma oleksin karistada saanud, kui ma oleksin puudunud. Kui ma

tagasi jõudsin, kaeti kodus just õhtulauda, Blanka oli vaikne, ei julgenud minuga õieti rääkidagi. Ütles, et õhtusöögi oli tema teinud, see rõõmustas mind, sest ta keetis palju paremini kui ema. Ta vasak käsi oli kinni seotud, sellel oli kole, näotu side ümber, ta sirutas seda demonstratiivselt, et ma märkaksin, ja juba selle tõttu, et ta seda nii tahtis, ma ei küsinud, millega ta seda oli vigastanud. See oli igapäevane nähtus: kui ta süüa tegi, lõikas ta alati endale sõrme, kõrvetas end või kallas endale keeva vett peale.

Bálint isegi ei helistanud, ma proovisin teda haiglast kätte saada, öeldi, et ta on majas, aga et teda ei leita. Ma oleksin tahtnud temaga rääkida, et kas ta teab, mis Heldide majas toimus, ja oleksin tahtnud, et ta võimalikult kiiresti koju tuleks, et läbi rääkida, kuidas nüüd Henrietti varjamisega jääb. Hommikune torm oli siiski ka minus midagi lahendanud, mul oli häbi, et ma olin sukkade pärast sellist tsirkust teinud. Blanka koristas lauda, isa ütles mulle, et ma teda aitaksin, ma näen ju ise, milline käpard ta selle kinniseotud käega on.

Ta vaevles juba köögis, ma läksin sinna, võtsin talt töö üle. Ta hoidis oma lohmaka sidemega vasakut kätt vastu rindu, ta ei saanud korralikult pesta ega kuivatada. Siis tükkis mul juba naer peale, kui ma mõtlesin sellele, kui ehmunud näoga ta oli mulle oma rahakotti pakkunud, ja siis seisis õnneks mu selja taga hea ingel, kes sosistas mulle kõrvu vaguraid sõnu. Ma sirutasin talle oma põse, ta sai aru, et ma pole enam vihane, embas, suudles, kallistas mind, tõmbas siis tabureti välja ja istus, näost särades. Ta oli nii õnnelik, et mitte tema ei pea täna töötama, ehkki siis, kui ma õhutõrjeõppustel käisin, olid isegi küpsuseksamiteks valmistumise ajal kodused tööd pärast lõunat ja õhtul tema teha. Ta naeratas mulle, hellitas oma kätt, ja ta jutt juba voolas jälle, ta seletas, kui hea tüdruk ta oli olnud, kui

palju ta oli õppinud ja peale selle veel õhtuks süüa keetnud ja toad korda teinud, eks ole, milline puhtus valitseb kõikjal. Ja tal on ka üllatus, sest hommikul ma rääkisin temaga nii inetult ja süüdistasin teda, et ta hoiab tööst kõrvale ja on räpakas.

Blanka üllatused! Ma võtsin uue köögilapi, töötasin vaikides edasi. Blanka võttis oma sõrme ümbert sideme ära, näitas mulle oma kätt. Sellel oli kole, sügav haav, rebend, mitte selline, mida köögis võib saada.

«Aed on korras,» säras Blanka, «sa ei sallinud pesunööri, ma võtsin selle maha. Ma töötasin nagu ori kogu pärastlõuna, kui sa õhukaitses olid. Pügasin muru, korjasin heki tagant lillepotid kokku, pühkisin sealtki puhtaks. Nüüd on kõik jube korras.»

«Kulus ära,» ütlesin ma ja töötasin edasi.

«Ma lõin ka naelad sisse,» ütles ta ja näitas jälle oma kätt. «Selle ohver ma olengi. Aga ma lõin nad kõik sisse.»

«Mis naelad?» küsisin ma. See mind suurt ei huvitanud, ma pärisin seda rohkem viisakusest ja südametunnistuspiinadest, sai ta vaeseke ju hommikul nii võtta.

«Tagapool olid lauad lahti,» ütles Blanka ja vaatas mulle otsa nagu koer, kes ootab kiitust. «Ma lõin nad kõik kinni.»

Taldrik, mis mu käest maha kukkus, purunes ühel ajal hüüetega, millele järgnes kaks lasku.

Uksekella helina peale ta võpatas.
Ta tundis jälle seda meeleheidet, mida ta nii mitu korda oli pidanud üle elama, et kuidas ta ei saa kellelegi loota peale iseenda ja et millises üksinduses ta elab keset neljaliikmelist perekonda, ilma ühegi toeta. Kui midagi viga oli, siis ta ei saanud end kunagi nii lõdvaks lasta, nagu oleks tahtnud, alati oli neil halvas meeleolus oleva perekonnaliikme rolli jaoks mõni teine kandidaat, keda tuli hoolitada või lohutada. Selles mõttes ei olnud erand ka mitte Elekes, kes oli nii veendunud, et tema tegevusala moraalne alus on kõikumatu ja et õigus, olgu ka pärast kohutavaid katsumusi, pääseb ikkagi võidule, et ta varises kokku, kui argipäevad tema teooria ümber lükkasid, kui riigimehed äsjasõlmitud kokkuleppeid rikkusid, kui mõned kodanikud üleöö kõik õigused kaotasid või kui täiskasvanud mehed viskasid õrna häälega imikute haiglale fosforpomme. Heldide äraviimise järel ta suutis end veel ainult vaevu püsti hoida, ja kui tapeti Henriett, kelle ilmumist oma endisse kodusse ta ei osanud endale kuidagi seletada, siis libises tal pind lõplikult jalge alt. Irén nägi, et ta otsib rahustit, vaatab pikalt tabletti oma peos, ja ravim väriseb koos ta käega, justkui vappuks see tilluke sõõrjas nubul maavärinas.

Iréni teadvus reageeris Henrietti surmale nii, nagu oleks tal mõnd kehaosa külmutamisega tuimastatud; see mõte lõikas talle ihusse, aga ta tundis alles hiljem, kui valus see on. Blanka, kes käis pärast proua Temesi lahkumist tal kõikjal nutetud näoga kannul ja hakkas

ikka jälle seletama seda, mida ta nii väga soovis ära unustada, käsutas ta voodisse, õde lamaski nende ühises toas, pühkis silmi, nuuskas nina, mudis vasaku käega oma lapsepõlveaegset karu, mida ta ka suureks saades voodikapil hoidis. Irén oleks tahtnud olla üksinda, minna kas või vannituppa, et ei peaks välja tegema mitte kellestki teisest peale iseenda, aga Blanka palus või küsis talt pidevalt midagi. Oli üks hetk, kus ta tundis, et enam ta ei talu ja hakkab Blanka peale karjuma, karjub talle: «Vait, sina mõrtsukas!»

Emaga oli veel kõige vähem muret. Emast pigistasid erakordsed tingimused alati erakordseid saavutusi välja, nagu äsja kihluspäevalgi, kus ta pani ilusad kitsad kingad jalga, sõi ilusasti hommikust ja püüdis väärikalt käituda, — nüüd ta nuttis natuke, siis needis asjalikult, peaaegu ilma igasuguse ägeduseta, roppude sõnadega kõiki neid, kelle tõttu sellised asjad võivad toimuda, Elekes põgenes tema eest kahvatades, iiveldustundega võideldes oma tuppa, nende majas ei tohtinud iial isegi selliseid sõnu nagu «kurat» või «raisk» öelda, abikaasa obstsöönseid tegu- ja nimisõnu kuuldes, mida see jumal teab kust oli õppinud ja tänaseni meeles pidanud, hakkas Elekesil lausa füüsiliselt halb. Proua Elekes läks tavalisel ajal voodisse ja uinus ka magama, tema oli perekonnas ainus, kes jäi alati magama, ta puges ka siis voodisse, kui võis peaaegu kindel olla, et tuleb õhuhäire, loodus oli tema keha loonud pika ja magusa une tarvis, ja kui ta ikkagi ärkvele raputati, et teda varjendisse viia, siis sai ta nii vihaseks, et miks sõda mässib teda sellistesse arututesse seiklustesse, sunnib teda soojast voodist keldrisse minema, nii et tal ei tulnud suure pahameelega meeldegi hirmu tunda. Irén otsis tööd, koristas, pakkis mõttetult, ta ei mõtelnudki magamaminekule, tundus kujuteldamatu, et ta ka selle päeva lõpetaks samamoodi nagu ükskõik millise teise.

Elekes oli virge veel tükk aega pärast seda, kui ta oli rohtu võtnud, ta istus Cicero all, vaatas vanu vihikuid, ta oli Heldide tütart ühes algklassis õpetanud, tema kogus oli tallel ka Henrietti kunagisi klassitöid. Irén ei suutnud isegi vaadata, kuidas ta otsib vihikutest, millele oli ilusasti paber ümber pandud, vastust sellele, miks tuli Henriett kuueteistkümneaastasena maha lasta. Rahusti sai temast võitu lehitsemise ajal; kui uksekell helises, siis tukkus ta, kummuli kirjutuslaual, viltu vajunud pea all Henrietti vihikud.

Irén püüdis teda üles raputada, aga see ei õnnestunud. Isa vaatas talle küll otsa, aga sulges kohe silmad, ja magamistoast kostis ema norskamist. Blanka oli küll üleval, aga temaga ei oleks saanud arvestada isegi siis, kui ta oleks veel riides olnud, sestpeale kui oli sõda ja läbiotsimised, kartis ta kõike nii kohutavalt, niipea kui pimedaks läks, et püüdis iga kellahelina peale kohe peitu pugeda, totratesse kohtadesse, vannituppa, sahvrisse. Irén jooksis kangi alla, ootas, kuulas, enne kui oleks riivi eest ära tõmmanud. Tema palve oli vormitu, segane ja iseäralikul kombel mitte Jumalale, vaid Henriettile adresseeritud, temalt anus Irén, et see, kes seisab teispool väravat, ei oleks Bálint. Ükskõik kes, ainult mitte tema.

Kell tirises, muidu oli tänaval täielik vaikus, relvad ei kolksatanud, keegi ei pomisenud. Niisiis mitte läbiotsimine. See oli naiivne lootus, aga ta haaras sellestki kinni: kui mitte läbiotsimine, siis võib see olla ka mõni joodik. Või mõni jõmpsikas. Võib-olla ehmatamine, narrimine. Miks ei võiks leiduda kedagi, kellel on tuju naljatada tuhande üheksasaja neljakümne neljandal aastal?

Irén muidugi teadis, et see on tema. Mitte sellepärast, et ta ei võtnud näppu kellanupult, ja see kärsitus ning kannatamatus olid talle iseloomulikud, vaid

sellepärast, et see sobis tänase päevaga. Ta hüüdis, küsis, kes seal on, ja kui ta ei saanud vastust, avas lõpuks värava. Katalini tänav sinas. Bálint oli mundris; kui ta sisse astus, viskas ta sigareti käest.

Ta tuli arvatavasti kodunt, proua Temesi juurest, sest tema näkku oli kirjutatud, et ta teab, mis on juhtunud. Algul nad lihtsalt seisid nagu kaks näitlejat, kellel näitejuht on keelanud ette või taha astuda, nii lähestikku, et tundsid teineteise hingust, siis sulges Bálint värava ja tõmbas Iréni enda vastu. Tema puudutus ei olnud sel esimesel hetkel mehe puudutus. Lapsepõlves olid nad tihti niimoodi seisnud, kui üks neist oli kurb või külmetas ja teine tahtis lohutada või soojendada, nende kehad puutusid ka nüüd algul kokku nii, nagu poleks neil sugu, nad otsisid teineteise soojust ja kindlust, nagu aastaid tagasi, siis aga oleks kaks teineteise vastu liibujat nagu äkki teadvusele tulnud ja täheldanud, et lapsepõlv on möödas ja et ühest on saanud mees ja teisest noor naine, ja neid haaras metsik iha teineteise järele. Sel hetkel, kus nad mõlemad ei olnud täis mitte iseennast, mitte ka teineteist, vaid Henrietti ja surma, klammerdusid nad teineteisesse ja suudlesid, nagu toetaksid nad teineteist mingi sügaviku serval, ja klammerdusid ihasse, et ei peaks alla kukkuma. Irén mõistis hiljem, et siis, seal kangi all, nende suudluste vahel oleks ta pidanud kõik Bálintile ära rääkima, õhukaitsekursused, kinninaelutatud plangu, enda ja Blanka osa Henrietti surmas, ja siis oleks võib-olla kõik teistmoodi kujunenud. Aga ta ei julgenud suudki lahti teha, ta kartis. Ja pärast teadis ta ka juba seda, et tõtt tunnistada, kui ta oleks seda enda kohta teadnud, oleks julgust olnud vaid ühel: Blankal.

Nad läksid tuppa. Ei rääkinud, polnud millestki rääkida. Bálinti versiooni Henrietti hukkumise kohta teadis Irén proua Temesi rekonstruktsiooni järgi, kelle

arvates Henriett oli, ilmselt et oma kunagise koduga hüvasti jätta, lipsanud kõigile keeldudele ja lubadustele vaatamata Heldide krundile, ja sel päeval sinna seisma pandud valvur oli teda näinud ja oli lasknud ta maha, enne veel, kui ta oleks jõudnud Elekeside tarani. Bálint käis korteris edasi-tagasi, Irén tundis tema kombeid, ta armastas tubades ringi loivata. Nüüd jäi Irén teda aga vaatama, sest sel ööl ei liikunud Bálint neil sellise kindlusega nagu inimene, kes tunneb maja juba poisikesepõlvest saadik. Algul Irén ei tulnud selle peale, mis vahe on Bálinti tavalise ja tänase jalutamise vahel, ta ei saanud ainult temast aru, sest tavaliselt Bálint ei tõmmanud nende juures sahtleid lahti ja ei astunud iial kuhugi koputamata sisse. Nüüd lonkis ta ringi, vaatas Elekesi, kes sellest kõigest midagi ei tajunud, nipsas tema küünarnuki juurest paar viilikut maha, läks magamistuppa, kus oli pime ja kust kostis vaid proua Elekesi nohinat. Selles oli midagi ebainimlikku ja arusaamatut, kuidas ta ringi loivas. Ta läks ka tüdrukute tuppa, aga Blankat ta ei leidnud, ainult tema ülestehtud voodi, Irén ei teadnud ise ka, kuhu Blanka on pugenud, võib-olla kardina taha, võib-olla voodi alla, ja kui ta ka Bálinti ära on tundnud, ta ei julge välja tulla, ta häbeneb ennast talle niimoodi öösärgis näidata.

Ta ei teadnud, mida Bálint otsib, aga poiss otsis midagi. Irén oli pingul, õnnetu, väsinud, ta oleks tahtnud lõpuks välja puhata, ennast lõdvaks lasta, aga ta ei saanud, sest Bálint ei aidanud teda. Poiss vaatas sahvrisse, siis Irén mõtles, et võib-olla ta on näljane, ja küünitaski juba käe leiva järele, aga poiss raputas pead. Nurgas kapsatünni taga oli liiver, Bálint võttis selle kätte nagu mingi jalutuskepi ja läks sellega minema. Irén vahtis talle järele, kui ta läks, munder seljas, kaenla all tühi klaasliiver. Ja kui teine ikka veel ei tahtnud seda ringiloivamist lõpetada, astus talle

teele ette, aga Bálint lükkas ta eest ära, mitte nii nagu armunu, vaid peaaegu toorelt, nüüd ei olnud tema liigutustes ei õrnust ega iha. Ta läks, liiver käes, uuesti liikvele, lõpuks avas aiaukse ja jooksis õue. Irén järgnes talle, murdes pead, mida ta nüüd tahab. Ja kui ta nägi, et Bálint avab keldriukse, rahunes ta pisut. Tüdrukule meeldis varjendis, ta tundis end sügavale lossimäe alla kaljusse uuristatud seinte vahel turvalisena. Ta muidugi teadis, et nad võivad seal all kahekesi vestelda vaid mõne minuti, isa ei lubaks neil seal olla, mis sellest, et nad on kihlatud. Aga ta läks ikkagi koos poisiga alla.

Ta kõnetas poissi, Bálint pomises midagi arusaamatut, tõttas edasi, avas veinikeldri ukse, süütas seal tule, Irén pidi peaaegu jooksma, et talle järele jõuda, nii kiiresti läks ta piki keldrikoridore. Kui Irén talle lõpuks järele jõudis ja teda nägi, seekord selja tagant, tema mundris kuju, ja tajus esmakordselt, tuttavate näojooneteta, tema muutunud rühti, lühikeseks lõigatud, võõraid juukseid kuklas, siis tundis ta äkitselt, et see, kelle ta sisse oli lasknud, ei ole Bálint, vaid üks sõdur, ja et kuigi ta tunneb teda sündimisest saati ja tunneb kõiki siin majas, ka korterit ennast, igat mööblieset, avab ta siiski sahtleid, vaatab sahvrisse ja läheb ka alla keldrisse, kui tal on janu. Irén seisis tummalt ta selja taga ja vahtis, kuidas ta imeb liivri vaadist veini täis ja laseb veini Elekesi pidulikeks juhtudeks määratud kannu.

Ja siis ta hakkas teda kartma, nii nagu ta polnud enne ega ole ka pärast seda enam kedagi kartnud, sest lõpuks ta sai aru, mida ta iial polnud taibanud, mida ta oli olnud liiga uhke küsima ja mis oli Bálinti või majori meelest nii loomulik, et nad arvasid, et see ei vaja seletust, — et Henriett oli Bálinti laps, sest vahekorrad ei sõltu sellest, kes on kellest ja kui palju vanem, vaid

millestki muust, ja et see sõdur, kes nüüd nende majja oli tulnud ja teda kangi all nii kirglikult suudelnud, on täna öösel kõigeks võimeline, sest ta on oma lapsest ilma jäänud.

Bálint pöördus kannuga ringi. Ta vist nägi midagi tüdruku näos, sest ta naeratas. See oli halb naeratus, Irén pööras pilgu ära ja otsustas, et niipea kui nad tuppa tagasi lähevad, raputab ta Elekesi halastamatult üles. Kui ta nägi, et Bálint suundub varjendisse, süütab sealgi tule, paneb kannu lauale ja vaatab klaasi otsides ringi riiulil, mille just tema oli korda seadnud, kui nad varjendit sisustasid, siis mõtles ta, et jätab Bálinti siiapaika ja jookseb minema. Aga ta ei saanud ära joosta, Bálint haaras tal randmest kinni ja tõmbas ta enda kõrvale pingile. Valas endale, Irénile, andis tüdrukule klaasi kätte. Jõi oma veini ära, Irén mitte, Irén ainult istus ta kõrval, ja siis pööras Bálint talle selja ja puhkes nutma.

Varjendi oli sisustanud Elekes, kõikjal oli märgata tema hoolikat kätt, laual oli palveraamat, nurgas igasugused tööriistad, kirka, labidas, taskulambid, veekraani kõrval riiulil konservid, avamata küpsisekarp, punase risti kast, seinal krutsifiks, ja piki seinu kolm aset, madratsitega, patjadega. Nende ellujäämisse lootvate naiivsete rekvisiitide keskel purskus Bálintist lõpuks esile surmlik kurbus, ja nüüd ta ka juba rääkis, ainult et võimatu oli aru saada, mida, erutus moonutas ta häält, kõrvu hakkas ainult Henrietti nimi. Tüdruk imestas, et kui mitu korda oli see nimi alles paar päeva tagasi ta südant pitsitanud ja et kuidas ta võis olla selle lapse peale armukade. Siis nuttis juba ka tema, nad pidasid koos keldris Henrietti peiesid, ja lõpuks jõi Irén ära, mis Bálint talle oli valanud.

Nad polnud oma elus palju armastusest rääkinud, nii ammust ajast armastasid nad teineteist. Nende suh-

teid formuleerida või analüüsida oleks olnud niisama viljatu nagu hommikuti sedastada, et koidab; nende vanemad nägid, teadsid, mis nende vahel on, arvestasid nende tunnetega ja ütlesid varem välja kui nemad, millega see kiindumus lõpeb. Bálint ei ütelnud ka siis Irénile, et ta teda armastab, kui nad kokku leppisid, et abielluvad ja ei oota kihlumisega sõja lõpuni. Tema kättki palus Bálint nii, nagu ta oli harjunud teatama ükskõik mida, ta mainis kahe muu lause vahel: «Ma võtan sind ära, Irén.» Ja see avaldus, mida tüdruk oli aastaid oodanud, ei üllatanud teda isegi sedavõrd, et ta oleks olnud solvunud, miks Bálint ei sõnastanud seda lüürilisemalt, miks ta seda ei põhjendanud, mida ta teatas. Irén teadis, et ta teda armastab, seda oleks ülearune olnud välja ütelda.

Aga sel öösel ütles Bálint ometi: «Ma armastan sind, Irén.»

Tüdruk pani klaasi käest, ta imestas, kuidas saab nii palju magusust koguneda ühte nii kibedasse hetke ja kuidas ta võib nii häbitult õnnelik olla Henrietti surma ööl. Ta ei vastanud, ainult vaatas, kuidas teine joob, kui ahnelt. Bálint jõi harva, ja siis ka mitte palju, Irén teadis, miks ta seda nüüd teeb, et neelab peaaegu vastikustundega, nagu juuakse ravimit, — ta joob unustust, viieminutilist uima. Irén tõmbas oma pea ta näo juurest eemale, ta ei armastanud alkoholilõhna, aga ta ei tahtnud teda sel ööl manitseda või kamandada. Bálint haaras tal kaelast kinni, tõmbas ta enda ligi, suudles teda uuesti. Seda suudlust poleks enam vaja olnud, mitte ainult sellepärast, et see oli toores ja alkoholilõhnaline, vaid et see suu, mis selle andis, mõjus äkitselt võõrana. Irén tundis jälle seda, mida äsja; kui nad koos nutsid, oli ta juba peaaegu unustanud, et see siin tema kõrval pole Bálint, vaid üks tundmatu. Suurivaevu läks tal korda end vabastada, võttis tükk aega,

et see juba kord möödas oleks. Ka tema ise ei tundnud midagi muud, kui et saaksid nad juba kiiremini valmis, ja mingit ähmast pettumust, et Paliga oleks nagu parem olnud. Oli päikesepaisteline pärastlõuna, nii kolmveerand kolme paiku. Kui nad lõpetasid, keeras Bálint end kušetil küljeli ja hakkas seal paljalt ajalehte lugema.

Tuhat üheksasada viiskümmend kaks

Bálint langes Budapestis vangi, sealt ta viidi kaugele maale, koju ta jõudis päris viimaste seas, hoopiski mitte nii halvas seisundis kui enamik vange; ta oli ka vangilaagris üsna varsti haiglasse tööle saanud. Ma ei teadnud temast midagi, ükski tema läkitus meieni ei jõudnud, ehkki ta, nagu selgus, oli neid mitugi saatnud, ja siis, kui teised juba ammu kodus olid, temalt aga ei olnud mitme aasta jooksul ikka veel ühtki teadet, olid mu vanemad ja proua Temes veendunud, et ta ei ela enam. Tõsiselt ja veendunult ootasime teda tagasi ainult mina ja Blanka, aga Blanka lootis alati kõige paremat, ja mina olen võimetu teatavaks võtma, et elu võib mind ilma jätta millestki sellisest, mida ma nii väga igatsen. Vanemad võtsid loomulikuna, et ka tema kadus, oli ju Bíróde maja ise lakanud olemast, major oli langenud, pärast Bálinti vangisattumist hoone rekvireeriti, proua Temes sai Bálinti jaoks päästa vaid kaks kohvritäit asju, valetades, et need kuuluvad tema surnud mehele. Sõjajärgses segaduses, kui proua Temesilgi tuli majast välja kolida, oleks Bálintil raske olnud tõestada, kui ta olekski kodus olnud, missugune ohvitser tema isa oli, keda ta oli aidanud, missugune oli olnud tema osa paljude inimeste elus; majori sõbrad ja kaitsealused olid kõik järjest hukkunud, seda, mida ta ette valmistas, polnud tal aega lõpuni viia, kõrvalised ei teadnud temast muud, kui et ta suri rindel — isegi leinata ei sobinud eriti.

Bíróde maja likvideeriti, hoone said endale pommirünnakute ohvrid, mööbli viis ära ja jaotas laiali vas-

tav ametiasutus, proua Temes kolis meie juurde. Meil oli vaja veel üht elanikku, meie maja oli liiga suur, seaduse järgi polnud meil õigust nii suurele elamispinnale. Proua Temesi ülekolimine ei tähendanud muutust, õieti me ei märganudki, et meil elab võõras; ja muidugi, tegelikult proua Temes ju polnudki võõras.

Tema abi kulus meile ära, siis käis ka Blanka juba tööl Bálinti haigla kantseleis, kuhu ta oli majori protektsiooniga kohe pärast küpsuseksameid koha saanud, umbes pool aastat enne Bálinti vangilangemist. Blanka tundis end töökohal oodatust paremini, ja ehkki ta oli vilets masinakirjutaja ja jättis oma kaardid igale poole laiali ja kaotas neid ära, sai ta aeg-ajalt isegi preemiat, ja haigete omaksed kirjutasid haiglale, kui suur abi oli neil olnud Blanka paarist julgustavast sõnast ja tema alalisest optimismist, millega ta neile naeratas ja neid lohutas, et ärgu nad kartku, siin saavad alati kõik terveks.

Me teenisime kolmekesi raha, kuidagi tulime läbi. Kool, millest sai mu esimene töökoht, oli minu jaoks nii loomulik keskkond, nagu oleksin ma seal sündinud, isa oli õnnelik, kui selgus, et olen temalt pärinud aine kindla esitamise oskuse, et olen hea kasvataja, kui ma alguses maadlengi veel kogenematusest tingitud probleemidega. Nii nagu kalad end kohe vees kodus tunnevad olevat, nii tundsin mina end koolielus kodus olevat. Mul oli palju tööd, aga ma ei kaevanud, mulle see töö meeldis, ja oligi parem, sest mul jäi vähem aega mõtelda sellele, kus Bálint nüüd on, mida ta teeb ja kuidas meie elu siis kujuneb, kui ta koju tuleb.

Neljakümne üheksandal aastal, ühel hilisel õhtupoolikul, kui ma koolist koju tulin ja kiriku juurest Katalini tänavasse keerasin, nägin ma juba kaugelt, kuidas ta astub mööda tänavat. Tal oli mingi pakk kaasas, mitte nööri otsas, vaid kaenla all, ja ma tundsin ta ka

selja tagant ära. Ma tormasin talle järele ja sain ta kätte just siis, kui ta seisma jäi, üks naine oli ta kinni pidanud ja küsis temalt midagi, ilmselt päris oma mehe või poja järele. Ma lausa rebisin Bálinti ta kõrvalt minema, naine tuli meiega veel tükk maad kaasa, nagu ei saaks ta aru, et Bálint ei tea talle midagi ütelda ja et ka meil kahel on teineteisega midagi pistmist. Ta tuli, sikutas Bálintit käest, karjus midagi, ma ei mäleta, mida.

Me ei suudelnud teineteist, ainult läksime, ma klammerdusin tema vaba vasaku käe külge ja pigistasin seda, pisarad tilkumas. Tema nägu oli liikumatu, ehkki temagi rõõmustas, aga kuidagi jahedamalt kui mina. Ta suundus oma maja poole, tahtis mind endaga kaasa viia, ja esimene asi, mida ta minult peale tema nime kiljatamise ja mingi kogelemise kuulis, ei olnud mitte see, et tulid ikka tagasi, kuidas ma sind armastan, vaid hoopis selle asjaolu teatamine, et nende maja ei kuulu enam neile ja et ta hakkab nüüdsest peale meil elama. Siis me seisime juba nende värava taga, ta vaatas tükk aega sõnatult käepidet, pööras siis ringi ja tuli koos minuga meile.

Vastuvõtt, mis teda meil ootas, oli tõesti selline, et palavamat ta ei võinud soovidagi. Proua Temes, kes oli kange naine, arukas, tagasihoidlik, suudles ja embas teda nüüd võib-olla esimest korda sellest peale, kui Bálint oli täiskasvanu, ja isegi ema heameeleavaldused olid mingil määral pidurdatud, ta ei tormanud Bálinti kallale ei õudusjuttudega ega rumalate küsimustega. Seda, kui õnnelik isa oli, näitas tema vaikne kohmitsemine. Kõige kramplikum olin ehk mina, sest ka Bálint käitus minuga kõige kramplikumalt. Kui Blanka kinost koju tuli, katsus Bálint teda üles tõsta nagu vanasti, aga ta ei saanud tüdrukut maast lahti, ta ütles, et Blanka on raske nagu jahukott ja et ka tema lihased

pole enam endised. Mina olin tagasihoidlik, häbelik, vaoshoitud. Kui ma midagi väga tahtsin ja selle lõpuks kätte sain, siis kulus alati aega, enne kui ma suutsin jälle loomulikult käituda.

Tema olukord normaliseerus õige kiiresti, teda kontrolliti, siis läks ta tagasi haiglasse, ja elu jätkus. Hommikul me läksime tööle neljakesi, Bálint ja Blanka haiglasse, mina ja isa kooli. Kui me temalt vangilaagrimuljeid pinnisime, siis ta rääkis enamasti humoorikaid lugusid, kaebamist ei kuulnud ma temalt iial, aga endiseks ei muutunud ta ka kuude möödudes. Ta ei suudelnud mind peaaegu mitte iial, või kui, siis mu juukseid või nägu, mõnikord pigistas ta mu kätt või silitas mu õlgu, nagu piisaks sellest õrnast puudutusest seksuaalseks läheduseks. Minule sellest mõne aja pärast enam ei piisanud. Kui ma vabanesin rõhuvast tundest, et võib-olla ma ei näegi teda enam, ja olin üle saanud ka tema saabumise esimestest muljetest, nõudis mu keha, mis oli teda Henrietti surma ööl nii resoluutselt tagasi lükanud, enamat. Ma olin kahekümne viie aastane, ma olin kehalist armastust ainult ette kujutanud, ma polnud seda kogenud. Me elasime ühes korteris, kuulusime kokku ka ametlikult, ma ootasin, et kui ükskord juhuslikult kahekesi jääme, siis ta ikkagi läheneb mulle nagu tookord. Aga me elasime nagu õde ja vend. Suurema osa palgast andis ta kosti ja korteri eest isale, me võtsime selle ka vastu, sest meie palgast äraelamine ei kujutanud endast mitte väikest probleemi, ja kui poleks olnud proua Temesi geniaalset majapidamisoskust, siis oleksime söönud veelgi viletsamini. Ta elas koos meiega, meie keskel, meie juures, aga abielust ta ei rääkinud iial.

Minul oli kihlasõrmus alles, temal mitte. Alguses ma ei tahtnud, hiljem häbenesin, viimases otsas enam ei julgenud temaga sellest rääkida. Me arutasime seda asja

Blankaga, vanematega ja proua Temesiga, püüdsime koos selgusele jõuda, mis talle sisse on läinud. Isa leidis, et ei ole sobiv teise kallal urgitseda, ta keelas ka Blankal sellest juttu teha, lõpuks rääkis proua Temes Bálintiga. Pärast seda jutuajamist tuli proua Temes kohe meie juurde, Bálint aga läks kodunt välja, nagu tundes, et nüüd me hakkame kuuldut vaagima. Ta oli ütelnud, et ta olukord haiglas on üsna ebakindel, teda surutakse tagaplaanile, ei lasta talle sobivale tööle, minu elust aga on näha, et see läheb tõusuteed, mina seisan elus kuidagi kahel jalal, mind on omaks võetud. Ta ei tea, missuguseks ta saatus kujuneb, ta peab esialgu vaatama, kas tal isa pärast üldse lastaksegi elada. Tuleb oodata, ta ei ole praegu ei hingeliselt ega positsiooni poolest sellises olukorras, et jätkata sealt, kus meil pooleli jäi, ja kui mu vanematel on niimoodi piinlik või kui minul on mõni parem võimalus, siis andku ma talle hundipass, ta ei pane pahaks.

Ma ei vaadanud kellelegi otsa, ma vahtisin sülle, nagu üllataks see mind, et mul on käed ja põlved. Ema oli endast väljas, ta ristis Bálintit igasuguste nimedega, Blanka karjus, et Bálint on arg, isa ja proua Temes olid kõige rahulikumad. Isa oli mees, temal oli ehk rohkem aimu sellest, mida Bálint võis tunda, proua Temes astus kõhklemata Bálinti kaitseks välja. Tema jutu mõte oli see, et jätame Bálinti esialgu rahule, tal on raske iseloom, nagu majorilgi oli, tal on raske seedida, et teda võetakse meheks, ja mitte tema ei võta naist, ja et selle asemel, et Iréni majori majja viia, elab ta ise Elekeside juures. Õhtul, kui Bálint lõpuks koju tuli, läksin ma pärast sööki temaga aeda. Ma ütlesin, et ma tean juba, et proua Temes on meie asjadesse sekkunud, ja et nüüd oleks meilgi aeg oma vahekorrast rääkida. Mul pole sellega kiiret — mul oli hirmus kiire, aga ma olin liiga uhke, et seda öelda —, ma ootan, kui ta arvab, et

ta tahaks veel oodata, ja ärgu lasku end segada sellest, et ta meil elab, nii on väga hea.

Ta vaatas mulle otsa, pani oma käe mulle põlvedele. Kus oli nüüd see sõdur, see kunagine sõdur, kes oli mind sel varjendiööl nii valulise jõuga suudelnud ja asemele pikali tõmmanud? Ta puudutas mind nii, nagu oleksin ma laps, kes on talle lähedane ja kallis, mina aga värisesin ta puudutusest ja ootasin, et äkki ta siiski ütleb midagi, natuke rohkem kui proua Temesile, ta peaks ju tajuma, kui vilets ma tegelikult olen, kui alandatud, ja asjata seletab proua Temes, ma ei saa ikkagi aru, miks ta põikleb kõrvale, miks ma talle ei kõlba, kui ta juba kord on mu peigmees. Ma ootasin kõike, kui ta sõrmed mu põlvedel puhkasid, ka midagi sellist, et ta hakkab nagu tookord öösel Henrietti ka mind lohutama, et kui ta ennast kunagi oma töökohal praegusest kindlamana tunneb, siis viib ta mind Salzburgi või Rooma ja paavst on ka minu pärast kurb, et ta ei saa abielluda. Aga ta ei öelnud midagi, või õigemini ütles, ainult mitte midagi niisugust. Sellega, mida ta ütles, ta pigem kohutas mind, sest ta ütles: «Sina oled nii tugev ja igas asjas nii kindel, Irén.»

Isa oli mind niimoodi kasvatanud, et ma suudaksin igas olukorras end kokku võtta, et ma suudaksin oma jalgel seista, et ma ei karjuks nagu Blanka, ei kiljuks nagu ema. Bálint ei jätkanud seda lauset, aga ma teadsin juba, mis see oli, mida ta välja ei ütelnud, mille ta alla neelas: et tema, vastupidi, on nõrk ja ebakindel ja et teda imelikul kombel häirib see, mida mina pean oma kõige suuremaks vooruseks. Ja oma *sisimas* ma kuulsin ka seda, mida ma küll tõesti kuulda ei tahtnud, et sellises hingelises seisundis, milles tema elab, ilma Bíróde majata, ilma isata, tundes end haiglas ebakindlalt, sobiks talle keegi teine, kes teda paremini mõistaks — võib-olla just Henriett. Nemad kahekesi võik-

sid kõhelda, nemad kahekesi võiksid karta iseennast ja veel midagi, mida mina ei karda, sest mina ei tea, mis see on, ma isegi ei mõtle, et mind võiks miski ähvardada, ja nemad kahekesi võiksid mõlgutada mõtteid surma üle, üks, sest ta on näinud liiga palju surma ja on vangilaagris tundma õppinud midagi sellist, mida minule pole osaks saanud, Henriettile aga on, sest ka Henriett oli vang, olgugi et ainult lühikest aega ja majori majas.

Me istusime kahekesi vaikselt nagu õde ja vend, ja see oli esimene kord minu elus, kus ma hakkasin aimama, et surnud ei sure ja et kes on kord siin maailmas mingil kujul elanud, see on hävitamatu, ja tundsin ka seda, et kui Heldid ja major päriselt elaksid ja ka Henriett võiks meie kõrval seista, siis suudleks Bálint mind uuesti nagu tookord, ja ka seda, et Henriett ja Heldid ja major on Bálintist midagi ära viinud, mida minul ei õnnestu võib-olla iial tagasi anda, mitte sellepärast, et ma ei armastaks või ei püüaks küllaldaselt, vaid lihtsalt sellepärast, et ma ei saa, et see on võimatu.

Me istusime. Ma olin majoriprouat näinud ainult maalil, sellel pildil nõjatus poisikene Bálint tema vastu, toetus tema põlve najale. Nii istus ta nüüd ka minu kõrval, ja ma teadsin, et rohkem ma tema heaks teha ei saa, kui et luban, et ta korraks minu najale toetub, ja et rohkem ta ei tahagi. Ma armastasin teda ikka veel, aimates nii tema kui teiste kohta seda kõike, mis mulle just sel õhtul selgeks sai, aga ma tahtsin ikkagi tema naiseks saada, ehkki mul oli siis juba peast läbi käinud arusaamine, et ma ei saa võib-olla enam mitte kunagi, mitte iial päriselt tema naine olla, vaid ainult midagi niisugust, nagu Leonore oli Wilhelmile, oli ju Bálint oma Praha lahingus langenud, ja kui ma abiellungi temaga, siis saab ka minul olema samasugune iseäralik mees ja samasugused imelikud, kuutõbised ja heiduta-

vad suhted nagu selle ballaadi tütarlapsel. *Graut's Liebchen auch?* Ma ei kartnud, tegelikult mitte. Ma tahtsin teda, ehkki teadsin, et tõmban endale häda kaela, tahtsin ka siis veel, kui ta tollel näitusel lihtsalt niisama, ilma igasuguse ettevalmistuseta teatas, et abiellub minuga, kuigi ma olin siis juba Pali naine, Kinga oli ka juba olemas ja ma ei armastanud teda enam ammu-ammu.

Järgmistel aastatel oli isa minu üle uhke, minust sai fantastiliselt noorena direktori asetäitja ja ma tõusin esimeste hulka, isa nägi minus kõigi oma väljaelamata ambitsioonide täitumist ja oli õnnelik. Ema ei saanud minu elust suurt aru, aga temagi säras, kui ta mind vaatas, ja kui ma koju tulin ja päeva tulemustest ja õnnestumistest aru andsin, kuulas ta ammuli sui. Seda, kui õnnelik ja uhke temagi oli, nägin ma sellest, et ta hakkas end taas vaos hoidma. Meil käis palju külalisi, kolleegid koolist, ka teistest koolidest, nad tulid meile vestlema, kohvitassi taga millegi sellise üle vaidlema, mis meid kõiki huvitas, ja kui tuli külaline, tormas ema toast välja, kohendas oma alati lontis sukki ja püüdis tarka juttu ajada. Isegi kui ma oleksin avalama iseloomuga olnud, poleks ma söandanud oma raskusi nende õlgadele asetada. Minu usaldusmeheks sai Blanka.

Nendel aastatel oli mu noorem õde tihti armunud, pettus siis järgemööda kõigis, ja mul oli mingi kahtlus, et ta elab võib-olla vabamalt, kui me arvame, aga sellest ei olnud iial juttu, Blanka, milline lobiseja ta ka ei olnud, oskas väga hästi vaikida, kui tahtis. Tema lapsepõlve tormakus oli nüüd palju taltunud, ta kuulas mind alati tähelepanelikult ja osavõtlikult ära, kui ma ta öösel une pealt ootamatult üles ajasin, sest minus otsis väljapääsu see, millest ma päeval oleksin häbenenud rääkida. Algul ta lohutas mind, et küllap see kuu-

tõbine tuleb mõistusele, aga just sellest, et see lohutamine muutus üha ebakindlamaks, jäi lõpuks täiesti ära ja mu kaebusi ja kahtlusi Bálinti suhtes võttis vastu tumm vaikus, taipasin ma, et midagi on korrast ära veel ka lisaks sellele, mida Bálint ise mulle oli rääkinud. Ma ootasin seletust, tükk aega seda ei tulnud, aga siis lõpuks ikkagi tuli. Kord öösel — see oli viiekümne teisel aastal, Bálint elas meil juba kolmandat aastat, mina kandsin truult tema kihlasõrmust, tema ei muretsenud uut oma kadunud sõrmuse asemele ja elas meiega ning meie keskel nagu mõni kodanlikuaegne viisakas üürnik, — tegi Blanka lõpuks suu lahti. Ta ütles, et rääkigu ma Bálintiga ja sundigu teda abielluma. Bálintil on armukesed, viimased lipakad; haiglas, kus nii palju igasuguseid inimesi liigub, pole nii närust naisterahvast, keda ta üles ei korjaks. Ta elab nagu hullumeelne, häbitult, ilma enesekontrollita, ehkki ta peaks end kokku võtma, sest niigi ripub kogu ta olemine juuksekarva otsas. Teda paigutatakse pidevalt ümber, alailma on ta uuel kohal. Praegu töötab ta kantseleis, nii saab Blanka tal paremini silma peal hoida kui seni.

Ma olin uskunud Bálintit ja olin teda kannatlikult oodanud. Kui ma nutsin, siis mitte tema nähes. Kuni ma uskusin, et meie vahel on ainult Bürgeri needus, sõda, vangipõlve tekitatud haav, kadunud major, kes oli teda kogu elu aidanud, kes aga nüüd talle vaid kahju tegi, ei huvitanud mind miski, ma mõtlesin, et kuidas nad temaga haiglas ka ei käitu, minu tundeid pole kellelgi võimu muuta. Mis see minusse puutub, kui tal ei lasta end teostada, kui talle ei anta iial väärilisi ülesandeid, mis see minusse puutub, kui ta pole kellekski saanud? Aga seda, et tal on armukesed, ja minuga ta abielluda ei taha, seda ma ei suutnud enam välja kannatada. Blanka hüüdis mulle järele, et kus ma lähen,

kui ma haarasin hommikumantli ja tormasin söögitoas magavast proua Temesist mööda kabinetti, kus Bálint elas, ja panin tule põlema. Üks lülititest pani põlema suure lühtri, seina kobades ma vajutasin juhuslikult ka sellele, mitte ainult seinalampide lülitile. Tuba lõi särama, nagu oleks majas tulekahju. Bálint võpatas ärkvele, tõusis istukile ja jäi mulle otsa vahtima, tema kohal, taga, ümber põlesid kõik lambid.

Ma karjusin nii, et kogu maja ärkas üles, ja mind see ei huvitanud, et ma teadsin, et ukse taga hiilivad ja kuulatavad kõik, kes meil elavad. Ma ei mäleta, mis mu tekst oli, ilmselt see, et ma tean, et tal on armukesed ja et ta sellepärast ei taha minuga abielluda, ja et minule aitab sellest räpasest elust, mina annan talle andeks, aga meie laulatus on veel sel nädalal, ma sean kõik asjad korda ja sellel alandaval ja rumalal vegeteerimisel tuleb lõpp.

Ma karjusin, nuuksusin, nägemata peaaegu midagi läbi pisarate. Kui ma lõpuks kuidagi tasakaalu tagasi sain, oli ta juba tõusnud, seisis minu ees, hommikumantel seljas, ja vaatas mulle otsa. Nii ei olnud ta mind veel iial vaadanud, ja ma teadsin kindlalt, et nii ta ei olnud vaadanud ka ei Blankat ega Henrietti. See oli midagi uut.

«Mine mehele, Irén,» ütles ta. «Sa oled nii tubli tüdruk, sul läheb kindlasti kõik korda. Mine kellelegi mehele, sünnita lapsi. Mina kolin siit minema, niipea kui ma toa leian. Ma ootasin kogu aeg, et sa võtad selle sõrmuse ometi lõpuks sõrmest ja et te viskate mind siit välja. Oudne, kui julmad te olite minu vastu selle pideva kannatlikkusega. Sa oleksid pidanud ammu aru saama, milles on asi.»

Mis? Ma vahtisin teda jahmunult. Ta pani suitsu põlema, ja ma nägin teda nüüd pärast kojutulekut esmakordselt rahulikuna, pinge alt vabanenuna. Ta paistis

olevat peaaegu õnnelik, ta oli selline nagu vanasti, kui me olime veel lapsed või väga noored.

«Kõik läheb korda,» ütles ta ja suudles mind. Nüüd lõpuks suudles ta mind. «Küll kõik rahuneb, kujuneb välja. Kunagi hakkab jälle välispasse saama, ja siis sa lähed reisima, sa pole ju veel kuskil käinud. Vaatad, mida tahad, söödad Veneetsias tuvisid, näed Napolit.»

Selleks ajaks ma olin jõudnud sõrmuse sõrmest ära kiskuda ja viskasin selle ta ette lauale. Kui ma toast välja läksin, oli meie korter tühi, isegi proua Temesi voodi oli tühi, ma usun, et nad olid kõik köögis, meeleheitel ja poolpaljalt. Ainult Blanka oli juba kohal, just siis ta heitis voodisse tagasi. Ma ei nutnud, ma ei suutnud rääkida. Istusin ta kõrvale. Mõtlesin sellele, kui odavaks mind peeti, kui väikekodanlikuks. Henriettile määras ta paavsti ja Salzburgi. Minule piisas Napolist: võltsromantikast.

«Ma teen selle mehe maatasa,» ütles Blanka ootamatult.

Ma vaatasin tema poole, aga nägin tema näo asemel vaid laiku ja nägin ka keha asemel vaid laiku. Maailm oli, esmakordselt sellest peale, kui ma hakkasin meelt märkama, ilma Bálintita nii irreaalseks muutunud, et esimese jahmatusega ei töötanud mu meeled enam korralikult. Ma ei saanud aru, mida ta ütles, ta oleks võinud rääkida ka võõrkeeles, ma ei mõistnud selle lause mõtet. Blanka nuttis minu asemel, mina ei suutnud enam nutta.

Hiljem, kui neil sellest juttu tuli, et suutnud ta Irénile iial selgeks teha, millist kergendust see distsiplinaarkaristus talle oli tähendanud, kui otsustavalt see oli lahendanud olukorra, mida ta oma jõuga kuidagi ei suutnud lahendada. Irén vaatas talle arusaamatult otsa ja suudles siis teda, Bálint talus seda närviliselt, nagu premeeritaks teda mingi ärateenimata asja eest. Teda vihastas, et ta ei suuda Irēni veenda, et teda ei sunni mingi rüütellikkus ütlema, et ta ei ole Blanka peale pahane, ja üldse, et ta ei ole kellegi peale pahane, isegi mitte direktori peale, kes seda istungit juhatas ja kelle nüüd ajalugu oli jumal teab kuhu paisanud. Oli asju, mida Irén ei suutnud mõista, ja mida vanemaks ta sai, seda vähem. Bálint oli ükskord nende abielu ühel suhteliselt tasakaalukal perioodil proovinud talle rääkida, missugune oli vangipõlv tegelikult, Irén oli kõrvad kinni toppinud, oli karjunud, et ei suuda tema kannatusi kuulata. Bálint oli imestanud, sest tal ei olnud kannatused meeldegi tulnud, tal oli vangilaagri ja ka nende nelja aasta kohta, mida ta oli pidanud distsiplinaarkaristuse tagajärjel külas elama, hoopis midagi muud meelde tulnud.

Mida vanemaks Irén sai, seda enam ta hakkas sarnanema oma isaga, seda kategoorilisemalt ja koolmeisterlikumalt ta kõike käsitas. Bálint oleks võinud ette ütelda, missugustest sõnadest oleks Irén üles ehitanud tema kuulamata jäetud jutu sisu: vaene vang, nälgiv ori, laimu ohver. Vangipõlvemälestuste jagamiseks oleks vaja läinud meest, ükski naine ei suutnud mõista, et

selles vangisolekus ja viletsuses oli ka midagi rahustavat, et selles oli midagi igasugusest vastutusest vabastavat, et ta oli kaotanud enesemääramisõiguse ja et keegi, olgu või julmalt ja lollilt, aga ikkagi mõtles alati tema asemel, andis talle süüa, määras kindlaks tema tööaja, võimalused, ei kohelnudki teda väga halvasti, ainult et tegi temast jälle alaealise, jättes ta ilma sellest, mida täiskasvanud Bálint nagunii oli jälestanud, otsustamisõigusest ja vabast tahtest. Kui ta vabanes, tundis ta end palju pentsikumalt, kui vangi langedes; ta mõtles peaaegu õudusega, et nüüd ta peab koju minema, teadmiseks võtma, et võib-olla miski pole enam omal kohal, ja temalt oodatakse, et ta hakkaks oma elu rajama, abielluks, hoolitseks võimalike laste eest. Seda ta ei oleks Irénile nagunii öelnud, et ta polnud vangilaagris kuigi palju tema peale mõelnud, ehkki oli väga igatsenud taga naisi ja kallistamist, aga need kujuteldud naised polnud iial Iréni nägu. Irén, kui ta seal meelde tuli, tähendas seda, et kodus oodatakse temalt teatavat hoiakut, teatavat kindlust, milleks ta on liiga väsinud ja milleks ta pole ehk üldse kõlblikki.

Distsiplinaarkomisjoni istungil ei üllatanud teda tegelikult miski peale süüdistaja isiku ja süüdistuse. Ta oli arvanud, et teda võetakse ette amoraalse isikliku elu pärast, ja ta poleks seda isegi mitte pahaks pannud, kuigi ta leidis, et tema tööl arstina pole sellega palju pistmist, kellega ja mis suhetes ta oma vaba aega veedab, aga see asjaolu tuli kõne alla ainult kõrvalliinina, ainult et põhisüüdistust varjundada. Kui ta saalis Blankat nägi, arvas ta algul, et tüdruk on kantseleist siia toodud protokollima, ja tal oli temast isegi kahju, et mitu korda ta vaeseke peab seda ümber kirjutama, ta on ju igavene raabeldis, pole iial suutnud keskenduda. Aga oli hea teada, et ta on ka kohal, siis Bálint ei elanud enam neljandat nädalat Elekeside juures, ja kui ta

oli Blankat kantseleis kõnetanud ja temalt teiste kohta midagi pärinud, siis oli tüdruk temast läbi vaadanud ja polnud tema küsimustele vastanud, ilmselt ei suutnud ta talle andeks anda, et ta oli Iréni maha jätnud. Aga Blanka oli isegi niimoodi tõredana ikkagi veel oma ja Bálint oleks teda hea meelega rahustanud, et ärgu ta arvaku, et Irén või Elekesid talle võõramad on, mitte selles pole asi, nagu nad kodus mõtlevad, asi on palju lihtsam. Kõik see, mida ta vangipõlves enese kohta ja pärast vabanemist teda ümbritseva kohta mõistma oli hakanud, oli küllalt määrav, et mitte soovida oma raskusega Iréni koormata ja et mitte soovida ka ennast Iréni raskusega koormata.

Direktor ütles, et kuulaku ta ära, milles teda süüdistatakse, Bálint pani suitsu põlema ja ootas, et nad loevad nüüd üles need halastajaõed, noored naisarstid ja paranenud haiged, kellega tal viimastel aastatel tegemist oli olnud. Ta tundis end natuke ebamugavalt ainult naiste pärast, aga ta lootis, et nendel ei tule suurt ebameeldivusi, et kui kedagi pekstakse, siis ainult teda. Kui ta aga kuulis, kes teda süüdistab ja milles, hakkas ta naerma. Siis juba vaatas talle otsa ka see, kes seni ta pilku oli vältinud.

Blanka polnud suutnud ennast iial arusaadavalt väljendada, ka nüüd ta kogeles, paristas, öeldised ei käinud alustega kokku. Aga sellegipoolest võis aru saada, et ta süüdistab Bálintit selles, et see võtab haigetelt raha vastu. Ta on seda korduvalt märganud, ütles Blanka, sest ta töötab koos temaga vastuvõtuosakonna kantseleis, viimati nimelt haige proua Imre Karri puhul. Proua Imre Karr oli selleks, et ta otsekohe haiglasse pääseks ja et teda väikesesse palatisse paigutataks, arstile ümbriku pihku pistnud, enne ümbriku saamist polnud Bálint Bíró midagi lubanud, pärast seda aga ütles, et ta vaatab, mida teha annab, ja proua Karr sai

tõesti aknaaluse koha, ja pealegi otsekohe, meeldivas neljavoodilises toas, kus erandlikult kedagi peale tema polnudki.

Blanka paristas, punetas näost, Bálint nägi, kui tore väike püss tal on, imelikud püksid, jakk trullakal kehal, peas, kust proua Heldi tehtud lokid olid välja läinud, papist kiiver. Blanka istus kogu istungi aja tema ees selles kostüümis, ja Henriett, kes siis just liikumas oli ja neid üles otsis, imestas, kui ta seda nägi, ja murdis pead, miks küll Blanka istub haiglas kostüümiga ja miks on Bálintil seljas husaarimunder, see toonane. Aga kaua ta selle kallal, mis ta nägi, oma pead ei vaevanud, sest iga kord, kui ta koju tuli, koges ta järjest irreaalsemaid asju, fašismiohvritest näidendeid kirjutav pime Elekes, Iréni pool konutav, oma iseseisvuse kaotamist raskesti taluv proua Temes, Iréni kolleegidega sotsialistliku kasvatuse küsimustest lobisev proua Elekes, jäik, õnnetu, mehele minemata jäänud Irén või kiilaspäisusele kalduv, naisi tagaajav Bálint olid kõik nii ebatõenäolised nähtused, nagu näeks ta neid maskiballil või mõnes nende isikuga kokkusobimatus näidendis mängimas. Aga kui nad just tahavad, olgu siis Bálint jälle punastes husaaripükstes ja istugu seal ka Blanka oma väikese püssiga, lõbutsegu pealegi.

Bálint mäletas proua Karri. Proua Karr oli tulnud haiglasse umbes kaks nädalat tagasi ja oli tõesti palunud, et teda paigutataks väikesesse palatisse, et ta ei talu suurt seltskonda. Ta oli paks ja naeratav naine, oli tulnud omal jalal, rajooniarsti saatekirjaga, kindlate pimesoolepõletikunähtudega. Bálint võttis ta sisse, ja ilma et oleks naise palvele otseselt vastanud, ütles talle, et küll osakonnas vaadatakse, kuhu talle koht leitakse, see oleneb alati konkreetsest olukorrast, ja võttiski juba järgmise haige ette. Proua Karr läks ära,

Blanka, nagu alati, kirjutas kõrvallaua taga masinal. Kui üldse keegi võis kuulda, mida ta proua Karrile ütles, siis oli see Blanka. Kui Bálintile selgeks sai, et Blanka tahab teda hukutada, siis see rohkem lõbustas teda, kui vapustas. Ja ta taipas sedagi, miks Blanka oli just proua Karri välja valinud.

Proua Karr oli varsti pärast operatsiooni surnud, põhjuseks üks neid mõistetamatuid komplikatsioone, mis mõnikord pimesoolepõletikuga kaasnevad. Tema juhtumi kohta tehti akt, sugulased viisid tema asjad ära, ja Bálint oli peaaegu juba unustanud, et ta haiglas oli olnud, neil oli nii palju haigeid. Blanka vaatas talle otse silma, ja kogu selle aja, mis ta paristas, oli tema väike püss ühel joonel Bálinti peaga. Sellest süüdistusest ei pidanud ükski sõna paika, ainult et polnud proua Karri, kes oleks seda ümber lükata võinud, Blanka oli valinud niisuguse inimese, kes enam ei elanud, ja niimoodi sellest süüdistusest, koos sellega, mis tema elule tõesti ette võis heita, ilmselt piisas, et teda siit minema lüüa. Blanka täiendas oma juttu veel paari halvasti sõnastatud, õlise, võltssotsialistliku fraasiga, millega ta kutsus komisjoni üles silmas pidama kohustuslikku valvsust ja arstieetikat. Bálintile tuli siis lõpuks meelde ka see, mille kallal ta istungi algusest peale pead oli murdnud, Blanka tookordne tekst, ja ta ütles täiesti ootamatult: «Ma ründan sind, sinust jagu saan, käed-jalad sul otsast ära löön.» Kaadriinspektor arvas, et ta on hulluks läinud. Nüüd tuli tal meelde ka see, kuidas ta oli pidanud Blankaga maadlema, kuni Elekes appi tuli, ja kui tugev ta seal laval oli olnud, tüdruku kohta sobimatult tugev ja julge. Blanka istus maha ja langetas oma väikese püssi.

Bálint vastas rahulikult, rahulikumalt, kui oodati, ja direktor, kaadriinspektor ja komisjoni ülejäänud neli liiget ei osanud aimatagi, kui õnnelik ta on, et vabaneb

sellest haiglast, mille isa oli talle valmis vaadanud juba siis, kui ta oli veel väike gümnasiast, ja kus teda pärast seda, kui ta vangilaagrist tagasi tuli, nagunii polnud tõsisema töö juurde lastud. Ta eitas, et on haigelt raha võtnud, tõendada ta seda muidugi ei saanud, aga ka Blanka ei saanud vastupidist tõendada. Bálint taipas, et see on asja arutamisel õrn punkt, et otsus sõltub sellest, kelle sõnu kuidas hinnatakse. Blanka sai tõendada ainult seda, et selle viie minuti jooksul, kus proua Karri vastu võeti, olid kantseleis ainult nemad kahekesi Bálintiga, ülejäänud kahest kolleegist oli üks lõunal ja teine tualettruumis. Nad mõlemad saadeti saalist välja, et komisjon saaks otsuse läbi rääkida. Ja enne kui Blanka oleks jõudnud Bálinti eest kantseleisse lipsata, haaras Bálint tal käest kinni.

Ta tundis jälle, kui tugev tüdruk on, kuidas ta vastu hakkab, aga nüüd sai Bálint temast juba kergesti jagu ja tõmbas ta enda vastu. Blanka rabeles ta käte vahel, aga ei suutnud vabaneda. Nad ei olnud rääkinud sellest peale, kui Bálint neilt ära kolis, ja nüüd ta lootis, et tüdruk kuulab teda lõpuks ära, aga Blanka kiljatas ootamatult, mille peale avanes uks ja kaadriinspektor vaatas välja; ja siis ta pidi tüdruku ikkagi vabaks laskma. «Nüüd nad arvavad, et ma teda kägistasin,» mõtles Bálint ja laskis tal minna, ja siis ta ei näinud enam tüdruku jalas pükse, Blanka oli tüdrukuriietuses, tumesinises kleidis, seda ta oli Irénilt õppinud, et sellistel puhkudel on viisakas tumedas riides olla, see sobib distsiplinaarkomisjoni istungile. Kuidas saaks ta teistele selgeks teha, kui kallis Blanka talle on, isegi siis, kui ta parajasti tema peale kaebab, ja olgugi et ta tunneb tema väikesi trikke ja õelust. See on lootusetu! Kaadriinspektor, kes Blanka kiljatuse peale üle ukse välja vaatas, oli vaadanud teda nagu kurjategijat. Ja ta teadis, et kui neil siiani oligi otsuse suhtes mingi

kahtlus, siis nüüd on neil seal kõik selge. On ilmne, et ta piinas vaest tüdrukut või siis püüdis talle ligi ajades teda sundida, et ta võtaks oma tunnistuse tagasi.

Kui ta sisse kutsuti, teatati talle, et ministeerium paigutab ta distsiplinaarkorras mujale tööle, sellisesse külla, kus pole veel elektrivalgustust, aga kus see on võetud viisaastakuplaani. Ministeeriumi esindaja vaatas teda veel kord tähelepanelikult, ja Bálint mõtles, et nüüd ta imestab, et mida küll naised temas leiavad, kui ta tegelikult on nii kahvatu, pleekinud ja ilmetu. Põhjenduses oli peale proua Karri ümbriku juttu ka tema naistelugudest, seda oli tal kaunis piinlik kuulata, üks komisjoniliige, naisarst, vahtis kangekaelselt maha, temast oli Bálintil kõige enam kahju. Tema sai nüüd Bálinti kohta kuulda sellise Leporello-nimekirja, mis lõpuks ometi talle selgeks tegi, et temaga polnud Bálintil lihtsalt aega olnud voodisse minna, ehkki ta vaeseke seda nii väga oli tahtnud. Bálintile pandi südamele, et oleks hea, kui ta arendaks enesekriitikat ja käituks inimese moodi, olgu rõõmus, et talle on edaspidigi leib kindlustatud, elagu nüüdsest peale laitmatut elu — ja siis ta võiski minna. Ta lahkus saalist äraütlemata kergendustundega, kui oli kuulnud, et ta seal külas, kuhu ta ümber paigutatakse, saab ametikorteri. Elekeside juures oli ta olnud peigmees ja üürnik, sealt oli ta triivinud ühte südalinna kõrvaltänavasse allüürnikuks, kohutavatesse tingimustesse. «Omaette korter ja üksinda,» mõtles Bálint vaimustusega, ja imestas, et ta ikka veel suudab millegi üle nii rõõmu tunda. «Blanka. Lollpea. Vaene põrsake!»

Ta hakkas kantseleisse minema, et oma asju kokku korjata. Selja tagant kostis mingit kopsimist, kellegi kiirustavate sammude kaja. See oli üks komisjoniliige, kolleeg, keda ta tundis vaid pealiskaudselt, nad olid

teineteist ainult teretanud, ta töötas teises osakonnas. Tema nimi oli Timár. Bálint jäi seisma, ta ei teadnud, mida Timár temast tahab, aga ta nägi, et ta midagi tahab.

Timár ütles, et tema ei usu ühtegi sõna neist süüdistustest, ja muidugi ei usu ka keegi teine, äärmisel juhul ehk need, keda on selleks dresseeritud, et nad kõike usuksid. See kõik on Bálinti isa pärast ja selle armetu pisikese lita pärast, kes ta peale kaebas, ilmselt kättemaksuks, kuna ta temast välja ei teinud. Aga ükskord tuleb Bálint siia haiglasse veel tagasi, pidagu ta meeles, et tema, Timár, on seda talle öelnud. Ta surus Bálinti kätt ja kadus. Need sõnad libisesid Bálinti teadvusest vaid läbi, see, mis ta kuulis, teda suurt ei huvitanud, rohkem vihastas; Timár oleks võinud seda saalis öelda, aga seal ta muidugi vaikis. Nüüd siis nelja silma all avaldab kaastunnet. Kellel seda enam vaja on? Ja miks ta sõimab Blankat, seda väikest püssiga sõdurit, ja naistelood on juhuslikult kõik õiged, ehkki ta võib muidugi sellest hoolimata hea arst olla. See kõik on lollus.

Blanka oli juba kantseleis, kummargil masina kohal, selg ukse poole. Teised kaks tütarlast tõusid püsti, kui Bálint sisse astus, ja tervitasid teda. Enne ei olnud nad iial püsti tõusnud. «Ma olen nüüd märter,» mõtles Bálint ja muigas, hakates sahtlitest oma asju välja kraamima, ja Henriett, kes ta selja taga seisis ja vaatas, kuidas ta pakib, mõtles endamisi, et kui imelik see on, et Bálintil on nii palju armukesi olnud, ja teda ta ei olnud kordagi isegi suudelnud *niiviisi.* Ta imestas, et teda ikka veel vaevab, et see oli tema elust välja jäänud. Bálint pani oma isiklikud asjad kokku, tal oli neid töö juures üsna vähe, need mahtusid portfelli ära. Ta kõhkles, kuidas tütarlastega hüvasti jätta, ja need lahendasid selle küsimuse, astudes ise tema juurde kätt su-

ruma. Blanka ei tõusnud püsti, ka Bálint ei ütelnud talle midagi. Ta oli juba väljas, haigla pargis, kui tal tuli meelde kittel, ta oli selle seljast ära võtnud, kui läks üles direktori juurde. Ta ei oleks tahtnud küll tagasi minna, aga lõpuks ta otsustas, et ikkagi läheb; see oli veel kodust pärit, üks proua Temesi kitlitest, mille ta oli Elekeside juurest leidnud.

Kui ta uuesti kantseleisse astus, nägi ta, et seal paigutatakse parajasti mööblit ümber. Blanka koht oli siiani kahe teise tütarlapse vahel olnud, nüüd oli ta laud nurka lükatud. Blanka seisis ja nuttis, käed vastu nägu surutud, teised kaks nagu kaks sünget preestrinnat seadsid korda oma tihedasti teineteise kõrvale tõmmatud laudu. Nende ja Blanka vahele jäi suur tühi ruum. «Jumal halasta,» mõtles Bálint, «nüüd nad viskasid ta vaesekese enda hulgast välja, sest ta on nuhk ja äraandja.»

Temas oli tallel lõpmata hulk Blanka nägusid, ta oli näinud teda ulgumas ja itsitamas, oli näinud kelgu peal ja korstnapühkijat kartmas, oli näinud tuupimas ja nuttes, kuid siiski täit naudingut tundes tema kallistamist vastu võtmas keldris, proua Elekesi varjendiasemel, oli näinud teda väikese püssiga, tantsivana, ja suurena tõelises täiskasvanukleidis — ja tahtis teda veel kord puudutada, hakkas tema poole minema. Aga tõsisem ametnik, vanem neist, astus nende vahele.

«Ei,» ütles ta karmilt ja raputas pead, «nii palju ei nõua isegi Jumal mitte. Ärge seda tehke. Ta pole seda väärt.»

Ja ta võttis varnast Bálinti kitli, pani selle kokku ja andis selle Bálintile, kittel tuli kaenla alla võtta, see ei mahtunud enam portfelli. Bálint läks välja, ta oli tujust ära, mitte sellepärast, mis oli juhtunud, vaid sellepärast, et ta ei saanud Blankaga hüvasti jätta. «Tuhat üheksasada viiskümmend kaks,» mõtles Henriett, kui ta Bálintit saatma läks, ja kõhkles ühe hetke, kas ta ei peaks siiski Blanka juurde jääma, kelle tegu ja käitumist ta ei suutnud mõista, «ma ei saa mitte millestki aru. Mida te üksteisega teete? Mis see siis on? Kui ma elaksin, siis ma oleksin nüüd kahekümne nelja aastane.»

Sellest ajast, kui Bálint meilt ära kolis, oli möödunud vaevalt ehk veerand aastat, aga ma tundsin, et ma ei saa ilma temata elada. Olgu kõik nii, nagu ta tahab, käigu pealegi naistega, kui tal seda vaja on, ainult tulgu tagasi ja elagu koos meiega. Bálint kuulub meie juurde, ta on üks osa meie elust, kui ta ei taha, ärgu siis abiellugu minuga, aga elagu meil, et me saaksime mõnikord vähemalt rääkida. Minus ei olnud mingit uhkust ja ma ei tundnud ka mingit rambipalavikku mõtte juures, et ma pean seda kõike talle pärast niisugust eellugu ütlema. Ma ei teadnud tema uut aadressi, ja kui ma tahtsin talle Blanka kaudu haiglasse teatada, et ütelgu, kus ja millal me võiksime kohtuda, siis vastas Blanka, et kui ta olekski veel seal, ka siis ei räägiks ta temaga sõnagi, aga et teda pole Pestis. Ta on ümber paigutatud.

Ma arvasin, et ta teeb nalja või valetab, et ta ei taha Bálinti kojukutsumist enda peale võtta. Aga ta ei teinud nalja. Ta läks iseäralikult põlema ja hakkas mind esmakordselt elus ka õpetama, mis tüüp ma olen, et ma võtaksin Bálinti majja tagasi, nagu polekski ta mind maha jätnud, nagu polekski ta mind alandanud. Õhinal seletas ta, milline suurepärane inimene olen mina ja milline kõlupea on Bálint, kuidas ta ei osanud hinnata seda aaret, mis tal käes oli, kui mina tema juurde kuulusin. «Unusta ta ära!» karjus Blanka. Ma vaatasin teda imestusega, et mida ta räägib, nagu oleks ta palavikus või aru kaotanud, ma ei suutnud uskuda, et Bálintit pole linnas, ma mõtlesin, et ta tahab selle

valega mind takistada Bálintit tagasi kutsumast. Ma oleksin võinud teda lüüa, et ta on nii vastik, nii häbematu ja ei aita mind, ehkki teab väga hästi, mida Bálint mulle tähendab.

Isalt ma ei julgenud abi paluda, ja see ei oleks ka aidanud, sest pärast Bálinti lahkumist oli ta minust isegi uhkem ja solvunum. Proua Temesit, kes oma kasupoja käitumise pärast häbi tundis, ma ei tahtnud asjasse segada, ja nii ma ei teadnudki, kelle poole veel pöörduda kui ainult ema poole, keda see kohutas ja õndsaks tegi, et ma elus esimest korda tema abi vajan, et ma tema toas nutan ja teda pisarsilmil palun parandada seda, mis oli purunenud. Ema oli meil mingi kodifitseerimata perekonnaseaduse alusel alati alaealiste hulka arvatud, teda pidi viimase võimaluseni säästma ja ta ei saanudki maailma asjadest suurt aru, aga sellest ta sai küll aru, et ma kannatan. Ta oli nõus välja uurima, kas Blanka räägib tõtt, või siis mis see on, millest ta vaikib. Ma ei olnud talle iial niimoodi järele vaadanud nagu sel õhtupoolikul, kui ma nägin, et ta asub teele, olles enne pikka aega oma mantlit ja kingi harjanud ja juuksed isegi kaks korda läbi kamminud. Oli viies detsember, sadas juba lund, ma seisin akna all ja vaatasin välja aeda, kus polnud midagi näha, talvine õhtupoolik oli hämar. Blankat polnud kodus, Blanka ei tulnud tihti ka siis koju, kui tööaeg oli läbi, oma sõpru ta viimasel ajal isegi ei tutvustanud ja me ei teadnudki, kellega ja kus ta käib. Proua Temes askeldas köögis, ta valmistas nigulapäeva õhtusööki, isa, nähes, et ma oma tööga valmis olen, käskis mul saapad aknalauale panna. Ema ei tulnud ega tulnud tagasi, isa ei teadnud, kus ta on, teda polnud siis kodus, kui ema ära läks, ja see, mida mina olin kogelnud, et ta läks külla, oli nii naeruväärne ettekääne, et seda ta ei uskunud. Pärastpoole tuli proua Temes koos oma õmblustööga

elutuppa, ka tema imestas, kus see ema küll võib olla, ja lõpuks tuli koju ka Blanka, alkoholilõhnadega, tema silmad särasid ja temas oli midagi, mingi selline märk, mis näitas, et ta käib kellegagi, et tal on vist keegi. Ta oli sel päeval heas tujus, peaaegu võidukas.

Ja siis lõpuks tuli ema. Võtme oli ta muidugi koju jätnud, ta pidi kella andma, ema unustas väravavõtme tavaliselt ikka koju, mina lasksin ta sisse ja ootasin nii väga, mida ta ütleb, et ei suutnud lootuse ja ärevuse pärast sõnakestki lausuda. Sel õhtul nägi ema noor välja, pinevil ja ka kuidagi ehmunud. Sellisena ma ei olnud teda veel näinud, ma tundsin kohe, et Bálintit pole tõesti Pestis ja et lugu on hullem, kui ma arvasin. Toas võtsid teda vastu küsimused, kus ta oli, aga ta ei vastanud, viskas mantli seljast. Isa ootas tükk aega, kas liigutab ennast Blanka või kas liigutan ennast mina, ja siis, kui meist kumbki seda ei teinud, tõusis ise püsti ja läks riputas selle esikusse. Blanka kruttis raadiot, tõmbas suitsu, ta ütles, et tulgu ma jõulupühi pidama haigla peoõhtule, seal on nüüd nii palju noori ja vallalisi arste. Ta tahtis midagi head öelda, aga tegi seda nii oskamatult, et ma raputasin vastuseks ainult pead. Nüüd hakkas proua Temes pärima, kus ema oli käinud. Ja äkki me kuulsime, et ta nutab.

Siis jõudis me teadvusse, et me polnud kuulnud teda nutmas majori surmateatest peale. Me tormasime kõik tema juurde. «Ta on surnud,» mõtlesin ma, «ema võib reageerida niiviisi ainult siis, kui Bálint ei ela enam, ja ta ei julge seda ütelda.» Ma proovisin ette kujutada, et Bálintit pole, ja ei suutnud. Ma seisin ema kõrval ja oleksin tahtnud, et ta mind sülle võtaks. Et ema on ema, seda tundsin ma tõeliselt ainult siis, kui ma kannatasin, ja ka tema ületas vaid neil harvadel hetkedel iseenda. Ma ootasin, et ta tõmbab mind oma rinnale,

paitab, ja siis ma nägin, et ta tõmbab oma rinnale Blanka. Ma vahtisin neid peaaegu juhmilt. Mina olin mahajäetud ja paljaks röövitud mõrsja, Bálinti lesk, ja tema surus Blankat oma rinnale, embas teda, suudles, nagu oleks tahtnud talle selle põhjuseta purskega midagi ütelda, mida keegi ei mõistnud, kõige vähem Blanka.

«Mis siin toimub?» küsis isa rahutult. «Mis sinuga juhtunud on? Kus sa käisid?»

Ema ei vastanud, ainult suudles ja hellitas teda edasi, ja siis, nagu oleks ta äkki aru kaotanud, hakkas peksma. Blanka kiljatas, rebis end tema käte vahelt lahti ja põgenes akna alla. Ema puhkes uuesti nutma, nii kibedasti, nagu maetaks kedagi.

Ma ootasin kannatamatult, et ta teeks lõpuks suu lahti, et ta ütleks välja, mida ta teab, saaks juba kord ühele poole. Olgu ta surnud, olgu ta ennast tapnud, olgu mis tahes, las ma saan teada, mis temaga on; kui ma pean leinama, las ma siis valmistun leinaks, peaasi et saab juba selgeks, mis on siiani veel segane, peaasi et mind ei kiigutata vastandlike tunnete vahel. Proua Temes andis emale juua, ta toimetas tema ümber niisama heasüdamlikult ja rahulikult nagu siis, kui mõni meist haige oli. Aegapidi sai ema enesevalitsuse tagasi, pühkis näo kuivaks, hakkas normaalselt käituma, ütles, et ta oli käinud õmbleja juures kleiti tellimas, mida ei uskunud keegi, kõik teadsid, et ta ei armasta uusi asju, ainult seda, mis on vana ja mugav, ja proovis käimiseks oli ta eluaeg liiga laisk olnud. Isa lõi käega; ema luiskas tihtilugu, see oli juba tuttavam situatsioon kui ennistine, ehkki jäi endiselt saladuseks, kus ema võis sellisel külmal pärastlõunal käia ja mis on Blankaga lahti, aga ta ei olnud enam rahutu. Peaasi, et ema on kodus, küll ta pärast üles tunnistab, kus ta käis, mis teda endast välja viis, ta polnud elu seeski suutnud

saladust hoida. Proua Temes läks alla pesuköögi, Blanka põrnitses tükk aega, suudles siis ema ja seadis end uuesti kodunt välja minema, öeldes, et ta peab veel kuhugi tagasi minema, seltskond on koos, teda oodatakse. Isa protesteeris, jäägu aga koju, lugegu või parandagu pesu, meil tuleb Nigul alati õhtul, ei ole niisugust juttugi, et siis kogu pere koos ei oleks. Blanka läks väga tusaselt meie tuppa tagasi, ema aga lipsas magamistuppa, mina talle järele, lõpuks ometi me jäime kahekesi. Kui ta mind nägi, tulid tal uuesti pisarad silma, aga nüüd ta juba rääkis, surudes taskurätikut silmadele, et isegi mitte mind näha.

Bálinti uut aadressi ta ei teadnud, niisiis läks ta teda haiglasse otsima. Uksehoidja ütles, et Bálint ei tööta enam seal, et ta on ümber paigutatud, ema käis ühest ruumist teise, et leida kedagi, kes ütleks, kuhu ja millal. Ja tal õnnestus rääkida parajasti mingilt koosolekult tuleva direktoriga, kes kiitis talle Blankat, iseloomustades teda kui natuke tuisupäist, aga arenemisvõimelist inimest, keda ei kammitse kodanlikud eelarvamused ja kes, nähes, et kuskil on viga, parandab selle ka siis, kui see tal isiklikult lapsepõlvemälestuste ja mängukaaslaseks olemise pärast raske on. Kui ema tema vihjetest aru ei saanud, siis sõnastas ta lihtsamalt, mis Bálintiga oli juhtunud ja kes oli haigla tähelepanu juhtinud sellele, et teda on vaja siit kõrvaldada.

Ma ei taibanud, mida ta räägib. Praegu ma ei suuda enam seletada, mispärast, kui see oli nii lihtne, ja miks ma pidin tal laskma seda kurba lugu kaks korda otsast lõpuni rääkida, et saada lõpuks aru, mida Blanka oli teinud. Kui ma lõpuks sellest aru sain, mida ma olin kuulnud, siis ma pidin maha istuma. Siiani ma polnud hetkekski uskunud, et see, mis meie vahel juhtus, on lõplik, kuigi ma viskasin kihlasõrmuse Bálinti ette, — ma teadsin, et see on vaid aja küsimus, ja kõik laheneb.

Nüüd ei saanud mul seda lootust enam olla. Ei iial enam.

Kataklüsmide puhul, kui hoop on liiga tugev, kaitseb teadvus end, mängib mingi tähtsusetu pisiküsimusega. Ma olin nagu halvatud ja vaevasin oma pead täiesti mõttetult selle kallal, kuidas ma hakkan pärast seda kõike Blankaga ühes toas magama.

Ma ei maganud temaga ühes toas. Kui ma ümber pöörasin ja toast välja tahtsin minna, nägin, et isa seisab minu selja taga lävel, ilmselt on ta seal juba mitu minutit oodanud, käes punasesse krepp-paberisse keeratud Nigula-kelluke, sest ta oli seda alati magamistoas helistanud, ainult et nüüd oli ema jutt teda lävele naelutanud. Ta hoidis kellatila kinni, et see juhuslikultki kellukest helisema ei paneks ja pühi meile majja ei helistaks. Ma läksin temast mööda, ta ei ütelnud mulle midagi, aga tuli mulle töötuppa järele.

Ma istusin jälle maha, mu jalad ei kandnud mind. Ta ei jäänud minu juurde, vaid läks otse meie tuppa, käes ikka veel see Nigula-kelluke. Ta oli seal kaua, ma kuulsin ainult tema häält, Blanka vastuseid ei kostnud. Kui ta tagasi tuli, siis polnud ta enam kahvatu, vaid tulipunane, istus Cicero alla ja tõmbas jälle raamatu endale ette. Ka ema tuli magamistoast välja, ja mida ma veel polnud näinud — istus isa kõrvale kirjutuslaua taha. Ta polnud sel hetkel isegi mitte naljakas, ehkki kui ma kedagi olen tundnud, kellel kirjutuslauaga või raamatutega midagi tegemist pole, siis oli see minu ema. Nad istusid nagu kaksikud, kaksikud kurbuses ja kaksikud häbis. Kumbki neist ei ütelnud midagi ei minule ega teineteisele, kumbki neist ei proovinud lohutada.

Kui Blanka kohvriga toast välja tuli, juba mantel seljas ja rätik peas, astusin ta juurde ja jäin üksisilmi talle otsa vahtima, niimoodi, tummalt, küsisin ma temalt oma nutvate silmadega, mida ta tegi. Ta ei öel-

nud midagi, puudutas ainult mu kätt, õrnemalt, kui ma olin sellega tema tavaliste ägedate liigutuste tõttu harjunud, ja läks siis isa juurde. Isa ei vaadanud raamatu tagant üles. Blanka seisis, ootas, isa keeras lehte. Ema vaatas vaheldumisi otsa minule ja Blankale, ta pea pendeldas siia-sinna nagu ehmunud nukul. Siis otsustas ta ikkagi Blanka kasuks, hüppas püsti, embas teda, sosistas talle midagi, ja kui Blanka ukse poole suundus, läks teda saatma. Blanka lahkus tummalt, kuulda oli ainult ema nuttu, kes ei tulnudki enam meie juurde tagasi, vaid läks magamistuppa ja tõmbas enda järel ka ukse kinni.

Ma vajusin kanapeele. Ma räägin koolis meelsasti kangelastest, mu tunnid on head, ma arvan, et mul on selleks eriline meel, et välja tuua kangelaslikkuse inimlikke momente, ka lapsepõlves köitis mind alati traagiline eksimus, igasugune traagiline situatsioon, millest kõlblus võitjana välja tuli. Ma vaatasin oma isa Cicero all ja tundsin peale oma viletsuse kahte asja, millest ühte ma oleksin võinud tegelikult juba ammu-ammu märgata, aga alles nüüd jõudis see äratundmine mu teadvusse. Siiani ma olin ikka arvanud, et mina olen isa lemmik, tema silmatera, ja nüüd, nagu oleks ta seda ise mulle ütelnud, teadsin ma, et mitte ainult ema, vaid ka isa armastab Blankat rohkem. Ma ei tea, miks. Võibolla sellepärast, et talle tuli rohkem andeks anda, või et ta temaga vähem sarnanes, või et ta oli nii iseseisvuseta, nii tobuke, rumaluke. Jumal teab, miks. Armastus, millega meid armastatakse, on alati mingi halastus.

Ja teine asi, mida ma teadsin, oli see, et kui ta Blanka kodunt välja ajas ja ebakindla tuleviku rüppe heitis, mis Blanka lõtvuse ja vastutustundetuse tõttu ei tõotanud midagi head, sest Blanka oli eksinud selle moraalisüsteemi vastu, millesse isa uskus, sellega, et temast oli saanud pealekaebaja, laimaja — sest selles, et Bálint ei võtnud iial kelleltki raha vastu, ei kahelnud meist keegi, kes me teda lapsepõlvest peale tundsime, nii et seda võis meist paremini teada ainult Blanka, — toimis ta nagu Dobozy, kes koos abikaasaga tappis ka enda.

Proua Temes tuli pesuköögist tagasi, minul ei olnud jõudu meie tühja tuppa minna, ma ei julgenud vaadata, mida Blanka oli kaasa võtnud ja mida ta oli maha jätnud. Ma hõljusin õhus, kaotanud raskuse ja raskuspunkti selles Bálintita ja nüüd ka Blankata maailmas, kust Heldid ja major juba nagunii ammu puudusid. Proua Temes kattis nigulapäevalaua, seinakell lõi üheksa, me kõik vaatasime selle kõla peale üles.

«Kas Nigul ei tule juba?» küsis proua Temes. Neis kolmes majas oli Nigul alati meile tulnud, nagu me vana-aasta õhtut olime Heldide juures ja lihavõtteid Bálinti kodus tähistanud.

Isa tõusis püsti, ta oli kellukese meie tuppa unustanud, ta läks sellele järele ja sealt hakkas kostma kellahelinat. Proua Temes seisis pahaaimamatult naeratades, ema tuli magamistoast välja, surudes jälle taskurätikut silmadele. Selle akna, mille taha Nigul meile kingitusi tõid, oli alati avanud kõige väiksem, Henriett, kuni ta veel elas, ja seejärel Blanka. Proua Temes ootas, vaatas meie toaukse poole, ta ootas Blankat. Aga tagasi tuli ainult isa üksinda. Ta tõmbas kardina kõrvale, avas sisemise akna. Väljas oli külm, äkitselt me tundsime ka köetud toas talve. Viis pakki punetas viies saapas, isa võttis oma paki välja, hakkas seda lahti tegema. Ta käed värisesid.

«Ja Blanka?» küsis proua Temes. «Jäi magama?»

«Läks ära,» ütles isa ja kooris šokolaadikujukese ümbert hõbepaberit. Ema, alati nii maias, seisis tummalt ega teinud sammugi maiustuste suunas. Proua Temes vaatas mõistmatult ühe otsast teise otsa.

Isa oli neljakümne neljanda aastani tegelikult maganud, Heldide äraviimise ajal oli ta hakanud ärkama, Henrietti hukkumine oli lõplikult ära määranud ta koha vaatlejate seas. Ta jäi selleks, mis vanastigi, oli ainult ärksam, poliitilisem. Niimoodi räägitakse surnust, nagu ta rääkis Blankast, seletades proua Temesile, miks ta pole nõus magama ühe katuse all peakütiga. Bálint oli sel hetkel meile väga lähedal, ükskõik kui kaugel see küla ka ei olnud, mille nime mu ema jalamaid, veel sealsamas haiglas ära oli unustanud, ainult et nüüd ei olnud ta meile enam mitte lihtsalt see, kes ta eluaeg oli olnud, vaid ka inimene, kes oli pidanud ühe meie perekonnaliikme pärast ülekohtuselt kannatama, keda oli Blanka pärast süüdi mõistetud. Proua Temes ei olnud sentimentaalne ja oskas ennast valitseda, aga nüüd ei tulnud temalegi midagi pähe, mis oleks leevendanud isa kuiva aruande brutaalset mõju. Isa jagas saapad laiali, üks läikima löödud saabas jäi aknalauale, maiustused piilusid sealt välja. Keegi ei puutunud seda. Sadas lund.

Tuhat üheksasada viiskümmend kuus

Autos ta palju ei rääkinud, rohkem suitsetas, vaatas Pesti suunas liikuvaid, toiduainetega koormatud vankreid, tammuvaid, pelglikke, kaasaegsesse maailma juba nagu kuidagi sobimatuid hobuseid, kui need maanteed mööda vantsisid ja pead noogutasid, nagu arutades, mis on neil inimeste asjadega tegemist.

Teda pani imestama, et kes kõik ja kui mitu korda veel püütakse talle auku pähe rääkida, et ta oma elu uuesti otsast peale hakkaks. Autot juhtis Timár, kelle suust ta kuulis ka rehabiliteerimise ettevalmistustest, ja tema meelest oli Timári peaaegu liigutatud hääl veidi koomiline; ta ei olnud siin kõik need aastad ju kannatanud, ja ta ei tundnud, et see eluviis, millest Timár teda nüüd loobuma püüdis panna, oleks olnud mingi karistus või alandus. Külarahvas rõõmustas, et neil on lõpuks arst, suhtus temasse lugupidamisega ja hindas seda, mida ta haigete heaks tegi. Vahel ta koguni imestas, et keegi ei võta siin tõsiselt seda, mille tõttu ta siia oli sattunud, need, kes tema ümberpaigutamise asjaoludest olid kuulnud, pidasid teda lihtsalt poliitilise tagakiusamise ohvriks. Teda peaaegu et hellitati.

Kui tal poleks äkki hakanud mure Blanka pärast, siis poleks Timár suutnud teda isegi mitte niikaugele viia, et ta vähemasti paariks päevaks Budapesti tuleb ja isiklikult vastu võtab hüvituse, mida haigla talle pakub. Aga Timár teatas nii võidukalt, et direktor on juba vallandatud ja et kedagi neist, kes tookord distsiplinaarkomisjoni liikmed olid, pole enam haiglas, ainult see väike lita, pealekaebaja, ja see saab ka varsti oma palga,

et Bálint viskas paar asja portfelli ja istus Timári kõrvale autosse. Kui auto sõitma hakkas, vaatas ta seda pikakasvulist noormeest, kelle Timár oli toonud teda asendama, kuni ta Pestis on, ja kes, kui Bálint on nõus sinna jäämagi, lõplikult ta töö üle võtab, peaaegu et kadedusega.

Ta mõtles, et lahendab kuidagi selle Blanka-loo ja tuleb siis tagasi; ta tundis end suurepäraselt selles vaikuses, kus ta võis viimaks ometi rahulikult lõpuni mõtelda kõik selle, mille lõpunimõtlemiseks tal tegelikult ühegi eluviisi puhul polnud võimalust olnud, aga Pesti nähes tekkinud tunded üllatasid teda.

Niipea kui tema sünnilinn silmapiirile kerkis ja auto esimesest sillast üle sõitis, vapustas teda äratundmine, et kui õnnis on siiski Pestis olla ja milline naiivne rõõm on Doonaud näha. Haiglas läks ka kõik hõlpsamini, kui ta oli arvanud, teda oli juba ette lõbustanud protseduur, kuidas nad hakkavad tema ees tõendama vastupidist sellele, mida ka nelja aasta eest ei olnud võimalik tõendada, kuivõrd proua Karr ei saanud ju endist viisi surnuist üles tõusta ja tunnistama tulla, aga kõik läks, lihtsalt. Asja arutamine oli toimunud juba mitu päeva tagasi, Timár, uus direktor, andis talle improviseeritud aktusel, millest võtsid osa ka uhiuued kolleegid, lühikese kõne saatel üle ainult otsuse, ja Bálint kuulis kokkuvõtet oma arvukatest teenetest, kohusetundliku ravitöö värvikat kirjeldust ja ka seda, et — päritolust johtuvalt — oli teda juba enne Blanka Elekesi laimu teenimatult kõrvale surutud. Tal oli ebamugav, see tseremoonia oli piinlikum kui Blanka toonased süüdistused.

Timár kordas — nüüd juba ametlikult — oma ettepanekut: tulgu ta oma endisele töökohale tagasi. Lubas talle ka korteri muretseda, muidugi kunagi hiljem, esialgu pakkus ta võimalust haiglas elada. Ta ahvatles

uue ja tähtsama kohaga, mis oli ilmselt mõeldud hüvituseks ja mida kuuldes ta oleks pidanud õige liigutatud olema; Bálint seevastu oli lihtsalt närviline. Aga ta ei tahtnud Timári tuju seal, sel väikesel pidulikul koosolekul, rikkuda, sest Timár lausa säras, ja nii palus ta endale järelemõtlemisaega. Ta sõi koos kolleegidega ka lõunat ja sööklas teeniti teda sellise näoga, nagu oleks ta ülestõusnud Kristus ise. Söögi ajal püüdis ta teada saada midagi konkreetsemat Blanka saatuse kohta, ja Timár teatas, et nüüd tuleb tüdrukul ilmuda distsiplinaarkomisjoni ette ja oma laimamistest aru anda. «Sina olid ainult algus,» ütles ta vihaselt, «ta kaebas kõigi peale, kellega tal lahkarvamisi oli, ainult et teiste puhul ta tegi seda kohmakamalt ja need tulid sellest supist puhtalt välja.» Bálint võttis vastu ka rehabiliteerimisotsuse juurde lisatud suhteliselt suure summa ja murdis pead, mida ta sellega teeks, kui ta suudaks midagi tõsiselt võtta, kas siis seda, et teda kord siit välja visati, või seda, et nüüd tahetakse teda tagasi võtta.

Ta ei proovinudki Blankat kantseleist otsida, ta teadis, et ta ei leiaks teda sealt; kui Blanka tunneb, et teda ähvardab hädaoht, jookseb ta kohe minema, poeb peitu. Ainult et kust teda siis leida? Proua Temes, kes talle mõnikord kirjutas, oli kohe teatanud, et Elekes viskas Blanka majast välja ja ei käi temaga läbi, aga ta ei teadnud Blanka uut aadressi; proua Temes oli Bálinti pärast Blankale nii pahane, et ei tundnud tema saatuse vastu mingit huvi. Ja proua Temes ei elanudki muide enam Elekeside juures, juba Iréni abiellumise aastal oli ta läinud tööle mingisse õpilasinternaati, kööki perenaiseks. Bálint läks kõigepealt tema juurde ja leidis ta ihuüksi hiiglasuurest hoonest, sündmused olid õpilased tänavale meelitanud. Bálint küsis temalt, kas ta ei tunne ärevust, proua Temes vaatas talle arusaamatult otsa,

nagu poleks tal päris selge, mille pärast ta peaks ärevust tundma. Ja see reageeringute puudumine andis tunnistust sellest, kuivõrd naine oli muutunud, ka Bálinti rehabiliteerimist ta mitte ainult et ei osanud vääriliselt hinnata, vaid oli näha, et ta tegelikult ei saanud arugi, mida see tähendab; juba kui Bálint sisse astus, kulus aega, enne kui ta tema ära tundis, ja ka siis ei olnud näha erilist rõõmu või liigutust, naine oli hajameelne, kurnatud, hirmunud. Bálint armastas proua Temesit, ta oli alati mõistnud tema kahemõttelist olukorda mitte lapse, vaid mehe arusaamisega, ka siis, kui ta oli hakanud tema kauge sugulase ja majapidajanna seisundi tagant märkama, mis teda tegelikult majoriga seob. Nüüd istus Bálint pettunult tema kõrval, ta ei teadnud isegi, mida ta oli temalt oodanud, aga igal juhul rohkem kui seda, mida ta sai. Ta ei jäänud sinna kauaks, ta otsustas minna Elekeside juurde. Lahkumisel ütles proua Temes, et ta magab halvasti, et ta seedimine on korrast ära, ja ta ei kutsunud Bálintit pärast asjaõienduste lõppu tagasi.

Tuttavatest kohtas Bálint ainult ühte, ja tema meelest oli lõbus, et just nimelt seda. Ta ei olnud oma kunagist vangikaaslast näinud sellest peale, kui nad mõlemad vabanesid, vastastikust lubadust, et nad otsivad teineteist normaliseerunud elus üles, ei olnud ta juba tookord tõsiselt võtnud. Sõjavangidena olid nad mõnda aega samas haiglas töötanud, hambaarstil läks alati paremini kui temal, mitte ainult sellepärast, et ta oli osav, vaid ka sellepärast, et ta oli kogu oma olemuselt vabam, seltsivam ja ka lõbusam kui Bálint. Bálintil oli meeles, et ta oli teda natuke kadestanud, sest Szegi plaanitses alalõpmata, ka kõige segasemates ja raskemates tingimustes, ja see tema otsatu optimism leidis alati mingil salapärasel moel ka õigustust. Nüüd ta teatas, et läheb järgmisel hommikul välismaale, nagu ütleks ta,

et läheb turule. Ta küsis Bálintilt, et kas sel on raha kinni maksta autosõit piirini ja teejuht, kes viib üle piiri Austriasse, ja et kui on, kas ta siis ei taha kaasa tulla,— veoautos, mis neid ära viib, on veel üks vaba koht. Bálint protesteeris naerdes, Szegi ei võtnud seda tõsiselt, ka vangipõlves ei olnud ta kunagi tahtnud sellest teadagi, kui Bálint ei olnud nõus osa võtma mõnest niisugusest asjast, mille Szegi oli suurepäraselt organiseerinud ja millest ka tõesti kasu oli, ainult et see nõudis Bálintilt selles või teises suunas liikumist, Bálint aga, kui see ainult temast sõltus, ei liigutanud end üheski suunas. Sellepärast suruski Szęgi talle pihku oma telefoninumbri, öeldes, et õhtupoolikul saab teda veel kätte. Kui ta ümber mõtleb, tulevad nad homme koidikul talle autoga järele. Nad saavad siit minema küll, ärgu kartku,— mis kombel, see jäägu tema mureks. Ainult raha on vaja. Ja Bálint ei kahelnudki temas, Szegi viis alati kõik läbi, mis ta pähe oli võtnud, aga mitte kunagi tasuta.

Proua Temesi üha segasematest ja norulisematest kirjadest ta teadis, et Katalini tänavasse pole mõtet minna, Elekeside maja on koos Heldide ja Bíróde majaga ümber ehitatud. Ta ei tahtnud näha, milliseks need vanad hooned on muutunud, ja läks Elekeside uude kodusse. Seal, kus ta tänaval kogunemist, rahvahulka nägi, hoidus ta inimestele jalgu jäämast ja keeras põiktänavasse.

Iréni maja Doonau Pesti-poolsel kaldal oli ilus, uhiuus ja võõras. Bálintis ei ärganud mingit halba tunnet või ähmi, kui ta helistas nende korteri ukse taga, ehkki ta polnud neid näinud sellest peale, kui Irén talle kihlasõrmuse tagasi andis. Ukse avas Elekes, jäi teda silmi pilgutades jõllitama, embas siis ja suudles, proua Elekes viskus talle kiljudes kaela. Ei Iréni ega tema meest polnud kodus, Irén — ütlesid nad — istub koolis, väi-

mees on veeministeeriumi insener, sel kellaajal on ta veel tööl. Proua Elekes pani Iréni lapse kohe Bálintile sülle, Kinga ei kartnud teda, naeratas talle, Bálint naeratas vastu. See oli kena tüdruk, — kui ta üldse kellegi nägu oli, siis võis ta olla isa nägu, sest ei vanade ega ka nende tütre jooni tal ei paistnud olevat. Ta ei äratanud Bálintis mingit soovi olla ise tema isa.

Korter oli üldjoontes endise ilmega, kokkukuivanud ja natuke kaasaegsemaks muutunud mööbliga, Cicero troonis muutumatult kirjutuslaua taga raamaturiiulil. Bálint nägi, et allesjäänud mööblit oli püütud paigutada nii, nagu see oli paiknenud palju suurema põrandapinnaga Katalini tänava korteris. Oli kuulda linna rahutut kära, kuskil kaugel lauldi ja hüüti: «Elagu!» Bálint asus kohe asja juurde, palus Blanka aadressi, tal on vaja temaga kiiresti rääkida. Tähtis asi.

Pärast neid sõnu tekkis vaikus. Elekes, kes ei olnud suurt muutunud, ainult ta pilk oli iseäralikult hajali ja ta oli mõnevõrra kuivetumaks ja tihkemaks läinud, nagu hakkaks ta vähehaaval kivinema, ütles, et ta ei tea Blankast mitte midagi. Sellest peale, kui ta ei ela enam nende juures, ei käi nad läbi. Proua Elekes paristas segaduses midagi niisugust, et andku ta talle andeks, ega ta nii paha tüdruk ei ole. Bálint hakkas seletama, et ta ei taha Blankale halba teha, vaid tahab teda aidata, ja kohkumises, mis Elekeside näol peegeldus, luges ta välja, et nad polnud oletanudki, et ta võiks Blankat ka muul põhjusel otsida kui selleks, et talle etteheiteid teha, aga et sel momendil taipasid nad äkki, et välised sündmused võivad ka sellise pöörde võtta, kus pole enam ükskõik, kelle peale või millal nende laps oli kaevanud, et Blanka asi pole nüüd enam mitte lihtsalt eetikaküsimus, vaid ka julgeoleku probleem. Elekesile meenus, et sahvris on mingit seda sorti joodavat, mida Bálint alati oli armastanud, ja ta läks seda tooma, proua

Elekes sosistas sellal Bálintile kõrva Blanka aadressi. Kui ta vähegi mahti saab, külastab ta Blankat, tunnistas proua Elekes, ka Irén käib koos abikaasaga mõnikord tema pool, Irén on pärast abiellumist jälle Blankaga suhtlema hakanud. Ja seda öelnud, jäi ta kohkunult Bálintile otsa vaatama, Bálint aga rahustas teda, et ärgu muretsegu, ta ei ole kunagi Blanka peale vihane olnud.

Elekes tuli viinaga tagasi. Bálint jõi ära, mis talle pakuti, ja läks siis linna. Pimenes, rulood olid kõikide akende ees alla lastud, nagu oleks sõda. Ta nägi relvastatud inimesi, aga need ei kõnetanud teda, libisesid mööda, Bálint jäi mõtlema, mida ta vastaks, kui temalt midagi küsitakse, ja kas ta läheks nendega kaasa, kui nad kutsuvad. Blanka korter oli ühes kesklinna vanas lühikeses tänavas, algul ei andnud Bálinti katsed sinna sisse pääseda mingeid tulemusi, kuigi kojanaine, kellega ta rääkis, ütles, et tema teada ei ole Blanka majast välja läinud. Ta helistas tükk aega ümmarguse räpase linginupu kohal, lootusetult, üha närvilisemalt. Lõpuks ta kuulis, kuidas sees keegi ettevaatlikult ukse taha tuli, vaateava paotus. Ja ta nägi Blanka piiluvaid silmi. Nägi vaid sekundi murdosa jooksul, sest vaateava sulgus kohe jälle. Ta karjus talle, et tehku kohe lahti.

Sees valitses ebaloomulik, tumm vaikus ja midagi ei liikunud. Bálint helistas edasi ja tagus ka juba rusikaga vastu ust. Tal oli jälle tunne, et kui ta lõpuks Blankale ligi pääseb, peksab ta tema läbi, kuna Blanka raiskab tema aega. Kõige hullem oli see, et ta teadis, et Blanka on siinsamas läheduses ja et ta on, nagu ta eluaeg oli teinud, kui ta midagi kartis, vannituppa või sahvrisse peitu pugenud, muidugi kui sellises kaasaegses väikekorteris üldse sahvrit on.

Blanka tõmbas uksed alati ainult kinni, ta ei julgenud neid kunagi lukku panna, vanasti naerdi tihti tema üle,

et miks ta ootab alati mingit õnnetust, tulekahju, röövleid, viimsepäevakohut, mille tõttu tal kujuteldava põgenemise puhul ka seda sekundit on vaja, mis kuluks võtme keeramiseks. Bálint vaatas ringi. Blanka oli prahi välja toonud, ämber oli jalamati kõrval, prahihunnikul närbunud kaktus. Ka see oli talle nii iseloomulik, et toalilled närbusid, kui nad tema kätte sattusid, sest ta kastis neid kas ülearu või unustas üldse kastmata. Bálint võttis lillepoti, lõi sellega ukseklaasi sisse, klaasikillud sadasid esikusse. Ta pistis käe läbi prao ja surus seestpoolt linki. Oligi nii, nagu ta oli arvanud, uks polnud lukus, ta pääses sisse. Blanka ta leidis tagumisest ruumist, kus see kükitas keset koristusvahendeid ja tundmatu otstarbega karpe, ja nagu lapsepõlves, kui ta kartis, oli ta nüüdki oma kõrvad kinni toppinud.

Bálint tõmbas ta kättpidi püsti ja tiris tuppa. Blanka oli ilmselt mitu päeva hirmul olnud, sest korter oli korras. Kui Blanka kartis, siis ta alati koristas ja kraamis, tühjaks tehtud sahtel mõjus talle nagu morfiin. Nüüd oli ta nii hirmu täis, et tal veeresid vaikselt pisarad silmist. Bálint surus ta enda vastu ja imestas, sest ta oli Blankat ainult üks kord elus kallistanud, aga selle veerandtunni tulisus ja irreaalsus tuli sellel praegu teisel põhjusel tulisel ja irreaalsel silmapilgul tagasi. See ei kestnud kaua, hiljem hoidis ta tüdrukut nagu äsja Iréni last. Blanka sai lõpuks aru, et ta ei tee talle midagi halba, ja hakkas tema käte vahel nihelema. Bálint ütles talle, miks ta oli tulnud, lubas, et jääb temaga kuni istungini ja teeb komisjonile selgeks, mis oli Blanka pealekaebuse taga, — kuivõrd see oli ainult neid kahte või õigemini Elekeside perekonda ja teda puudutav eravaen, ja mitte midagi poliitilist, ja et ta püüab kõik teha, et nad ta rahule jätaksid. Ta rääkis ka sellest, mida ta oli Timárilt kuulnud ja mis oli teda lõuna ajal jahmatama pannud, aga mida ta ei olnud uskuma jäänud, et milles Blankat veel süüdistatakse. Ilmne vale.

«Ei ole vale,» ütles Blanka suletud silmi. Ta toetus vastu Bálinti õlga, kui rääkis. «Ma kaebasin ka nende kantseleitüdrukute peale. Mõlema peale.»

Bálint lükkas ta endast eemale, et tema nägu näha. Blanka kannatas selle välja, ainult silmi ta ei avanud; ta rääkis nagu unes.

«Ma kaebasin nende peale, sest nad jälestasid mind ja kartsid mind. Ma vihastasin hirmsasti nende peale, et nad mind enam ei sallinud.»

Ta sosistas, nagu ei räägikski ta Bálintile või nagu ei räägiks ta iseendast, ja ka Bálint kuulas seda nii nagu Blanka omaaegseid õelusi või rumalusi. Ta pani suitsu põlema, hakkas toas edasi-tagasi jalutama, ta oli närviline. Blanka vaatas lõpuks üles ja uuris kaua-kaua Bálinti nägu, et aru saada, mida ta mõtleb. Bálint vangutas pead, kui nägi, et ta teda vaatab, ja ütles: «Põrsas.» Siis hüppas Blanka talle kaela, lõi ta peaaegu jalust maha, puistas ta käed ja näo väikeste suudlustega üle ja jooksis siis äkki toast välja, Bálint kuulis, kuidas ta millegagi kolistas. Tagasi ta tuli suure kandiku all lookas, tõi leiba, konserve, viina, ladus selle kõik lauale ja kukkus sööma. Ka Bálint tundis äkki, kui näljane ta on, haiglas ei olnud lõunasöök talle millegipärast maitsenud, ja hakkas samuti sööma. Blanka sõi aplalt, suure suuga, ta polnud vist enam ammu toitu suhu saanud, ilmselt oli ta kartnud süüagi. Ja siis ta jõi, januga, palju korraga. Sellest, kuidas ta alkoholi kõrisse kallas, nägi Bálint, et ta on vahepealse aja jooksul ennast harjutanud. Blanka peaaegu et lämbus, nii ahnelt toppis ta endale toitu sisse. Bálint vaatas teda tummalt. Ta püüdis ette kujutada Blanka asja arutamist ja seda, mida ta on võimeline inimestele mõistetavaks või vabandatavaks tegema sellest, millega

Blanka hakkama oli saanud, kui see tüdruk isegi oma pööraseid tundepuhanguid läbi ei näe, ei tunne oma alati mõtlematute tegude tähendust, pidurdamatut raevu, mis temas eluaeg on ärganud, kui ta kedagi kahtlustab, et see vaatab talle kas ülalt alla või siis võõristab teda. Blankast tehakse stalinistlik nuhk, ükskõik kuidas Bálint ka ei püüaks seletada, miks Blanka teda tol korral nii arutult ründas, sest kes komisjoniliikmetest saaks aru või usuks seda, mis oli kunagi Katalini tänav ja kuidas see Blankale võis mõjuda, et Bálint Iréni maha jättis. Ta suitsetas, murdis pead, võttis siis välja ümbriku, mille ta oli haiglas saanud, luges raha üle. Blanka vaatas tummalt, siis hardalt, puudutas sajalisi näpuotsaga. Bálint läks telefoni juurde, helistas Szegile. Szegi sai temast kergemini aru kui Blanka, ehkki temaga tuli rääkida läbi lillede, ja hakkas irvitama, kui kuulis, et Bálint tahaks enda asemel oma õe saata maale, soovitatud kohta, ja et ta maksab meelsasti kõik ülalpidamiskulud, kui Szegi garanteerib, et see tasub ennast ära. Szegi garanteeris ja teatas, et ta on hommikul kell kolm Blanka maja ees. Tema rõvedaid, õe kohta käivaid märkusi ei kuulanud Bálint lõpuni ja pani toru ära.

Blanka sai suure vaevaga aru, mida ta tahab, ja kartis nähtavasti niisama palju minna kui siia jääda. Õnnetult ja nõutult keerutas ta ümber Bálinti, istus siis äkki tema ette põrandale maha ja pani oma pea talle sülle. Ta nuttis natuke ja hakkas siis asju pakkima, Bálint viskas nendest kolm neljandikku välja, iga asja tuli tema käest lausa tagasi kiskuda, ta nuttis, luristas ninaga, kaebles. Siis tahtis ta vanematega hüvasti jätma minna, Bálint keelas selle ära, Blanka ei saanud kuidagi aru, mis kasu Elekesidel sellest on, et nad ei teagi tema äraminekust, Ta oleks tahtnud neile helistada, vähemalt kord veel nende häält kuulda, aga sedagi ei tohtinud, ja

siis ta istus ja tönnis. Selle raha eest, mille Bálint talle käekotti oli pannud, ta isegi ei tänanud teda, ja selle asemel, et hinnata seda lahendust, mis võimaldas tal kaduda Timári ja igasuguse vastutuselevõtmise eest, värises ta hoopis sellepärast, et kuhu teda viiakse ja mis temast seal väljas saab. Bálint ei mõelnudki teda lohutada, korraks ta sai koguni vihaseks, et kui vastutusvõimetu ja tänamatu Blanka on, kui rumal, ja et tegelikult tuleks teda saatuse hoolde jätta, rebigu Timárid ta puruks või tehku temaga, mis tahavad. Ta röögatas tema peale, Blanka tõmbus kössi. Siis hakkas Bálintil piinlik, et mida ta siin karjub temaga, see pole ju Irén, tark Irén, see on ainult Blanka. Hiireke jookseb lõksus ringi ja kardab ka väljaviivat teed, sest ei ole teada, kuhu see viib ja mis teda seal ees ootab.

Nad sõid veel kord, nüüd juba normaalsemas koguses ja väiksema isuga, ja siis hakkas Blanka voodit üles tegema. Bálint nägi, et ta jahib puhaste voodilinadega, ja jälle hakkas tal Blankast kahju, ta oli nii hoolas, nii püüdlik, mis pagana pärast oli tal just selleks üheks ööks puhast voodipesu vaja. Kuskil kaugel tulistati, raadio oli niisugune, nagu oleksid kõik diktorid aru kaotanud. Nad heitsid teineteise kõrvale pikali, selle loomulikkusega, millega loodusõnnetuste puhul või öösiti õhurünnakute ajal heidavad varjendites üksteise kõrvale pikali mehed ja naised. Blanka ootas natuke aega, puges siis talle lähemale ja küsis temalt oma kehа pinguletõmbamisega, kas ta tahab. Bálint ei tahtnud. «Ära püüa kinni maksta, sa ju ise ka ei taha,» ütles ta peaaegu ärritatult ja kuulis Blanka hingamisest, et oli märki tabanud. Blanka oli nüüd eeskätt unine, hirmuga ei olnud ta enam ammu magada julgenud. Bálint oli tema kõrval ärkvel, suitsetas, tõusis kord isegi üles, keetis kohvi, jõi ära Blankast järelejäänud viina, pani äratuskella kella üheksaks tirisema, et kella kümneks

tagasi haiglasse jõuda, ja ajas pool kolm tüdruku üles. Nagu lapsepõlves, nii seisis Blanka ka praegu vaevu jalul, nii uimane oli ta; Bálint pritsis talle vett näkku. Blanka vankus vannituppa, Bálint keetis talle teed, ta ei joonud seda, nuttis jälle ja püüdis oma kohvrisse taas mingit lollust poetada, Bálint andis talle käe pihta kõva laksu ja viskas selle uue rämpsu kohvrist välja. Blanka tahtis seelikus teele asuda, Bálint laskis tal pikad püksid jalga tõmmata, aitas tal riietuda, surus talle kaenla alla talvemantli. Oli kottpime, kui nad trepist alla läksid, tänavalt ei kostnud ühtki häält. Seismajäänud liikluse negatiivne müra oli valjem ja rahutuks tegevam, kui et tänaval oleksid tankid sõitnud. Majahoidjat tuli tükk aega äratada, ta avas ukse paistes, uniste silmadega. Blanka ei öelnud sõnakestki, pigistas Bálinti kätt, isegi ta hambad plagisesid, ta ütles, et külmetab, on välja magamata, aga Bálint teadis, et ta kardab, surus teda enda vastu, soojendas teda oma soojusega. Ta kuulis, et Blanka sosistab midagi, ta sosistas nende lapsepõlveaegset võlusalmi, ja siis oleks Bálint jälle võinud teda lüüa, loll, hani, võlusalmi öeldi alati siis, kui taheti, et see, mis neid ähvardab, mööda läheks. Nüüd pidas ta põialt, et Szegi ei tuleks, ta ei taha minna, tahab siia jääda, et ei oleks vaja laia ilma minna. Mis saaks temast komisjoni ees? Kui Szegi auto sekundilise täpsusega maja ees peatus, lükkas Bálint tüdruku endast eemale.

Keegi ei öelnud midagi, ehkki autokastis olid inimesed, palju pakke, palju võõraid, ka lapsi. Szegi sisistas nii nagu vanasti, vangipõlves, Bálint sisistas vastu, sunnitult, nagu oleks ta sellise romantika jaoks juba liiga vana. Ta viskas Blanka kohvri üles. Tüdruk embas teda ja suudles, Bálint aitas tal üles ronida. Autotuledes lõi ta kuju veel kord helendama, juukseid polnud mütsi alt näha, nüüd ta enam ei nutnud. Szegi pani ta

enda kõrvale istuma ja tal jätkus niivõrd aumehelikkust, et ta ei hakanud jalamaid Blanka poolt talle pihkupistetud raha üle lugema. Bálint nägi nüüd jälle, et Blanka on väike sõdur, see endine, aga nüüd polnud ta ei vihane ega äge, ta oli ütlemata kurb, ja püssi polnud tal ka.

Sel õhtul oli kõik eriti ebatõenäoline. Pali tuli varakult koju, rääkis kõige uuemaid uudiseid, ma ei kuulnud midagi. Pärast seda, kui ma olin teada saanud, et Bálint meil käis, suutsin ma peale Blanka saatuse mõelda ainult Bálintile ja endale, ja nii ei olnud see ainult minuga, kes ma, niipea kui ma uuesti Bálinti lähedalolekut tundsin, lülitusin kohe taas sellesse ringi, mille oli moodustanud tema elu koos minu eluga ja mille olemasolu ei muutnud see, et üks meist oli mõnda aega vang, või jättis teise maha, või läks mehele, või sünnitas lapse. Ka isa ja ema reageerisid Pali uudistele ainult poole sõnaga, ma teadsin, et ka nemad mõtlevad Blankale ja Bálintile ja iseendale ning Katalini tänavale. Ükski meist ei teinud sellest juttu, aga me kõik tundsime seda, ja Pali aina kõneles, ta vaeseke tegi mind nii närviliseks, et ma läksin ära söögituppa ja hakkasin vaibanarmaid siluma, et ei peaks ainult tema lähedal olema.

Ma usun, et Pali sai palju varem aru sellest, millest me tegime vastavad järeldused alles tunduvalt hiljem, et kui viljatu katse oli see korrektne kooselu, see meie abielu. Me ei võtnud Palit iial tõeliselt omaks, ja see oli seda kurvem, et ta oli korralik, iseloomuga mees, talle meeldisid mu vanemad, ka tema meeldis neile, ta armastas mind, nagu minagi teda tegelikult teatava piirini vastu armastasin. Aga meie abielu jooksul me ei saanud talle iial kõike ära öeldud, ja ka tema elust ei tundnud me iial huvi kõige vastu.

Sel õhtul pidi ta mõne aja möödudes tundma, et me —

nagu juba korduvalt — olime teda jälle millestki välja jätnud. Ma ei saanud teda aidata, sest me ei söandanud üksteisegagi rääkida sellest, mis sel hetkel meid kõiki oma kütkes hoidis, Blankast, kes on oma korteris kuhugi peitu pugenud ja keda ilmselt praegu kohe tabab karistus, või ootamatult väljailmunud Bálintist, kelle tagasitulekule kõik niimoodi reageerisid, et polnud võimelised eitama, kui ebainimlik ja ebatõenäoline oli nende jaoks elu ilma Bálintita. Isa oli kahvatu, väga löödud. Tema kohta ma teadsin kindlasti, et sellest peale, kui ta Blanka kodunt välja viskas, polnud ta temaga tõesti enam rääkinud, aga ma teadsin ka seda, et ta polnud selle päeva mälestustest ikka veel üle. Mina olin tollal juba ammugi jagu saanud sellest kibedusest, mida ma esialgu Blanka vastu olin tundnud, ja hiljem oli see, mis ta oli teinud, isegi väga teretulnud, ma lohutasin end veel kaua mõttega, et kui Blanka, just nimelt Blanka ei oleks Bálintile seda häda kaela tõmmanud, siis oleks Bálint mu juurde tagasi tulnud. Varsti me saime jälle uuesti kokku, Blanka helistas mulle kooli, ootas mind pärast tööd, sageli aga lonkis ümber meie maja, et isa näha. Ema rääkis temaga üle kahe-kolme päeva, meie kohtusime temaga esialgu kohvikus, kui ta aga korteri sai, siis seal, ehkki ma algul heitsin talle ette, et ärgu hüpaku midagi oma väljaspool järjekorda saadud korteriga, see on saadud verehinnaga, see on saadud Bálinti pea eest. Ma puhkesin sageli nutma, aga ta oli ikkagi õnnelik, iga kord kui me kokku saime; ja kui ma koos Paliga tema poole läksin, siis oli ta veel iseäranis liigutatud ja vestles mu mehega nii aupaklikult nagu mõni Kameeliadaam.

Sest loomulikult olin ma Palile Blankast rääkinud, ma olin talle rääkinud, millega tüdruk hakkama sai, ja üldse, ma olin Palile ära rääkinud kõik selle, mis oli reaalne, fakt, sõnadega seletatav. Nüüd aga, kus juba

mälestuski meie kooselust hakkab tuhmuma, taipan ma, et ta ei mõistnud isegi tabatavaid, sõnastatavaid tõsiasju, asjata pihtisin ma talle näiteks, et mul oli kunagi üks suur armastus, mis lõpuks siiski ei realiseerunud, ta ei võtnud öeldu kaalu tõsiselt, ta arvas, et see oli üks lapsik värk, ja ka Heldide lugu kuulas ta vaid kaastundega, oli näha, et ta ei proovinudki leida seletust sellele, mida tähendas või siis võis tähendada meie kõigi elus Heldide hukkumine. Need kolm maja olid tema jaoks minevikuehitis, ta ei teadnud Katalini tänava tähendust.

Bálinti tagasitulekupäeva õhtul tegi ema viimaks suu lahti. Ma ei mäleta, et ma oleksin teda kogu meie koduse elu jooksul kuulnud niimoodi rääkimas; ema tülitses, karjus, kavaldas, võlus, intrigeeris või meelitas, — nüüd ta esines avaldusega. Ta ütles isale, et kardab oma lapse pärast, toogu ta Blanka koju. Isa tõstis pea raamatu kohalt, vaatas talle otsa, ei vastanud. Kaugel väljas tulistati.

Pali, kes oma töökohas oskas üldist meeleolu tabada niisama hästi kui mina koolis, asus kõhklemata ema poolele. Isa vastas temale, mitte emale, selgitas talle, mis seisukoht tal selles küsimuses on ja et ta ei soovi nõuandeid kuulda. Blanka on täisealine, söögu ise oma supp, ära teda ei tapeta, kui ta just hiljem midagi veel hullemat pole korda saatnud; kui ajaloo õigusemõistmine teda tabab, siis süüdistagu ennast. Ma ootasin, et ema hakkab nutma või märatsema, aga ta ei teinud ühte ega teist, läks magamistuppa ja pani ukse kinni.

Pali kutsus mind magama, ma ei läinud, askeldasin elutoas, venitasin aega, ootasin, et ta magama jääks. Ma ei tahtnud temaga sel ööl magada, ma olin üles ärritatud, oleksin tahtnud mõtelda, ja ma murdsin oma pead selle kallal, kuidas ma saaksin Bálintit näha, kes, nagu ma veendunud olin, elab proua Temesi juures. Ka

isa oli veel üleval, tema ei tahtnud emaga kembelda, me kohmitsesime, venitasime aega, ma usun, et tema teadis niisama hästi, miks mina ikka veel ringi loivan, nagu mina teadsin, miks tema ikka veel ärkvel on. Ma helistasin meie kooli uksehoidjale, ajasin ta voodist üles, küsisin, kas kõik on korras, kõik oli korras. Lõpuks ma ei saanud magamaminekut edasi lükata ja läksin vannituppa end korda seadma. Uksel põrkasin kokku emaga, tal oli mantel seljas, rätik peas ja ta hakkas välja minema.

Ja taas lõi mind tummaks see tunne, mis mu hingest läbi käis, et kuivõrd nad mõlemad küll Blankat armastavad, üks, kuna ta suudab tema vastu nii karm olla, nii järeleandmatu, ja teine, kuna ta muutub tema pärast julgeks ja aktiivseks. Siis ma veel ei teadnud, et ka mina armastan maailmas kõige rohkem Blankat, rohkem kui kedagi teist, kes mu ellu on kuulunud või kuuluvad, et ma armastan teda isegi rohkem kui Bálintit.

Isa ütles talle ärritatult, et mis tal pähe tuleb, mina aga võtsin tal mantli seljast, tirisin ta tuppa tagasi ja lubasin sealjuures, et olgu ta rahulik, hommikul ma lähen ise Blankale järele, aga teda ma öösel välja minna ei lase, tulistatakse ju. Isa kuulis, millega ma teda lohutasin, aga tegi näo, nagu oleks ta kurt, ja ma nägin, kui õnnelik ta on, et me tema sõna ei kuula, ja millise ennastunustava ärevusega ta oma paha last tagasi ootab. Siis puhkes ema lõpuks nutma, tema nutu peale ärkas üles ka Kinga, Pali tõusis lapse pärast üles, võttis ta sülle, tõi meie juurde, kogu maja oli sagimist täis. Pali seisis, laps süles, ja vaatas meid nagu pahaaimamatu noor püha Joosep.

Hiljem ma olen tihti temale süütundega mõtelnud, et miks ma ikkagi abiellusin temaga ainult sellepärast, et tahtsin oma elu korda saada, et tahtsin normaalset seksuaalsuhet ja kellegi armastust, hüvituseks selle eest, et

Bálint mu maha jättis. Ta ei oleks tohtinud oodata, millal mina ta maha jätan, millal ma talle õhtulauas istudes lõbusa, sundimatu ja loomuliku häälega teatan, et ma lasen end temast lahutada, sest et me Bálintiga oleme otsustanud ikkagi abielluda. Tema oleks pidanud mind maha jätma, aga ta ei teinud seda. Tihti ma mõtlen tema peale tänu ja igatsusega, sest ta oli mulle sada korda parem mees kui Bálint, ja ka sada korda parem ja väärtuslikum inimene. Kui teispool surma midagi on, siis ma pean seal kindlasti vastust andma ka Paliga sõlmitud abielu eest, mitte et ma ei oleks andnud talle kõik, mida ma vähegi võisin, kuni ma Bálinti esimese sõna peale ta maha jätsin, vaid ma võisin talle väga vähe anda. Peaaegu ei midagi.

Sel ööl me olime kõik rahutud, mina eeskätt rambipalavikus. Pali oli niisama kohusetundlik nagu mu isa, ta ei oleks jätnud tööle minemata ka kõige segasemal ajal, tema ei saanud mind Blanka juurde saata, isa, ma teadsin, ei astu üle mu noorema õe korteri läve, talle piisas sellest, et ta Blanka koju lubas, oli selge, et ma pean Blankale üksinda järele minema. Aga Blanka külastamine polnud minu jaoks lihtne asi ka normaalsetes tingimustes, sest ma teadsin, kuidas ta elab, ja kuulasin tema vihjeid ja väljalobisemisi ausas abielus elavate naiste hämmeldusega. Oma uuemate edusammude üle ei saanud ma enam ammu tõelist rõõmu tunda; viiekümnendate aastate algul autasustati isa, samuti mind, ja ehkki isa tundis isikukultuse aastail suurt vastikust kõige vastu, siiski ta rõõmustas selle autasu üle lausa lapselikult, ta kujutles seda kuidagi nõnda, et meid ja meie ausat tööd on tähele pandud, et meie juhtum on erand, selge hetk ühel pimedal ajal. Sellele, et meie autasudega kõik korras pole, juhtis minu tähelepanu tegelikult ema käitumine, ema pillas paar märkust, õnneks ainult minu kuuldes, mitte isa kuuldes, et milline hea

õde on Blanka ja et kuidas see kõrge positsiooniga mees, kes temaga kurameerib — ema vaeneke kasutas seda sõna ja punastas —, kõiki tema soove täidab. Õudusega vaatasin ma karpi, milles särasid meie autasud, ma olin hea, südamega õpetaja, isast mul pole vaja rääkidagi, me olime mõlemad tõesti selle autasu ära teeninud, aga rõõmustada ma enam ei saanud. Ja sellest peale ma mõistatasin umbusklikult Blanka iga kingituse puhul, mida ta meile vargsi korterisse sokutas, kõik enamasti asjad, mida saada polnud, et kellega mu noorem õde parajasti käib, kas mõne väliskaubanduse mehega või mingi valitsuse tegelasega.

Me läksime kodunt välja varahommikul, mina kesklinna, Pali oma töökohta. Sel momendil oli parajasti vaikne, enne väljumist ma helistasin haridusosakonda, õppetöö oli endiselt katkestatud, ma teadsin, et ma võin ka pärastpoole kooli minna. Ma kiirustasin, et see külaskäik juba selja taga oleks ja et ma võiksin siis proua Temesi juurde joosta. Ema surus mulle esikus äkitselt ühe võtme pihku. See lõi mind tummaks, mul polnud aimugi, et tal on Blanka korteri võti. Isa tegi näo, nagu ta ei teaks, kuhu ma lähen, ja piinas raadiot, kuulas uudiseid. Ta oli sel ajal silmade tõttu juba haiguslehel, abitult kruttis ta raadionuppe, ma vaatasin teda murega ja püüdsin ette kujutada, kuidas ta elab, kui ta vaeseke ükskord enam niigi palju ei näe. Palist ma läksin nurga peal lahku, ja niipea kui ma üksi jäin, tundsin ma ennast kohe ebakindlalt, ehkki sel teelõigul, kuni ma Blanka korterini jõudsin, ei juhtunud tegelikult midagi. Turuhoone poolt tuli kapsakoormaga veoauto ja juht hõikas, et kui mul kesklinna asja on, siis ta võtab mind peale, et ma ei peaks üksinda tänaval kontama. Ma istusin tema kõrvale, meie taga rappusid kapsapead. Ta laskis mind maha sellel väljakul, kuhu avanesid Blanka aknad, ausammas, mis siia paari aasta

eest püstitati, oli juba kadunud. Kui ma ei oleks oma probleemidega nii hõivatud olnud, siis ma oleksin rohkem läbi elanud seda kummalist reisi keset kapsaid, oleksin rohkem tähele pannud seda, mida autojuht ütles, ja ka seda, et ta mind sinatas. Hiljem taastas mälu need kummalised pildid, monumendi ootamatu puudumise, ja taastas kõik ka akustiliselt, sinatamise ja ootamatu, ähvardava vaikuse ümberringi.

Kui ma üles Blanka ukse taha jõudsin, siis ma ehmusin, sest ukseklaas oli sisse löödud ja keegi oli ava ajalehepaberiga kinni toppinud. Ma helistasin meie harjunud kombel, kolm lühikest kella, ta ei avanud, ja selle üle ma ei imestanud, ma teadsin, milline ta on, kui ta kardab, ta uskus veel täiskasvanunagi, et kapp või voodialune võib kaitset pakkuda. Ma imestasin ema ettenägelikkust, et ta oli mulle võtme andnud, ja keerasin ukse lukust lahti.

Ma astusin ettevaatlikult sisse, valmis ka selleks, et ma teda esialgu ei leia, et ta on kuskil peidus, ja ma olin valmis ka selleks, et ta pole ehk üksi, kohmetult ma otsisin endas mittemidagiütlevaid lauseid, mida inimene sellises pentsikus situatsioonis võiks lausuda. Ma läksin läbi esiku, kohutavas segaduses oleva elutoa ja avasin magamistoa ukse. Voodi oli üles tehtud ja voodis lamas Bálint.

Ja siis ma unustasin Blanka ära, täielikult. Hiljem torkas mul pähe, et sel momendil oleks võinud teda minu juuresolekul ära viia või talle ükskõik mida teha, mul poleks tema jaoks silmi olnud. Ma ei olnud Bálintit näinud sellest peale, kui ma talle kihlasõrmuse tagasi viskasin ja ta ära läks, ja nüüd ta oli siin, Blanka voodis, alasti, ja magas, magas nii sügavasti, et ei kuulnud mu helistamistki. Ma istusin ta kõrvale voodiservale ja aina vaatasin. Isa poolt sissekasvatatud refleksid sundisid mind mõtlema, et see pole viisakas

niimoodi ta kõrval istuda, sest mul on mees, aga mu enda reflekside jaoks oli koomiline niisugune mõtegi, et mul Bálintiga seoses saab olla asju, mis ei kõlba — ma hakkasin peaaegu et naerma. See oli nii naeruväärne mõte, et Pali on olemas.

Ma ootasin, millal ta ise ärkab, ma ei tahtnud teda üles ajada; teadmine, et ta on minu läheduses, oli nii õnnestav, et tahtsin seda hetke pikendada. Ma mõtlesin rumalusi, seda, et mis ta mind nähes ütleb, või et äkki ta on abiellunud pärast seda, kui proua Temes temalt viimati kirja sai, ja et mis oleks, kui tema abikaasa tuleks siia meie juurde, istuks mu mehe kõrvale, ja meie mõlema abikaasad räägiksid meist teineteisele seda, mida teavad ainult nemad, meie aga seisaksime Bálintiga nende selja taga ja naeraksime.

Bálint oli rahulik magaja, väsinud magaja. Ma märkasin, et ta näojooned on teravnenud, nägu pikemaks veninud, et ta on vanem, aga ma nägin seda kõike nii, et see tegelikult mind ei puudutanud. Mul polnud midagi tegemist Bálinti vananemistunnustega, ainult Bálinti endaga.

Ma istusin ta kõrval, unustanud kõik, ja siis äkki hakkas mu kõrval helisema Blanka äratuskell. Ma võpatasin, jahmusin, Bálint aga ärkas üles. Kui ta silmad lahti tegi, jäi ta mulle otsa vahtima, vaatas tükk aega, tõusis siis istukile, vajutas kella seisma, haigutas, ringutas ja ütles: «Tere, Irén.» Ta ütles seda niisuguse häälega, nagu me oleksime alles eile kohtunud. Ma ei vastanud talle.

Ma ootasin, et ta mind puudutab, võtab mu käe pihku, aga ta ainult otsis midagi enda kõrvalt, ja kuna ta ei leidnud, mida ta otsis, siis ta palus, et ma tooksin talle ühe suitsu. Magamistoas ma tema portsigari ei näinud ja läksin teise tuppa. Aga enne, kui ma selle sealt kujuteldamatust segadusest üles leidsin, kuulsin

ma, kuidas ta voodist üles tõusis, kohmitses ja hakkas riidesse panema. Kui ma tagasi läksin, istus ta, särk seljas ja püksid jalas, voodiserval ja tõmbas parajasti sokke jalga. Ta pani ka kingad jalga, astus siis minu juurde ja suudles mind südamlikult. Ma lasksin seda sündida, aga ei suudelnud vastu, mis mõte sel oleks olnud. See suudlus ei olnud midagi muud kui lihtsalt veel üks tervitus, omamoodi tere päevast. See oli Henriettile määratud suudlus, vennalik, lihatu.

«Ma tulin Blankale järele,» ütlesin ma talle, «ma viin ta koju.»

Bálint raputas pead, näitas käega: pole. See lõi mind tummaks ja ma kohkusin ära oma kohkumisest, et kui kujuteldamatu on minu jaoks elu ilma Blankata, ja ka sellest, et äkki ta viidi ära või juhtus temaga midagi, ja kuidas me siis kodus isaga teineteisele otsa vaatame.

«Ta läks välismaale,» ütles Bálint ,«ma saatsin ta oma sõbraga minema. Nüüd on ta juba üle piiri.»

Tema saatis, just tema? Blanka, kes teda siit välja oli söönud? Kergendus, mis mind haaras, et mu noorem õde on ohust pääsenud, ei olnud tasakaalus nõutusega, millega ma vahtisin Bálintit, sest jälle ei saanud ma millestki aru.

Nüüd tuli ta minu juurde, päris lähedale, võttis mu näo oma käte vahele. Ma sulgesin silmad ja ootasin suudlust. Ta suu oli mulle väga lähedal, ja siis järsku ei tundnud ma enam ta hingust. Ta oli mind lahti lasknud.

«See on nii hirmus, et sa pole iial suutnud kõige lihtsamaid asju mõista,» ütles ta. «Elu. Surma. Puhast vett. Elu ei ole kool, Irén. Elu on reegliteta.»

Ma vaatasin talle otsa. Tema nägu oli jälle teistsugune kui äsja. See, mis ta silmadest vastu vaatas, sarnanes kõige enam kaastundega, nagu teaks ta, et ma olen haige, ja mina ise ei tea seda.

«Rahusta vanasid, ütle, et tal pole midagi viga. Korteri ma hoian talle alles, kolin siia. Mul ei olnud nagunii korterit, siin on mul päris hea, kui ma juba, nagu paistab, Pesti jään. Kui mul raha pole, siis ma hakkan ta asju müüma. Ta pükse.»

See oli kohutav, et ma ei teadnud iial, millal ta räägib tõsiselt ja millal teeb nalja. Ma võtsin masinlikult kätte teki, kloppisin seda ja hakkasin tuba kraamima. Segadus oli mõeldamatu, kõik kapiuksed ja sahtlid olid lahti.

«Sa oled täiuslik, nii sina kui su isa,» ütles Bálint. «Kuhu teie ilmute, seal on kohe kord majas. Ma olen teie peale palju mõelnud, pärast teie kodu oli kõik räpane, eemalepeletav. Kas ma saadan sind koju?»

Ma ei vastanud, vaatasin talle ainult otsa, mu kraamivad käed peatusid.

«Ma peaksin kella kümneks haiglas tagasi olema, sellepärast ma paningi kella helisema. Ma jään hiljaks, aga ükskõik, minu puhul ei panda praegu midagi pahaks. Ma pean sind koju viima, kuni veel võimalik on, enne kui on hilja.»

Jälle ma vaatasin talle otsa, tema aga vaatas mind. Ta pani pintsaku selga ja lipsu ette. «Kas sa ei pesegi?» küsisin ma vaikselt.

Ta puhkes naerma, nii et ta lõpuks köhis suurest naerust. Ma vaatasin teda imestusega, ma poleks osanud mingi hinna eest ütelda, mis teda lõbustab.

«Pärast haiglas pesen,» ütles ta. «Ma pesen end küll, aga praegu pole õige aeg. Praegu ma pean sind tervelt koju toimetama. Sa pole iial teadnud, Irén, millal on millekski õige aeg. Blanka oli loll, loll kui saabas, aga tema teadis alati.»

Kui ma toibusin, olin ma uksest väljas, ta hoidis mul käe alt kinni ja jooksis minuga trepist alla. Ma ei olnud iial küsinud ja Blanka polnud ka iial rääkinud,

mis toimus nende vahel varjendis Henrietti surma ööl. Nüüd ma siis teadsin. Aga ka see ei lugenud. Mulle tundus, et mul jääb tema puudutusest hing kinni. Ma ei olnud teadnud, et ma teda ikka veel nii väga armastan, ega ka seda, et mul pole oma mehega midagi ühist. Kuni me seal läksime, voolasid mul sõnad nagu kosest; see, et ta mind oli solvanud, nüüd, nii mitme aasta järel jälle koguni kaks korda solvanud, ja et isegi tema tunnustus oli kuidagi solvav, see jõudis ainult mu teadvuseni, mitte aga tunneteni. Ma rääkisin talle endast ära kõik, mida ma suutsin rääkida, ja ta kuulas sõnatult. Astus suurte sammudega, ja all tänavavalguses oli veel paremini näha, kuidas ta on nende aastatega vanemaks jäänud, ja et ta ei lähe mitte ainult kiilaks, vaid ka juba halliks, ja et ka tema ilusad hambad pole enam endised. Kui me seal läksime, unustasin ma Blanka ära, ja ma ei suutnud mõelda muule kui ainult sellele, miks ta ei küsi minult seda ainsat asja, millest ma polnud rääkinud, millele ma polnud isegi vihjanud, et kas ma armastan Palit, ja üldse: kuidas ma oma mehega elan.

Tuhat üheksasada kuuskümmend üks

Kuigi ta kartis elavatega kohtuda ja suhtles nendega pigem sel kujul, nagu nad esinesid tema ülesehitatud Katalini tänavas, külastas ta neid tihti.

Kohtumine nendega masendas teda alati, ja ometi ei suutnud ta vastu seista soovile neile pilku heita. Kui ta polnud neid mõnda aega näinud, muutus ta rahutuks, pani Katalini tänava maja lukku, jättis selle elanikud nende tavalisi toimetusi tegema, proua Elekesi oma patjade keskele, Elekesi vihikuid parandama, oma ema askeldama, isa arstikabinetti, proua Temesi kööki, majori ajalehtedega oma naha järgi lõhnavasse tuppa, Iréni õppima, Blanka kas naerma või nutma, Bálinti aeda. Ta jättis nendega hüvasti, lubas, et tuleb kohe tagasi, sulges siis värava, ja Katalini tänava elanikud jätkasid oma päeva sealt, kus see neil pooleli oli jäänud, tema aga, kui ta nende juurde tagasi tuli, puges mõnikord oma tuppa ega julgenud teiste silma alla ilmuda, nii väga kartis ta, et nad aimavad midagi sellest, mida ainult tema neist teab ja mida temagi tahaks hea meelega ära unustada. Niisugusel puhul oli targem peitu pugeda, sest sageli tundis ta kiusatust isale või emale ütelda, kui vanalt nad surevad ja mis asjaoludel, ja ta hoidis kõrvale majori eest, kartes, et ükskord lipsab tal suust see, mida major oli öelnud talle nende esimesel kohtumisel pärast surma, et kus ta langes ja et kui ärritatud ta sel hetkel oli, sest tal polnud mõtteski olnud võidelda, hukkumisest rääkimata, ainult et tal polnud aega seda kõike seletada sellele, kes tema pihta laskis. Ja proua Elekesil ta isegi aitas veel pudi-

padi juurde muretseda, nii kahju oli tal sellest, kes seal Iréni korteris hirmust värisedes kraamis ja koristas, ja ta õhutas Elekesi üha rohkem lugema, tõi talle järjest uusi raamatuid, ladus ta laua neid täis, proua Temesiga aga vestles mõnikord tundide kaupa, nautis tema hiilgavat loogikat ja teravat mõistust.

Ta teadis, et elavatega kohtumine toob kaasa igasuguseid probleeme, aga nende maailm tõmbas teda ikka ligi. Ta oli kohal Bálinti distsiplinaarküsimuse arutamisel, oli kohal, kui Elekes Blanka kodunt välja viskas, ja ka siis, kui Irén mehele läks, ta seisis kirikus Iréni selja taga, märkas, kui jäik ta on, ta oleks tahtnud pruutneitsi olla, aga Irénil polnud pulmarongi, isegi mõrsjakleiti mitte, nagu nad lapsepõlves kokku olid leppinud, ja see laulatus oli kurvem, kui ta oli kujutlenud, pulmaisa nägi ka siis juba ainult vaevu-vaevu, ja selle asemel, et tema oleks Iréni altari ette viinud, tuli ainult küünaldega valgustatud kirikulöövis teda ennast talutada. Blanka seisis perekonnast lahus, ühte nurka tõmbunult, ja preestrile vastas naiivsena ja õnnelikuna üks tundmatu kõhn poiss, Henriett imestas, kuidas ta küll ei taipa, et tema koht pole Iréni kõrval, ja kui uhke ja lootusrikas ta on. Henriett oli alati tahtnud näha pulmaööd, aga ta ei saatnud Iréni koju, laulatus oli olnud nii armetu, et parem oli tagasi Katalini tänavasse minna ja pikali heita selle teadmisega, et see kõik on nagunii vaid unenägu, Irén ja Blanka on ju veel väikesed tüdrukud nagu temagi, magavad teineteise kõrval lastetoas, ja Irénist, kui nad suureks saavad, saab ükskord Bálinti abikaasa ja see kõhn tõmmu poiss kirikus on ainult nägemus. Unenäoviirastus.

Blanka uues elukohas käis ta võlutuna ringi, sest siin ta nägi esimest korda merd, ja kui ta ei kohtunud kaljudel Blankaga, kes lõõtsutas kuumusest, nuttis või karjus, siis võis ta isegi lainete mängu nautida, aga

niipea kui Blanka nähtavale ilmus, oleks ta kohe tahtnud ära joosta, sest ta nägi, et valges majas sagivate Henriettide keskel, kelle eest Blanka hoolitses, oli Blanka ise rohkem Henriett ja rohkem vang kui ükski teine tema endise perekonna liikmetest, ehkki vaid temal üksinda oli tõeline ja kõikjal kehtiv välispass.

Kõige enam kannatas Henriett aga siis, kui ta külastas Bálintit, ehkki ta tegi seda tihti. Vangilaagris, Elekeside juures, külas, haiglas, ükskõik kuhu Bálint sattus, elas ta nii, liikus nii nagu tsirkusekunstnik, kes on kord juba trapetsilt alla libisenud ja ennast sandiks kukkunud, aga keda on mingil moel sunnitud areenile tagasi minema ja kes saab seal kuidagimoodi ka hakkama, sooritab kõik numbrid, aga niisuguse surmahirmuga ja nii õnnetu näoga, et ta ei lõbusta publikut, vaid teeb ainult närviliseks. Bálinti lähedal, kelle järele Henriett küll pidevalt igatses, pidas ta vastu ainult mõned minutid; ja kuigi teda, kes ta oli näinud palju rohkem ja teadis mehe seksuaalelust ja kahtlastest vahekordadest palju enam kui Irén, kes ei aimanud sellest murdosakestki, mõnikord viisidki segadusse Bálintiga koos nähtud naised ja äratundmine, milliste nurjatute olevustega ja kui palju Bálint ameleb, ei sundinud teda tagasi Katalini tänavasse mitte Bálinti armukesed, vaid see pidevate ebaõnnestumiste rida, mis saatis mehe samme ja teed nagu koer. Kui ta teda külastaski, siis põgenes ta tema juurest varsti ära, et näha teda taas noorukina ja kogeda kodus, kui tark, kui osav, kui andekas ta on, et kuulda proua Temesi, Elekesi ja majori ennustusi tema imetoredast tulevasest karjäärist. Tõeliselt rahulik ja ennastunustav oli ta ainult siis, kui tajus enda lähedal noort Bálintit ja mängis temaga ja tüdrukutega kirsipuumängu, ta vihastas enda peale, kui vananeva Bálinti kuju teda taas ahvatlema hakkas, ja läks tema juurde tagasi ainult siis, kui kõigist mõis-

tuslikest kaalutlustest tugevam oli iha tema kehalise oleku järele.

Kui ta kaupluses mõne kõrval neist seisma jäi või neile tänaval vastu tuli, siis oli nende reaktsioon alati ühesugune, nad vaatasid talle otsa ja pöörasid siis pilgu ära, ilma et neil oleks isegi kahtlusi tekkinud või et nad oleksid segadusse sattunud; ükski neist ei võtnud hetkekski tõsiselt võimalust, et see on Henriett, kes nende kõrval seisab või neist mööda läheb. Äärmisel juhul peegeldas nende nägu mingit muhenemist, nagu oleks tuul toonud kuskilt kaugelt mingi laulukatkendi, mõne sellise laulukatkendi, mida nad noorpõlves olid tundnud ja ka laulnud, aga pärast seda enam mitte kunagi, ja on nii kummaline, et paar takti sellest jälle kõlab. Kuni nad polnud teda kõnetanud, teda ära tundnud, ei võinud ka Henriett neid kõnetada, ei võinud neile öelda, et see on tõesti tema, ja nii ta siis ootas sellisel puhul tükk aega ja vaatas neile järele. Sageli juhtus, et ka nemad vaatasid talle järele, ja mõnikord jäid isegi seisma, aga läksid siis alati edasi, harda, niiske pilguga, kuhu oli kirjutatud, kui sarnane see noor tüdruk oli kellegagi, keda nad olid armastanud ja keda nad ei suuda iial unustada, aga iial ei kõnetanud nad teda. Proua Elekes, proua Temes, Elekes, Blanka ja Irén oli Henrietti tänaval näinud loendamatuid kordi, ilma et nad oleksid silmapilgukski uskunud, et see tüdruk on tema, ja selliste kohtumiste järel kadus tal tükiks ajaks julgus ja mõnda aega külastas ta neid jälle sel kombel, et ei andnud endale nende poolt tajutavat kehalist kuju, sest siis ei olnud nii valus, et teda ei võeta tõsiselt, ei tervitata ja ei kõnetata.

Ainus, kellele ta end kunagi ei näidanud, ehkki külastas teda just kõige enam, oli Bálint. Henriett tundis, et kui ka mitte keegi teine, siis Bálint, kes teda nii väga armastas, saab küll aru, et tema on tõepoolest tema, ja

on selge, et Bálint ei ehmu, ta ei ehmunud ju ka siis, kui nägi Henrietti aias lamamas, tõmbas ainult sügavasti hinge, kui seisis plangu taga toolil, ja tema vaatas Bálinti selja tagant iseennast ja mõtles, kuidas saaks oma seelikut allapoole tõmmata, sest ta oli lillepeenarde vahele kukkunud niimoodi, et kleit oli üles kerkinud ja põlved paistsid välja.

Henriett oli nii kindel, et Bálint lõpuks leiab selle täiesti loomuliku olevat, et ta nende juurde tagasi tuleb, ja ei reageeri tema ilmumisele nii nagu teised, et ta lükkas aastast aastasse edasi momenti, kus lõpuks ennast talle ilmutada. Henriett tahtis Bálintilt midagi, oli eluaeg midagi tahtnud, pikka aega ilma igasuguse lootuseta, aga sellest peale, kui Bálint Iréni maha jättis ja Irén mehele läks, mõtles ta, et nüüd ta võib seda saada, ja et pärast seda on võib-olla kergem taluda eluviisi, mida ta on nüüd sunnitud igavesti omaks pidama. See, mida ta tahtis, oli tegelikult naiivne, mitte häbiväärne, rohkem lapsik, aga ikkagi ta ei saanud sellest rääkida ei oma kuju muutvale ega Katalini tänava proua Heldile. Ta tahtis lõpuks Bálintile öelda, *kuidas* ta oli temale kunagi mõtelnud, mida ta oli soovinud, ja tahtis temalt kuulda, et nüüd, kus Iréni enam pole, kus Irén on Bálinti elust kõrvale jäänud, ei oleks see võib-olla võimatu, kui ta elus oleks. Henriett valmistus temaga kohtumiseks kaua, sest ta oli härdameelne, häbelik ja arg. Ja kui ta lõpuks siiski südame rindu võttis, läks ta Katalini tänavast Bálinti haigla poole nii, et tema tagasisaadud nägu oli kord punane, kord kahvatu, ja teda vaevas kinnisidee, et tema näost võib lugeda, mis tal mõttes on.

Nagu iga kord, kui ta ellu tagasi pöördus, kohutas teda see, kui suur on linn ja kui elav on liiklus. Talle meeldis jalgsi käia, ehkki tee oli pikk, ja ühtegi liiklusvahendit ta ei saanudki kasutada, sest tal polnud raha, tal polnud isegi mitte taskurätikut. Nagu ta üle silla

Pesti jõudis, nägi ta rahvahulka, kätega vehkivaid autojuhte ja kordnikku, see oli vist mingi liiklusõnnetus, kordnik nõudis ühelt autojuhilt pabereid, see laduski igasuguseid tunnistusi tema ette ja kordnik kontrollis neid hoolikalt, Henriett lisas sammu, see oli naljakas tunne, aga teda häiris, et tal ei ole mingeid pabereid. Henriett Heldi dokumendid olid jäänud Heldide majja, kus nad hävisid, Mária Kisi dokumendid, kui ka proua Temes neid ei oleks ära põletanud, poleks enam kehtivad, kõikidel on punane isikutunnistus. Kui ta lõpuks haigla juurde jõudis, tuli tal Bálintit oodata, mees ei tulnud tükil ajal. Haigla ees oli üks vana püha Johannese kuju, selle ümber pingid, Henriett pidas sealt ust silmas, aeg-ajalt ta vaatas ka kella hoone fassaadil, ja ootas. Kui ta lõpuks Bálintit nägi, siis ta ehmus, sest mees ei olnud üksi. Henriett tundis Timárit, kellega koos Bálint väljus, õnneks istus Timár autosse, Bálint läks temast lahku ja hakkas jalgsi minema. Henriett järgnes talle. Tal oli rambipalavik, peaaegu niisama suur nagu majori kolmekümne viiendal sünnipäeval, kui ta, kilp käes, ära minestas, õnnetunne, hirm ja selle kõige lootus, mille pärast ta tagasi oli tulnud, tegi mehe juurde astumise kujuteldust veel tuhat korda raskemaks.

Bálint kiirustas. Ta oli eluaeg kiiresti käinud, Henriettil oli vanasti raskusi olnud temaga sammu pidada, aga praegu tundus nii, nagu põgeneks Bálint just tema eest, kuigi see oli võimatu, sest ta polnud Henrietti veel märganudki. Henriett püüdis talle järele jõuda ja hingeldas, kui lõpuks kõnniteel mehega ühele joonele jõudis. Ta süda peksis nii, et ta kartis, et tal hakkab paha, ja samal ajal ta rahustas end, et ei maksa ärrituda, temal *ei saa* paha hakata, tema pole selleks võimeline, naljakas oleks sellist asja isegi kujutleda. Ta lõõtsutas, sest viimased paar meetrit oli ta lausa tor-

manud, ja see kerge susin ärataski Bálinti tähelepanu, ta vaatas viimaks kõrvale, tema pilk libises üle Henrietti, ja siis ta pööras pilgu ära ja läks edasi. «Ta ei usu oma silmi,» mõtles Henriett. Ja see ei teinud talle praegu valu, ka tema ei kujutanud seda asja teistmoodi ette, ta teadis, et mehele peab aega andma, kuni ta aru saab, mis on juhtunud.

Bálint läks aga edasi. Aeg-ajalt ta vaatas tüdrukut, nagu tahaks veenduda, kas ta on veel olemas, ja kui ta oli näinud, et tüdruk endiselt ta kõrval astub, kiirendas ta veelgi sammu ja oli ilmne, et ta ei taha ei seisma jääda ega temaga juttu teha. Henriett juba jooksis. Ja kui Bálint äkitselt ühele kõrvaltänavale keeras, sai ta lõpuks aru, et ta oli asjata lootnud, ka Bálint ei usu, et see on tema, ja mitte mõni pealetükkiv võõras, ta ei usu samuti nagu teisedki, ja see mõjus Henriettile nii rängalt, et ta puhkes meeleheitest nutma. Bálint astus ühte kohvibaari, uksest sisse astudes põrkas ta kokku ühe naisega, ühe tundmatuga, naine naeratas talle, Bálint vastas talle ilma mingi lõbususeta samuti naeratusega, ja selle naisega ta rääkis, ta ütles: «Pardon!»

Henriett kogus end, nihutas end akna taha ja vaatas sisse. Ta teadis, et kui ta nüüd selle hetke mööda laseb, siis ei ole tal enam iial ei julgust ega jõudu uuesti katset teha, et end Bálintile mõistetaval kujul ilmutada. «Kannatust,» mõtles ta. «See pole nii lihtne. *Temale* pole see nii lihtne. Ei tohi ära minna, muidu on lõpp.» Ta vaatas meest ja kohvibaari, sellises kohas ta polnud iial käinud, vanasti olid Budapestis vaid kohvikud ja kondiitriärid, ka kohvi ei joodud nii palju ja joojaid polnud nii palju, see polnud kombeks. Ta vaatas imestusega harjumatu kujuga tasse, kohvimasinat, Bálintit, kes istus lauas üksi ja kelle pilk otsis läbi klaasi samuti teda nagu tema pilk Bálintit. Ta kõhkles, jõudis viimaks

otsusele, läks mehele järele, astus pelglikult, aeglaselt Bálinti suunas, jäi tema laua juurde seisma, ja ikka aina vaatas.

Bálint ei öelnud ka nüüd midagi, aga lõpuks liigatasid ta käed. Ta pani oma arstipauna kaugemal olevale toolile. Henriett sai aru, et Bálint teeb temale ruumi, et ta saaks tema kõrvale istuda. Ta ohkas kergendatult, istus maha ja ootas, et Bálint ta nime välja ütleks.

Ettekandja vari langes lauale, ta küsis, mida nad tellivad. Henriett vaatas oma sülle, Bálint jälgis ta pilku. Tal ei olnud ei rahakotti, ei ridiküli ega isegi mitte kindaid. Mees tegi nüüd esimest korda suu lahti, ta tellis kaks kohvi. Henriett nuusutas seda, kui see ta ette toodi, aroom oli raske, omapärane. Ta ei joonud seda, ta ei tahtnud seda maitsta, ta ei tahtnud midagi, mis oli jook või söök, ta ainult segas seda.

Nüüd lõpuks tegi Bálint suu lahti. Ta küsis, mida tüdruk tahab.

Henriett ei vastanud, ainult vaatas mehele otsa.

«Joo oma kohv ära ja kao siit!» kuulis ta. «Võib tulla haarang ja sind viiakse ära.»

Juba jälle haarang? Mis haarang? Ta kohkus, siis naeratas, temale ei saa ju keegi enam midagi teha. Bálint jõi oma kohvi ära, ei vaadanud tüdruku poolegi, maksis kohe arve. Kui Henriett nägi, et ta hakkab minema, siis tõusis ka tema, ettekandjale, kes imestades küsis, miks ta oma kohvi ära ei joonud, ta ei vastanud ja läks Bálintile järele. Lapsepõlves olid nad tihti mänginud, et nad polegi nemad, Henriett oli tihti kaotajaks jäänud, kui ta nende enda koostatud keeruliste reeglite põhjal ei suutnud tõendada, et tema on tõesti tema. Nüüd ta tundis jälle sedasama kunagist häbi, et ta ei suuda oma isikut tõendada, aga see häbigi oli magus, vana tuttav minevikust. Ta käis Bálinti kõrval, pinevil, lootes, üha oodates, et mees ükskord ikkagi seisma

jääb ja teda nimepidi hüüab. Võttis ta ju tema oma lauda, tellis talle isegi kohvi.

Bálint läks ja pomises nagu vanasti, kui talle miski ei meeldinud, pomises ja ütles talle mitu korda, et kadugu siit, jätku teda juba rahule, mis kuradi pärast ei või üks väsinud inimene omaette olla. Tütarlaps sai aru, mis Bálint ütles, aga see, mis ta kuulis, oli nii mõttetu, et see ei jõudnud tema teadvuseni. Ta kõndis Bálintil truult kannul, ja nähes, et mees suundub koju, sellesse korterisse, mille ta oli Blankalt pärinud, naeratas ta. No muidugi, kohvibaaris ta vaikis, tänaval, võõraste seas ta talitses end ja rääkis veidrusi; selle elamuse jaoks, et nad on taas koos, peavad nad isekeskis, kahekesi olema.

Kui nad ukseni jõudsid, sai ta aru, et oli õigesti arvanud, sest mees peatus. Vaatas teda, vaatas tükk aega, ja ütles siis: «Noh, tule siis ülesl» Henriett jooksis ta kõrval trepist üles ja mõtles, mida talle kõigepealt öelda, kui ta võib lõpuks rääkida, sest ta ei tohtinud teda kõnetada enne, kui Bálint ei ütle, et on ta ära tundnud. Uksel, veel enne, kui ta selle avas, lausus Bálint veel midagi, aga sellelgi lausel polnud mingit mõtet nagu eelnevatelgi, see ei kuulunud nende omavaheliste asjade või suhete juurde, Henriett ei mõistnud, miks ta sel momendil üldse sellest räägib. Bálint ütles talle: «Mul pole palju raha.»

Bálint oli esimene, ainus, kes lubas tal endaga koos koju tulla, kes kutsus ta enda poole. Henriett liikus Bálinti korteris koduselt, ta oli siin korduvalt olnud, olgugi et Bálint teda sel teisel kujul polnud näinud. Ta läks kohe laua juurde, millel oli majori portree, siis vaatas kanapee kohal seinal rippuvat majoriproua portreed, mille proua Temes oli vanast majast päästnud. Bálint vaatas teda nii, nagu ei tunnekski ta rõõmu, et Henriett tervitab kõigepealt majorit ja majoriprouat,

nagu oleks talle vastumeelt, et Henriett vaatab tema vanemaid.

Bálint ei kõnetanud teda, ei öelnud ta nime välja, ei pakkunud talle istetki, aga võib-olla ta ei tea, kuidas alustada, ega see pole temagi jaoks lihtne elamus, et Henriett on jälle siin, viimati ta nägi teda ju aias surnuna. Ja ikka veel ei suutnud ta mõista, miks Bálint venitab aega igasugu pisiasjadega ja kuidas ta võiks teda aidata, et kergendada tal esimese lause moodustamist, sest Bálint käitus võimatult, nii, nagu ta poleks iial nende kohtumist ette kujutanud: Bálint hakkas raha lugema, ladus välja kõik, mis tal kotis oli. Tal ei olnud tõesti palju raha, ta pani ühe viiekümnelise kõrvale, vaatas Henriettile otsa, Henriett vaatas temale otsa ja ainult naeratas, ta ootas, et Bálint midagi ütleks, midagi isikupärast. Ja naeratus kadus ta näolt alles siis, kui Bálint võttis lipsu kaelast, pintsaku seljast, läks vannituppa ja riietus lahti. Ta tuli tagasi hommikumantliga, paljaste jalgade otsas tuhvlid, hommikumantli all polnud tal midagi.

Henriett seisis seal, kuhu Bálint ta oli jätnud, keset tuba, ta oli sõrmed kokku põiminud ja seisis vaikselt. Ta vaevu hingas ja oli näost kahvatu.

«Mida sa ootad?» küsis Bálint. «Võta ise riidest lahti, mulle ei meeldi selliste asjadega jannata.»

See, mida hetk pakkus, oli rohkem kui see, mille pärast ta tagasi oli tulnud, ja kui see oleks olnud temale, äratuntud Henriett Heldile määratud, võib-olla oleks ta selle ka vastu võtnud. Aga see polnud temale määratud, nüüd ta juba teadis, et mitte temale, ja teadis ka, kelleks Bálint teda peab, ja et kui ta siiani pole teda ära tundnud, siis nüüd ta juba ilmselt ei tunnegi enam teda ära.

Henriett seisis liikumatult. Bálint otsis välja sigareti, aga ei jõudnud seda põlema panna, sest tüdruk astus

tema juurde, palju lähemale kui siiani, ja puudutas teda näpuotstega. Bálint võttis ta käe pihku ja tundis, et sellest, milleks ta oli valmistunud, ei tule midagi välja, kallistamine jääb ära, sest see olevus oli millegipärast meelt muutnud. Bálint ei kurvastanud suurt, tegelikult ta polnud seda tüdrukut tahtnud, tal polnud ainult tahtmist olnud vastu panna, sest tüdruk sarnanes nii väga Henriettiga. Kas nüüd seletada talle, et nagunii oleks ta teda vaid lahkusest kallistanud, sest ta on selline nagu keegi, keda Bálint võib-olla kõige enam elus on armastanud? Ta ei saaks sellest nagunii aru, ja pealegi ta tahab ainult raha, mida muud ta võikski tahta. Pole tal ju midagi, isegi mitte taskurätti. Ainult sellest ei saa aru, et kui ta juba siia tuli, miks ta siis ümber mõtles.

Kallistada mitte, aga suudelda oleks Bálint teda tahtnud, kuid tüdruk ei lubanud sedagi. Pööras ära, käis veel kord toas ringi, tuli siis uuesti tema juurde tagasi, nii lähedale, et ta tundis tüdruku hingust, pani uuesti näpud üheks hetkeks tema näole, võttis siis kohe ära, ja suundus niisama tummana, nagu ta oli olnud Bálintiga tänaval kohtumisest peale, ukse poole. Bálint arvas, et tüdruk otsustas ümber, võib-olla ta läheb vannituppa ja võtab seal riided ära. Ta tundis nüüd ootamatult, et tahab siiski seda tüdrukut. Ta ihaldas teda, aga sellise süütundega, nagu oleks talle äkki sündinud õde, kelle ta peab omaks tegema, ja kallistamise mõttes oli nüüd midagi heidutavat ja peibutavat.

Tüdruku sammud läksid vannitoast mööda, Bálint kuulis, kuidas klõpsatas lukk Blanka uksel. Järele joosta ta ei saanud, sest tüdruk oli juba trepikojas, tema aga oli hommikumantliga, riieteta, paljajalu. Bálint tõmbas akna lahti, kummardus välja, et näha vähemalt tüdruku väljumist, ja nägigi, kuidas see tänavale jõudis.

Tüdruk nuttis, nuttis ja jooksis, jooksis abitult, eba-

rütmiliselt nagu kunagi Henriett. «Võib-olla ta on näljane,» mõtles Bálint, «tal polnud ju mitte midagi.» Ta tundis, et peaks tüdrukule midagi andma, et ta ei saa teda tühjade kätega minema lasta. Võtku see viiekümneline, nagunii on ükskõik. Ta läks laua juurde tagasi, veeretas raha pallikeseks, et seda talle järele visata. Aga polnud kellelegi visata. Kui ta uuesti välja kummardus ja alla vaatas, oli väljak tühi.

Hiljem ma sain teada, et ta oli mind kõigepealt koolist otsinud, seal ta oli kuulnud, kust mind leida, et ma olen koos oma klassiga teel näitusele või ehk olengi juba sinna jõudnud. Ta polnud sellises kohas enam iidamast-aadamast saadik käinud, rääkis Bálint, ja rõõmustas, kui ta meile järele tuli, et saab heita pilgu ka kuulsale kollektsioonile. Mina nägin teda juba majas sees, korraga ta oli ühes saalis, seisis keset skulptuure. Ma rõõmustasin teda nähes, mu keha registreeris tema läheduse selle hea tundega, millel juba ammugi puudus seksuaalne iseloom, me olime ju selles mõttes mõlemad oma elu joonde seadnud, see oli rohkem ühes paigas sündinud loomade üksteiseäratundmine, ühtemoodi reageerimine ühise unenäo mälestusele. Ma olin alati õnnelik, kui ma Bálintiga kohtusin.

Siis me veel ei rääkinud, mul oli tegemist, ma ei saanud ka klassi omapead jätta, ma pidin saalides olevatest eksponaatidest mingi pealiskaudsegi ülevaate saama. Nii ma siis käisingi ruumid läbi ja vaatasin, ja mu tunded olid küllalt segased, sest minu nõudmised kujutavale kunstile olid teised, ma oleksin tahtnud näha rõõmsaid rahulikke või ülevaid nägusid, pronksi või marmori töödeldud siledust. Aga ma teadsin juba ette, et lapsed mõistavad ja naudivad seda, mida me näeme, jällegi paremini kui mina. Näituse uhkusobjektide ees ma jäin seisma peaaegu ehmunult, vaatasin rohmakaid vorme, värdjalikke päid, pilguta pilke kujude silmades, see tähendab läbipuuritud kivi aukudes, mis silmi asendasid ja olid tegelikult ainus märk nägudest, sest

kujudel olid ainult silmad, polnud ei nina, ei kõrvu, ei suud.

Bálint ootas ilmselt, et me läheme kuhugi kõrvale ja räägime. Pärast Blanka lahkumist me olime jälle regulaarselt, aga harva, suhtlema hakanud, ja alati me jäime vaid mõneks minutiks kahekesi, keegi mu perekonnaliikmetest oli alati juures. Bálintile oli Pali sümpaatne, ta rääkis temaga meelsasti, tema juuresolek ei seganud teda sugugi, ja algul oli see mind isegi natuke solvanud. Mu tütar oli Bálinti meelest naljakas, ta sai temaga suurepäraselt hakkama, paremini kui tüdruku isa, kes oli rambipalavikus ja ülipüüdlik lapsevanem, kelle pideyat huvi oli isegi juba väikesel Kingal raske taluda. Bálint oli alles paar päeva tagasi meil käinud, terve pärastlõuna meil veetnud ja tema näitusele ilmumine ei olnud mingi eriline sündmus, aga muidugi oli see ikkagi meeldiv üllatus. Ma küsisin oma kolleegilt pilguga, kas ta suudab ilma minuta korda pidada, ta noogutas jaatavalt, klass vaatas eksponaate vaikselt ja huviga. Siis ma läksin Bálinti juurde ja hakkasin, nagu tavaliselt ikka, rääkima Blankast, kellelt oli eelmine päev kiri tulnud. Ta katkestas mind, ütles, et sellest räägime hiljem, ta pole siin juhuslikult, ta tuli mind otsima, tahab minuga ühest asjast rääkida, ja kui võimalik, siis kohe.

Me istusime pingile, Bálint tõmbus siis veel minust natuke eemale, nii et nägin korraga teda ja skulptuure. Tema näol oli mingi uus ilme, mingi iseäralik leplikkus ja rahu, mis mulle tegelikult ei meeldinud, Bálinti näojoonte juurde kuulusid muutuvad meeleolud, iroonia, viha, tõrjuvus, külmus. Ma olin teda kord uuemal ajal juba sellise tundetu ja kiretuna näinud, kui ta rääkis, et töötab ilma igasuguse pealekaebamise ja päritoluklaperjahita jälle kantseleis, et nagu paistab, on tema kohta lõplikult selgunud, et ta pole nii hea arst, et talle

võiks osakonda usaldada, ilmselt jääb tal midagi puudu, mingi jumalik säde, mis arstist tõeliselt arsti teeb. Ja ei paistnud, et ta oleks seda traagiliselt võtnud, ta rääkis sellest nii, nagu oleks jutt mõnest võõrast, isa-ema näitasid palju enam välja, kui löödud nad on, aga mina teadsin, mis on, mis võib selle rahu taga olla.

Ta ei lasknud mul kaua oodata, mis asjas ta minuga rääkida oli tahtnud. Ta sõnastas selle nii lihtsalt, nagu paluks mõnd raamatut laenuks: lahutagu ma end Palist ära, abiellugu temaga, ta on siiski otsustanud, et võtab mind naiseks. Ma ei liigutanudki, pöörasin ainult oma pilgu ta näolt uuesti skulptuuridele. Otse meie vastas oli madalal alusel kolm kivisammast ja kivikuul, mille alla oli kirjutatud: «Sõdalane.» Sellel iseäralikul moodustisel oli ainult rümp, reied ja näojoonteta pea, see oli torso, vaevu rohkem kui eimiski, jumal teab, miks ta siiski nii meeleheitlikult elavana mõjus. Ma vaatasin seda ja kuulasin, sest ma tundsin, et Bálint ei oota vastust, Bálint teab, nii nagu me kõik ja võib-olla ka mu mees ise, et Pali on meile ainult juhuslikult sattunud; seda et ta meie juures ja koos meiega elab, ei võtnud meil tegelikult mitte keegi päris tõsiselt, isegi mitte mu isa, kelle jaoks perekond oli muidu püha; ja teab ka seda, et Kinga pole mingi armastuse pant, meie abielu romantiline täidumine, lihtsalt oli vaja kedagi, kelle ümber meie hellitusvajadused ilma häbita võiksid kristalliseeruda — tegelikult me oleksime võinud ka koera osta.

Siis ta veel ei puudutanud mu kätt ja minagi ei ulatanud seda talle. Paari aasta eest ma küsisin ükskord temalt, milline tunne see oli, kui Timári auto äkki sinna külla ilmus ja talle öeldi, et ta võib Pesti tagasi tulla, et nüüd teavad kõik, et ta on süütu. Ta kehitas õlgu, nagu ei tahaks ta hea meelega vastata, ja vaatas mind sellise pilguga, mida ma tundsin hästi juba endistest

aegadest ja mis ütles, et ma ei saa sellest nagunii aru; ta vastas umbmääraselt, et polnud mingit tunnet. «Pole mingit tunnet, kui sind rehabiliteeritakse?» küsisin ma pahaselt ja isa, kes parajasti juures oli, tegi samuti mingi märkuse, et ei tohi tänamatu ja küüniline olla. «Ma ei ole küüniline,» vastas ta ärritatult ja valjema häälega kui tavaliselt, «siis oli juba ükskõik. Seda teie ei mõista.»

Nüüd ma mõistsin.

Ma lõin silmad maha, ma ei tahtnud, et lapsed näeksid, et mu silmadesse valgusid pisarad. Ma tundsin ta sõrmi oma randmel; aga nüüd, võib-olla esmakordselt meie elus, ei aimanudki ta, mis mõtted mu peas liiguvad. Tema puudutus oli soe, see õrn pigistus ütles seda, mida ta mõtles: «Ma ju tean, kui õnnelik sa oled, aga nüüd on kõik, mis meid lahutas, möödas, seljataga, ära siis rõõmusta nuttes, Irén, vaid nii, nagu sa vanasti oskasid rõõmustada, kogu südamest.» Aga nüüd, esmakordselt meie elus, ei märganud ta, et mitte õnn ei tee mind selliseks, vaid meeleheide, enda pärast, tema pärast, et ma nutan selle tõttu niiviisi, et ma suudan vaevu ennast talitseda, nii nagu koht ja tingimused seda nõuavad, sest ma ei armasta teda ju enam ammu.

See oli hirmus mõte nagu need hirmsad skulptuurid meie ümber; kui ma oleksin saanud, ma oleksin selle äratundmise endast välja kiskunud nagu pinnu küüne alt. Ma sain aru, et Pali on ainus reaalne element selles täielikus irreaalsuses, milles me kõik sipleme ja lämbume, milles isa on muutunud abituks, ema usinaks ja hirmunuks, mina ja tema selliseks nagu täna, Katalini tänava majad on kadunud, ja need, kes olid meid veel tundnud ja teadnud, kes me oleme, on nüüd haigusele alla andnud nagu proua Temes, kaugele saarele ära kadunud nagu Blanka või siis hukkunud nagu major ja Heldid. Aga Pali on tõeline, ehtne, ainult et

ükski meist ei hinda teda ja ükski meist ei võta teda tõsiselt, võib-olla et ta isegi ei võta end meie keskel päris tõsiselt. Ja nüüd ta kaob, ja niipea kui ta meilt lahkub, sulgub see ainuke pilu, mille kaudu ka meie oleksime võinud tema järel välja minna, kuhu me nüüd enam iial ei pääse, sest Bálint, kes on tagasi tulnud, seisab tee peal ees. Bálint on tagasi tulnud, asjata ta oli nii kaua üksinda võidelnud, nüüd ta sai aru, et ilma meieta ei leia ta iial seda, mida ta oli tahtnud üksinda leida: Katalini tänavasse tagasi võib ta jõuda ainult koos meiega, kes me olime tema elu selle perioodi tunnistajad, mis veel kõike tõotas.

Mind ei huvitanud, kes mind näeb ja mida minust mõeldakse, esimest korda selle aja jooksul, kui ma õpetaja olin, ei hoolinud ma, mida õpilased selle kohta ütlevad, et ma istun pingil ja ei suuda pisaraid tagasi hoida. Bálint nihkus mulle veelgi lähemale, ja ta ei hoidnud nüüd enam mitte ainult mu kätt, vaid võttis mul ka õlgade ümbert kinni. Ma mõtlesin sellele, et kogu oma elu ma olen valmistunud Bálinti naiseks saama, ja nüüd me oleme siis oma eesmärgile nii lähedal, lähemal kui Henrietti surmapäeval, sest pole sõda ja pommitamist ja võib reaalsemalt plaane teha kui kunagi varem, ainult et me oleme vanaks jäänud, ja nii nagu tema ei armasta enam selle kurva tulisusega, millega ta kunagi armastas, nii on ka minu tunded ära väsinud ja maha jahtunud. Me alustame koos temaga elu nagu teekaaslased, kes siis, kui tuul tõukab nende laeva jumal teab kuhu, teineteise külge klammerduvad ja jutustavad teineteisele oma armetuid mälestusi, sest nad mäletavad ühte ja sama ja teavad ühe ja sama maismaa kohta, missugune oli seal elu, kuni nad polnud veel merele sattunud ja nägid ühte ja sama kirgast ja sinist taevast, kui veel ei müristanud.

Ma istusin ja jätsin mõttes hüvasti rahuliku ja vaikse

eluga, jätsin hüvasti Paliga, kes mind armastas ja kelle kõrval oli elu olnud lihtne ja mugav, kes ei soovinud minult rohkem, kui ma suutsin anda, ja kes ei püüdnud iial tungida minu vaikimise ja saladuste taha. Siis ma juba enam ei nutnud, mu pisaradki olid väsinud. Ma olin pigem roidunud ja masendunud. Bálint aina vaatas mind ja ta pilgus oli õrnus ja kaastunne. Ta oli harjunud, et ma teda alati ei mõista, mõnikord ta isegi liialdas sellega, meie kõige metsikuma armastuse ajalgi juhtus, et ta mind välja naeris, kuivõrd ma ei näe tema mõtteid läbi, nüüd aga, kui ma talle otsa vaatasin, oleksin ma tahtnud talle ütelda, et võib-olla esimest korda elus ma tean täpselt, mis mõtted ta peas liiguvad ja miks on tal minust kahju. Ma tean, et tal on keelel lause, mille ta tahaks lisada oma abieluettepanekule: «Ma toon sulle laiba, Irén, ja mitte selle, keda sa kunagi armastasid, sa saad mind, aga ma olen tühi, ma olen mahajahtunud õhk.» Ma vaikisin, ma olin liiga rammetu sellest hetkest, mis oli kätte jõudnud ja meid mõlemaid lummas, kuigi ma oleksin pidanud talle ütlema, et rahunegu ja ärgu tundku mulle kaasa, või pigem tundku ka endale kaasa, mitte ainult mulle, sest ka Irén Elekesi pole enam, ja võib-olla pole iial olnudki. Kuni Blanka minu kõrval elas, olin ma tervik, lõpetatud, täiuslik. Ma arvasin, et ma olen nii sündinudki, sellisena, ja ka tema uskus seda. Aga siis ma äkki taipasin, et ma pole kunagi olnud see, kes ma teiste arvates olin või kellena ma ise ennast kujutlesin, lihtsalt keegi armastas mind sedavõrd, et tegi minu asemel teoks kõik minu patud, enne veel, kui ma oleksin jõudnud endale üldse arugi anda, mida ma tahaksin teha, kui ma poleks konventsioonide ori ja tegelikult ka arg. Aga Blanka jättis mind maha, ja sellest peale ma teen oma patte ise, ja need, kes minuga koos elavad, põikavad ehmunult minu teelt kõrvale. Tegelikult suudab mind

taluda ainult Pali, kellel pole mälestusi minu noorest minast. Ma nägin ennast, meid uues korteris, kuhu nüüd Bálint kolib, nägin teda meie keskel, kui ta otsib vaikust ja majori maja rahu, mis on jäänud Katalini tänavasse, kuidas ta seisab ja meid nõutult vaatab, kui ma ema peale karjun, ja taldriku vastu maad virutan, ja Kingale kõrvakiilu annan, kui ta mulle närvidele käib, ja vibutan köögis, kui ma surmani väsinuna õhtukoolist koju tulen, juhuslikult pesemata jäänud tassi meeste suunas ja kaeban kõigile, kui raske elu mul on.

Me istusime, vaikisime. Me vaikisime mõlemad sellest, mida me oleksime pidanud teineteisele ütlema, ja seekord teadsin mina, mitte Bálint, et kui me ka räägime, siis ei muuda seegi enam midagi. Ma kujutlesin, et kõik need skulptuurid vaatavad meid nende iseäralike mittesilmadega, need kummalised kujud, mis polnudki välja raiutud ja mis polnudki muud kui juhuslikult üksteise otsa kukkunud kivirahnud. Ma vaatasin kõrvale, sest ma kuulsin, et Bálint ohkas, aga ta ei ohanud, ta haigutas, ja mitte nii nagu inimene, kes igavleb, vaid nagu inimene, kes on väsinud, ja siis ma tundsin äkitselt, et minagi pean haigutama, et minagi olen kohutavalt väsinud, nagu oleks mind aastate ja aastakümnete kaupa mõttetult lükatud-tõugatud, ja nüüd lõpuks ma võin maha istuda.

Me ei rääkinud ühestki praktilisest asjast, ühestki detailist, sellega polnud kiiret, me teadsime, et aega on, ja teadsime ka, et Pali võtab asjaajamise enda peale, ja nii, et kõik toimuks võimalikult vähese verevalamisega. Mu klass oli juba üles rivistunud, Bálint ei jäänud minust maha ka siis, kui ma läksin tagasi laste juurde, ta saatis mind, nagu ei tahaks mind nüüd enam hetkekski üksi jätta. Ma kamandasin neid väga ilusasti, rääkisin läbimõeldult ja selgelt, hindasin paari märkusega ka väljapanekuid, ma püüdsin lapsi unustama

panna, kui nad seda olid märganud, et ma äsja siinsamas pingil nutsin, aga samal ajal ma tundsin, et ma vihkan seda jõudu, mis mind sunnib ennast valitsema, sunnib mind selline olema, nagu teised soovivad, et ma tahaksin lõpuks ometi üksi jääda, sest et kõik see ja kõik nad väsitavad, kõige enam Bálint. Me hakkasime minema ja ma teadsin, et mitte iial enam ei ole ma mina ise, niikaua kui elame, ja ma teadsin sedagi, et see, mis on juhtunud või juhtub, on mõttetu, üleliigne ja hiljaks jäänud.

Mu kolleeg läks rühma ees, meie kahekesi taga. Oli lõunane aeg, päike paistis eredalt, näitushallist väljudes me rääkisime ilmast. Meie varjud maapinnal olid veidrad, ma vaatasin, kuidas need meiega kaasa libisesid. Meie ees liikusid kahe massiivse kivirahnu piirjooned, meie kummagi varjul polnud ei käsi, ei jalgu, oli ainult rümp.

Tuhat üheksasada kuuskümmend kaheksa

Need olid vanad puud, aga igal kevadel nad läksid siiski lehte, ja neil polnud jälgegi mingist tõvest. Ka ei langenud lehed neilt enneaegu maha, sest selle tänava elanikud armastasid neid vanu puid ja kallasid ka kõige suurema suvepalavuse ajal õhtuti nende juurele ämbritäie vett. Kõige tihedamini käis Katalini tänavas Henriett, ja tema märkaski kõige enne, et need puud juuritakse välja, ja rääkis sellest õhtul, kui ta oli tagasi tulnud, oma vanematele ja majorile. Täiskasvanuid masendas see uudis, sest neil puudel oli kindel koht nende kõigi mälestustes, ja Henriett otsustas, et kui ta järgmine kord sinna läheb, äratab ta ka puud ellu, sest ilma puudeta on tänavapilt poolik. «Niikaua ei saa seda, kuni neid juuritakse,» ütles major, «sa pead ootama, kuni puud on täiesti kadunud. Alles siis sa saad neid uuesti istutada.» Nii ta siis ootas, kuni töölised ja masinad olid oma töö lõpetanud, ja kui puudest ei olnud enam jälgegi järel, siis hakkas ta lisaks kolmele majale ka puid kohale kutsuma. Majoril oli õigus, sest puud tulidki kohe tagasi, asusid oma endisele kohale ja järgisid aastaaegade seadusi nagu igal aastal.

Kui paari nädala pärast algas ehitustöö, läks ta jälle ärevile. Henriett ei tundnud selliseid mõisteid nagu ruumikitsikus või ülerahvastus, ta nägi ainult seda, et puude järel kaotatakse ära ka see täisehitamata kaldariba, kust sillerdav Doonau oli puutüvede vahelt nende majadeni paistnud, ja et sel kombel muutub Katalini tänav, kus hooned olid alati olnud ainult vasakul ser-

val, ja mitte kunagi paremal, lõplikult teiseks. Ta tundis, et raske on oodata, kuni kõik hooned valmis saavad ja kõigisse majadesse elama asutakse, nii et ta saab ka selle uue tänavalõigu ära kaotada ja kaldapealse endise vaate tagasi tuua.

Sest kuni sel uuel tänavaserval maju ehitati, kadus ära ilus väljavaade, nagu oleks mingi hiiglaslik käsi Doonau pihku haaranud ja ära viinud. Linnaplaneerijad olid püüdnud säilitada tänava arhitektuurilist ilmet, Doonau-poolsele servale, näoga vastu lossimäge, ehitati kahekorruselised, stiililt teise poole majadega sobivad hooned. Ka nendel olid aiad, ainult et mitte nii suured kui vastaskülje majadel, ja need jooksid kaldapealse poole, läbi madalate traatvõrkaedade paistsid värskelt istutatud puud ja lilled. Henriett, kes Doonaud armastas, nägi sageli paratamatult, kui ta kehalise kuju võttis ja jõekaldal jalutas, uue majaderivi tagumist poolt, mõnikord jäi ta isegi seisma ja vaatas läbi aiavõrgu nende majade elanikke, kuidas need aedades istusid, päevitasid või kaarte mängisid. Ta jälgis vargsi igapäevaseid sündmusi, postiljoni, kuidas see helistab ja kirja ulatab, mis majas kohe lahti tehakse, liigutust, millega keegi õllepudeli avab ja januselt joob, suule jääb aga vahuring.

Vahel, kui ta seal seisis ja vaatas, kõnetati teda. Sellest ta sattus vaimustusse, aga ka segadusse, noormehed lõbutsesid tema kulul, aga et ta neile iial ei vastanud, jätsid nad ta peagi rahule. Kord loopisid mingid poisid teda palliga, ja see, kes talle pihta sai, isegi ei vabandanud, ainult hõikas talle, et visaku pall tagasi. Tummalt viskas ta palli tagasi. Pall lendas, Henriettile tuli meelde, et kunagi oli talle väga meeldinud palli mängida, ja järgmisel korral ta võttis Katalini tänavast ka oma palli kaasa ja põrgatas seda kaldapealsel. Oli tunda vee lõhna, maa lõhna, Henriett läks piki Doonaud

ja viskas seda punast kera vastu maad ja püüdis jälle kinni.

Pikapeale õppis ta uue tänavapoole elanikke tundma.

Ohvitseri perekonnas oli üks laps, tugev blond poiss, kes, kui ta parajasti ei õppinud, loivas aias ringi. Nende kõrval elasid tüdrukud, vaikne tõmmu ja kärarikas väiksem tüdruk, kes tihti mängisid koos poisiga, ja nii innukalt, et Henriettil hakkas kade ja ta viskas aeg-ajalt oma palli nii, et see kukkus nende aeda, sest siis jäi mäng katki, kuni pall tagasi visati. Mõnikord nägi Henriett ka laste vanemaid, ohvitser toetas küünarnukid aiale, seletas, naeris, tüdrukute isa, vaikne, abitu, lühinägelik mees, askeldas ja rahmeldas kogu aeg, tema abikaasa aga lamas lamamistoolis, luges pildiajakirja või söötis lapsi. Kord sai Henriettile selle naisega seoses osaks iseäralik elamus, nimelt kui Henriett nende aia taga seisis ja vaatas, kuidas tüdrukud söövad, tõusis see laisk, lohmakas naine äkki püsti ja ulatas talle läbi aiavõrgu mitte just hiilgavalt puhtal ja mitte ka päris tervel alustassil piruka, naeratas sinna juurde ja ütles, et kui ta juba niimoodi vaatab, siis ka proovigu. Henriett võttis vastu, mis talle pakuti, ja vaatas seda söömapoolist nõutult, võimetu tänama või siis selgitama, miks ta seda ei taha ja miks ta siin üldse seisab ja vaatab. Niipea kui naine talle selja pööras, murendas ta piruka tükikesteks ja poetas vette, kalad ujusid pirukatükkidele järele, suured pruunid kalad, ajasid oma suud ammuli ja haarasid tükikesed suhu. Lapsed märkasid, mida ta tegi, väiksem tüdruk pistis kriiskama, et vaat kus loll, pillub piruka jõkke, suurem vangutas etteheitvalt pead, poiss aga jooksis välja tema juurde, kahmas tal taldriku käest ja ütles, et nüüd ta võib kaua oodata, millal talle veel midagi pakutakse, ja et üldse, kadugu siit minema. Pärast seda ei julgenud Henriett nende nähes enam tükk aega palli mängida.

Uuel tänavapoolel oli üks maja, kuhu polnud veel sisse kolitud ja mis seisis tühjalt. Selle taga lonkis siis Henriett, mängis seal palli, kui ta ei tahtnud jääda oma Katalini tänavasse ega sinna, kus elas Sõdur.

Ühel päeval tuli ta tagasi harjumatult vara, kuna teda oli ärritanud proua Held. Ema oli eelmisel päeval koos oma kunagise hoidjaga sõitnud ühte oma lapsepõlve-suvituspaika ja oli tulnud tagasi selles veidras vanamoelises laste supelkostüümis, millega ta oli meres sulistanud, Henriett ei kannatanud oodata, kuni ema kuju vahetab, ja ei kannatanud ka lapsehoidjat, kes ema sussutas. Ta igatses nii väga tõelise proua Heldi järele, et ta lausa prantsatas köögiuksest Katalini tänavasse; kui ta kuulis, et ema toas laulab, jäi ta sinna ema vastu liibununa tükiks ajaks, seniks, kuni ta rahunes ja uhas oma mõtetest välja selle irreaalse tüdrukukese, keda ta oli äsja näinud ja kellel oli käes olnud teokarpidega täidetud väike ämber. Proua Held ladus kandiku aprikoose täis, aga Henriett ei võtnud seda kaasa, kui ta oma tavalisele kontrollkäigule läks, ja hiljem, kui nad aias mänguhoogu sattusid, unustas ta selle hoopis ära, nii et ema pidi läbi köögiakna meelde tuletama, et söögu nad aprikoose ka ikka. Bálint jooksis kandikut tooma, ja kui ta sellega teiste juurde tagasi jõudis, krahmas Blanka tal kohe selle käest ja hakkas aprikoose jagama, Irén oli pannud trepile viinamarjalehed, sinna peale ta neid laduski. Blanka luges lauldes iga aprikoosi juurde: üks-kaks-kolm-neli-üks-kaks-kolm-neli. Henriett jälgis seda lugemist erilise rõõmuga, mis haaras teda iga kord, kui ta koges, et enam see Blanka teda kunagi ära ei unusta — lapsepõlves oli tihti juhtunud, et Blanka oli niisugusel puhul ainult kolmele jaganud, unustades ära, et puuvili kuulub neile kõigile, nagu poleks Henrietti olemaski. Puur surises, Blanka jagas, luges, üks-kaks-kolm-neli. Päike paistis eredalt.

Nad istusid alumisele trepiastmele, Blanka hakkas aprikoose vitsutama. Ja seal siis kuulis Henriett seda müra, algul ta ei pööranud sellele tähelepanu, aga hiljem jäi siiski kuulama, see oli nii harjumatu, et peale puuri surina oli kuulda veel muidki helisid, mingit kolinat, mütsumist, nagu tõstetaks-loobitaks mingeid suuri esemeid. Oli kujuteldamatu, et see oleks ema, kes niisugust müra tehes tube kraamib, aga siiski ta jooksis majja, et järele vaadata.

Proua Held oli salongis akna all, ta toetus küünarnukkidega aknalauale ja vaatas välja; kuuldes, et Henriett tuppa tuleb, pööras ta pead.

«Mis müra see on?» küsis Henriett.

Proua Held vastas, et ilmselt laev. Laev sõidab neist mööda, vaadaku ta ainult, kui ilus on täna Doonau, kui harjumatult sinine. Ka laev on hiiglasuur. Ei tea, mis laev see on?

Henriett läks ema juurde ja järgis tema pilku. Ta nägi aknast puid, puude vahelt uusi maju teisel pool tänavat, mis varjasid jõe ära, Doonaud polnud näha. Vastasoleva, seni veel ainsa tühja maja värav oli lahti, Henriett nägi kangialust, kus sagisid töölised, kandes veoautolt mööblit majja. Mööbel jäi ajutiselt kangi alla seisma, ujus siis sealt läbi ja kadus maja sisemusse.

«Saksa laev,» ütles proua Held. «Ei tea, mida ta veab? Näed lippu?»

Ta nägi mööblit, kohvreid, elanikke. Lühinägelik ja ohvitser seisid koos ühe tundmatu naisega värava ees, nende kõrval ka see lohmakas naine, käes mingi kott. Lapsed keksisid asjade keskel ringi, nad nautisid seda segadust, ja äkki hakkasid nad kõik jooksma. Kiriku poolt tuli auto, nad jooksid sellele vastu ja saatsid seda siis kuni väravani, autost tuli välja üks mees, lapsed rõõmustasid teda nähes, mehel oli süles väike tüdruk. Mees pani tüdruku maha, kaks teist tüdrukut, suure-

silmne ja heledajuukseline, võtsid ta kohe enda vahele ja jooksid tema kangi alt läbi aeda. Poiss läks aeglasemalt, aga läks ka neile järele. Täiskasvanud vaatasid neile järele ja naersid.

«Veel üks laev,» ütles proua Held, «kutsu Bálint siia, las tema vaatab ka.»

Henriett läks välja, aga mitte aeda, ta läks väravast otse üle tänava, uutest majadest mööda, pööras siis kiriku juures kaldapealsele ja jäi seisma selle aia taha, kus ta oli tavaliselt palli mänginud. Aed oli koli täis, seal olid tugitoolid, riideid, raamatuhunnikuid, voodipesu täis laotud, pingil olid kuhjas padjad, tekid, froteekäterätikud.

Poiss märkas, et ta jälle seal seisab, jooksis aia juurde ja tema järel tulid ka teised, nii nad seisid kõik üksteise vastas. Töölised tassisid nüüd trepi poole üht emailvärviga valgeks võõbatud klaaskappi ja hambaarstitooli, puuri juhe rippus nagu madu. Väiksem tüdruk näitas Henriettile keelt.

«Pallimängija on siin,» ütles poiss. «Kurttumm, kes toidab kalu.»

«Kuss!» vaigistas tõmmu tüdruk. «Me ju ei tunnegi teda.»

«Kurttumm,» kordas heledajuukseline, «kurttumm, pallimängija.»

«Lase jalga!» ütles poiss.

«Kuss!» sosistas tõmmu, «nii ei tohi rääkida.»

Henriett kuulis vaevu, mis talle öeldi, tal jätkus silmi vaid väikese tüdruku ja mööbli tarvis. Tüdruku taga, keset aeda, pesuhunnikute ees, oli väike pink, Henriett ei näinud selle pealisriide mustrit, see oli jalgadega tema poole. Ta seisis, ja kohutava kontsentreeruinise tõttu ta nägu peaaegu et moondus. Majast oli kuulda, kuidas täiskasvanud kutsusid lapsi, äsjatulnud tüdruku jalad tegid liigutuse, nagu tahaksid nad selle kutse

peale minema hakata. See oli arglik tüdruk, heleda nahaga, tumedate silmadega.

«Lähme,» ütles poiss. «Ta on meie hoolde jäetud, see plika. Ta tuleb tagasi viia. Lähme.»

Heledajuukseline pani jooksu, nii et kingad klõbisesid, ta tormas pesukuhilate keskele ja kadus siis kangi alla, tõmmu tüdruk järgnes talle aeglaselt, kõheldes. Tema kõnnakus oli mingit kõitvat rahu, mingit vaikset väärikust, ehkki ta polnud veel vist isegi mitte kümneaastane. Äsjatulnud tüdruk vaatas Henriettile otsa, kõhkles. Poiss oli veel seal.

«Vaatad kurttumma?» küsis ta tüdrukult.

Laps vaikis.

«Ta viskab ka sind vette nagu piruka.»

Sellest jutust ei saanud laps aru, aga see heidutas teda, sest see oli iseäralik ja hirmutav. Ta vaatas ühe otsast teise otsa. Poiss kaotas kannatuse.

«Hea küll, jää siia. Kui küllalt saab, me oleme majas.»

Ta jooksis nende juurest minema. Laps vaatas ringi ja taipas siis, et siin aia taga, otse tema vastas seisab üks võhivõõras tüdruk. Ta ehmus ja läks näost punaseks. Henriett teadis, et veel üks hetk, ja tüdruk läheb minema, jookseb tema eest ära, ta pistis käe läbi aia ja puudutas tüdrukut. Laps kannatas selle välja, aga nii, nagu oleks tal valus, ja Henriett tõmbas oma käe ära, sest ta ei teadnud, kas tema puudutus on samasugune nagu teiste oma ja kas see ei tee ehk lapsele halba, kui ta teda puudutab. Majast oli kuulda naeru, vaidlemist, ja kusagilt kostis ka müdinat, mingi mängu helisid, nagu lauldaks ja tantsitaks.

«Mis su nimi on?» küsis ta lapselt. Talle tundus, et see ei saa aru, Henriett oli nüüd esmakordselt häält teinud, pärast seda, kui ta tapeti. Tüdruk ei vastanud, ta vaatas mõtlikult Henrietti, nagu ei teaks ta, kas peab või

kas võib võõrale vastata, ja siis avanesid ta heledad huuled. Aga enne, kui ta midagi ütelda oleks jõudnud, tormasid mööda aiateed tagasi lapsed, haarasid tüdrukukese käest kinni ja jooksid koos temaga nüüd juba tühja kangi alla.

Mööbel, kohvrid, voodipesukuhjad olid kadunud, keegi oli värava teiselt poolt kinni pannud, enam ei paistnud ei töölisi ega täiskasvanuid. Nüüd nägi Henriett lapsi kaugelt, kuidas nad üksteisel käest kinni võtsid ja keerutasid, väike tüdruk oli kohmakas, teda mängu ei võetud, ta seisis, vaatas ülejäänud kolme. Henriett läbis vastu aeda, kikitas kõrvu, tahtis kuulda seda viisi, mida lapsed laulsid, aga kui nad märkasid, et ta on ikka veel aia taga, jäi tants pooleli, poiss võttis maast kivi ja sihtis teda. Ja siis jooksis Henriett minema, uuesti piki kaldapealset, kirikust mööda, ja kadus Heldide maja kangi alla.

Sel päeval tuli ta varem tagasi sinna, kus ta tavaliselt oli. Kui ta koju jõudis, ei leidnud ta sealt kedagi, ei majorit, ei vanaema-vanaisa, ei Helde, ainult Sõduri. Nad vahtisid teineteist tükk aega, tähelepanelikult, ja Sõdur küsis temalt jälle, kas ei võiks Henriett talle ütelda, kuidas ta siit koju pääseb. Ja esimest korda pärast seda, kui nad uuesti kohtusid, vaatas Henriett ilma hirmu ja õuduseta Sõduri nägu, see oli lihtne nägu, noor, natuke rumal. Henriett ei öelnud talle.

Igaühel on vaid üksainus inimene, kelle nime võib surmatunnil hüüda.

Tooge Blanka koju!

MAGDA SZABÓ

on sündinud 5. oktoobril 1917. a. Debrecenis. Perekond oli kirjanduslembene — vabal ajal oli kirjandusega tegelnud juba õige mitu inimpõlve sellest suguvõsast, hingelt olid kirjanikud ka Magda Szabó isa ja ema. Tulevase kirjaniku sõnapaindlikkust märgati varakult. Esialgu õppis tulevane kirjanik värsside kirjutamise kõrval ära ka saksa keele, veetes suved Viinis, lõpetas gümnaasiumi, seejärel ülikooli ungari ja ladina keele õpetajana, jõudis isegi teadusliku kraadini keeleteaduses. Aastatel 1940—1944 oli ta gümnaasiumiõpetaja, siis töötas filmireferendina Ungari kultuuriministeeriumis. Aastatel 1950—1959 töötas Magda Szabó uuesti õpetajana. Pärast seda on ta end täiesti kirjanduslikule loomingule pühendanud.

Magda Szabó on Attila Józsefi kirjanduspreemia ja Kossuthi preemia laureaat.

*

Kirjandusse tuli Magda Szabó poetessina, tema esimesed värsid ilmusid ajakirjades, esimeste luuleraamatute «Lammas» (1947) ja «Tagasi inimese juurde» (1949) aineks olid sõjaelamused. Juba algusest peale on tema luule aga eepilise iseloomuga, ja polegi siis midagi imestada, et oma tõelise mina leidis kirjanik proosas. Romaanis «Fresko» (1958) vastandub kaks elulaadi — vana ja uus —, inimesed on selles romaanis katalüsaatorid, kes mõningal määral kiirendavad sündmuste käiku. Ilmunud 50-ndate aastate lõpul, äratas see

romaan suurt vastukaja tolleaegses Ungari uuenevas ühiskonnas. Menukad (ja mitte ainult Ungaris, vaid ka Lääne-Euroopas, kus M. Szabó oli 60-ndatel aastatel üks tõlgitavamaid kaasaegseid ungari kirjanikke) olid ka Magda Szabó järgmised teosed: «Õelge Zsófile» (1958), «Hirv» (1959) ja «Seatapp» (1960). Pööret reaalse inimese poole tähendab romaan «Danaiid» (1964), mis analüüsib inimese ja välismaailma suhteid, veelgi täpsemalt — nende suhete tähelepanuta jätmisest johtuvat tragöödiat. Inimese ja inimese suhted köidavad kirjanikku nüüd mitmeteks aastateks, lugejateni jõuab romaan «Pilatus» (1963), mis hoiatab programmeerimisohu eest lähedaste inimeste suhetes. Sellesse perioodi kuulub ka «Katalini tänav» (1969) oma inimsuhete ja nende juurte analüüsiga. Uut etappi kirjaniku loomingus võib täheldada seoses kirjaniku pöördumisega ajaloolise ainese poole. See pole aga mitte põgenemine tänapäeva aktuaalsete küsimuste eest, vaid püüe eilse pärandit paremini mõista, «pole ju minevikuta mõistetav tänapäev, ka homset ei suuda me kujundada ja luua ilma eilseta». See tähendas ka pöördumist draama poole: 60.—70. aastatel nägid Ungari teatrites üksteise järel rambivalgust näidendid «Hüüa, linn», «See kaunis, selge päev», «Vanamoeline lugu» ja «Merani noormees».

Aega on jäänud ka lastekirjandusele; tihti on lastele kirjutatud raamatuis autobiograafilist ja kirjaniku ema muinasjuttude visioone — «Vana kaev», «Haldjas Lala», «Saaresinine» (1969, eesti keeles 1974).

*

Magda Szabó maailmapilt on üha avardunud. Isenese juurest on ta jõudnud inimese ja ühiskonna, inimese ja inimese, inimese ja ajaloo juurde. Juba kirjaniku esimeses romaanis leiame ka tema armastatuima struk-

tuurivõtte — simultaanse kujutamisviisi. Selle päritolu selgitades on kirjanik viidanud samasugustele võtetele ungari ballaadides. Mitte vähema tähtsusega pole ka kirjaniku hoiak: «Niisiis, kujutades üht ja sama nähtust erinevatest aspektidest, püüan ma jõuda absoluutse tõeni, ma ei lähene sellele aga ühe inimese seisukohast, vaid panen selle kokku mitmest lõigust. Tõeni jõudmiseks on vaja paljude inimeste elu ja vaadete ühist kujutamist, ma katsetan tõeni jõudmisega ikka ja jälle.»

I. Sinimets

SISUKORD

Tegevuspaigad 7
Hetked ja episoodid 37
1934 38
1944 69
1952 113
1956 143
1961 167
1968 187
Magda Szabó 196

Szabó, M.
S79 Katalini tänav. — Tln.: Eesti Raamat, 1982. — 200 lk.

Populaarse ungari kirjaniku Magda Szabó (sünd. 1917) romaan inimsuhetest Kagu-Euroopa uuema ajaloo vapustuste taustal ja lapsepõlvemaailma määravast tähtsusest inimese elus.

S $\frac{4703000000—480}{901(15)—82}$ 162—82 84.34Ung

Магда Сабо. УЛИЦА КАТАЛИН. На эстонском языке. Перевод с венгерского: И. Синиметс. Художник-оформитель Х. Ларетей. Таллин, изд-во «Ээсти раамат». Toimetaja E. Hiedel. Kunstiline toimetaja M. Torim. Tehniline toimetaja H. Sandla. Korrektorid R. Saarik ja H. Haava. ИБ № 2773. Laduda antud 15. 06. 81. Trükkida antud 28. 06. 82. Formaat 70×100/32. Trükipaber nr. 1. Kiri: literaturnaja. Kõrgtrükk. Trükipoognaid 6,25. Tingtrükipoognaid 8,06. Tingvärvitõmmiseid 8,30. Arvestuspoognaid 8,67. Trükiarv 24 000. Tellimus nr. 2356. Hind 95 kop. Kirjastus «Eesti Raamat», 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10. Trükikoda «Ühiselu», 200001, Tallinn, Pikk tn. 40/42.